

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO AKADEMIJA**

AMANDA MICKUTĖ

TEISĖ IR IKITEISMINIS PROCESAS

**VEIKSNIAI, TURINTYS ĮTAKOS
TEISĖJO VIDINIAM ĮSITIKINIMUI VERTINANT
SURINKTUS DUOMENIS**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

Prof. dr. **Gediminas Bučiūnas**

Recenzentas

.....

Vilnius

2026

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS	4
1. TEISINGUMO VYKDYMO PRINCIPAI IR JŲ REIKŠMĖ TEISINĖJE SISTEMOJE.....	11
1.1. Teisingumo samprata ir pagrindiniai teisingumo vykdymo principai.....	11
1.2. Tiesos nustatymo reikšmė teisingumo vykdymo procese	16
1.3. Įstatymo viršenybės principas teisingumo vykdymo kontekste	21
2. TEISĖJO SPRENDIMO PRIĖMIMAS IR IŠORINIAI VEIKSNIAI, PADEDANTYS FORMUOTI TEISĖJO ĮSITIKINIMĄ	25
2.1. Teisėjo sprendimo priėmimo ypatumai ir įrodymų vertinimo principai	25
2.2. Teismų praktikos ir teisės aiškinimo įtaka teisėjo sprendimų priėmimui	30
2.3. Procesio dalyvių ir visuomenės informacijos aplinkos įtaka teisėjo vidiniam įsitikinimui.....	34
2.4. Empirinio tyrimo rezultatai: išorinių veiksnių vertinimas teisėjų požiūriu.....	38
3. VIDINIAI VEIKSNIAI, TURINTYS ĮTAKOS TEISĖJO VIDINIO ĮSITIKINIMO FORMAVIMUISI	43
3.1. Teisėjo teisinė sąmonė ir vertybinės nuostatos	43
3.2. Profesinės patirties ir socialinės aplinkos reikšmė teisėjo sprendimų priėmimui	48
3.3. Psichologiniai veiksniai vertinant įrodymus ir priimant sprendimą.....	51
3.4. Empirinio tyrimo rezultatai: vidinių veiksnių vertinimas teisėjų požiūriu.....	55
IŠVADOS	60
REKOMENDACIJOS	61
LITERATŪROS SĄRAŠAS	64
PRIEDAI	68
SUMMARY	87

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BPK – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas

BK – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

KT – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

EŽTT – Europos Žmogaus Teisių Teismas

CPK – Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas

IVADAS

Temos aktualumas.

Demokratinėje teisinėje valstybėje teisingumo vykdymas laikomas viena svarbiausių valstybės funkcijų, nes nuo jo priklauso teisės viršenybės užtikrinimas ir veiksminga žmogaus teisių apsauga. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnyje numatyta, kad teisingumą vykdo tik teismai, todėl teisėjo vaidmuo sprendžiant ginčus ir taikant teisę įgyja ypatingą reikšmę. Teisėjo priimami sprendimai gali daryti tiesioginę įtaką ne tik proceso dalyvių teisėms ir pareigoms, bet ir platesniam visuomenės pasitikėjimui teisine sistema, todėl sprendimų priėmimo procesas turi būti grindžiamas objektyvumo, nešališkumo ir teisėtumo principais.¹ Nepriklausoma ir veiksminga teismų sistema yra viena iš teisės viršenybės ir demokratinės valstybės garantijų. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pabrėžęs teismų vaidmenį užtikrinant konstitucinę teisinę valstybės sampratą.²

Teisėjo veikloje svarbią vietą užima įrodymų vertinimas, nes būtent jo pagrindu formuojasi teisėjo vidinis įsitikinimas. Šis principas reiškia, kad teisėjas, nagrinėdamas bylą, turi savarankiškai ir nešališkai įvertinti visus byloje esančius įrodymus bei priimti sprendimą remdamasis išsamia jų analize. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 20 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad „teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu“.³ Analogiška įrodymų vertinimo taisyklė įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (toliau – CPK), kuriame taip pat pabrėžiama, kad jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios.⁴ Nors vidinis įsitikinimas pirmiausia siejamas su teisėjo laisve vertinti įrodymus, teisės doktrinoje pabrėžiama, kad ši laisvė nėra absoliuti. Ji ribojama teisės normų, įrodinėjimo taisyklių, teismų praktikos bei pareigos motyvuoti priimtą sprendimą.⁵ Tokiu būdu siekiama išlaikyti pusiausvyrą tarp teisėjo diskrecijos ir teisinio tikrumo, kuris yra būtinas užtikrinant vienodą teisės taikymą bei proceso dalyvių lygiateisiškumą.

Teisės doktrinoje vis dažniau pabrėžiama, kad teisėjo sprendimų priėmimas nėra vien mechaninis teisės normų taikymo procesas. Teisėjas, priimdamas sprendimus, veikia tam tikrame socialiniame, profesiniame ir psichologiniame kontekste, kuris gali turėti įtakos bylos aplinkybių vertinimui ir galutiniam sprendimui. Kaip pažymi Lawrence Baum, teisėjų sprendimai formuojasi ne tik remiantis teisės normomis, bet ir jų profesine patirtimi, vertybinėmis nuostatomis bei

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 109 str.

² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies ...“, Valstybės žinios, 2006, Nr. 51-1894.

³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, 20 str. 5 d.

⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340, 185 str.

⁵ Živilė Terebeiza, „Laisvo įrodymų vertinimo principas Lietuvos civiliniame procese“, *Jurisprudencija* 2(92) (2007): 80–81.

platesniu socialiniu kontekstu, kuriame veikia teisinė sistema.⁶ Todėl sprendimų priėmimo procese reikšmę gali turėti ne tik teisiniai argumentai, bet ir individualūs pažintiniai procesai, ankstesnė patirtis bei teisėjo vertybinės nuostatos.

Analizuojant teisėjo sprendimų priėmimą tikslinga atskirai vertinti išorinius ir vidinius veiksnius, galinčius daryti įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi. Prie išorinių veiksnių priskiriami teisės aktai, jų aiškinimas, aukštesniųjų teismų praktika, konstitucinė jurisprudencija bei teisės doktrina, kurie formuoja bendrą teisės taikymo kryptį ir ribas.⁷ Ne mažiau reikšmingas ir viešosios informacijos vaidmuo – rezonansinės bylos, žiniasklaidos dėmesys ar visuomenės reakcijos gali sukurti papildomą spaudimą, galintį netiesiogiai veikti sprendimų priėmimo procesą.

Socialinių tinklų ir viešosios informacijos plėtra pastaraisiais metais sukuria papildomų iššūkių teisėjo nepriklausomumo principo užtikrinimui. Viešojoje erdvėje formuojamos nuomonės gali formuoti visuomenės lūkesčius dėl galimos bylos baigties, todėl teisėjui tampa ypač svarbu išlaikyti profesinį neutralumą ir atsiriboti nuo išorinio informacinio poveikio.⁸ Šios aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad teisėjo veikla nėra izoliuota nuo platesnių socialinių procesų. Ne mažiau reikšmingi ir individualūs veiksniai, susiję su teisėjo profesine bei asmenine patirtimi. Profesinė patirtis, moralinės vertybės, teisinė sąmonė ir požiūris į teisingumą gali turėti įtakos įrodymų vertinimui bei sprendimų priėmimui. Psichologiniai tyrimai rodo, kad sprendimus gali paveikti pirmasis įspūdis, asmeninė patirtis ar išankstinės nuostatos. Dėl to informacija gali būti vertinama nevienodai, o tai gali turėti įtakos galutiniam sprendimui. Atsižvelgiant į tai, šių veiksnių atpažinimas ir jų įtakos vertinimas tampa reikšmingu sprendimų priėmimo aspektu.⁹

Temos aktualumą didina ir tai, kad visuomenės pasitikėjimas teismais priklauso nuo įsitikinimo, jog teismų sprendimai priimami objektyviai ir nešališkai. Pasitikėjimas teismais yra svarbus demokratinėje visuomenėje, nes pagal teismų darbą žmonės vertina valstybės gebėjimą užtikrinti teisingumą ir apsaugoti jų teises. Tyrimai rodo, kad didesnis pasitikėjimas teismais yra susijęs su didesniu teisės laikymusi ir visuomenės stabilumu.¹⁰ Naujausių visuomenės nuomonės tyrimų duomenimis, Lietuvoje teismais pasitiki apie 46 proc. gyventojų, o nepasitiki – 45 proc.,

⁶ Lawrence Baum, *Judges and Their Audiences: A Perspective on Judicial Behavior* (Princeton: Princeton University Press, 2006), 4–6.

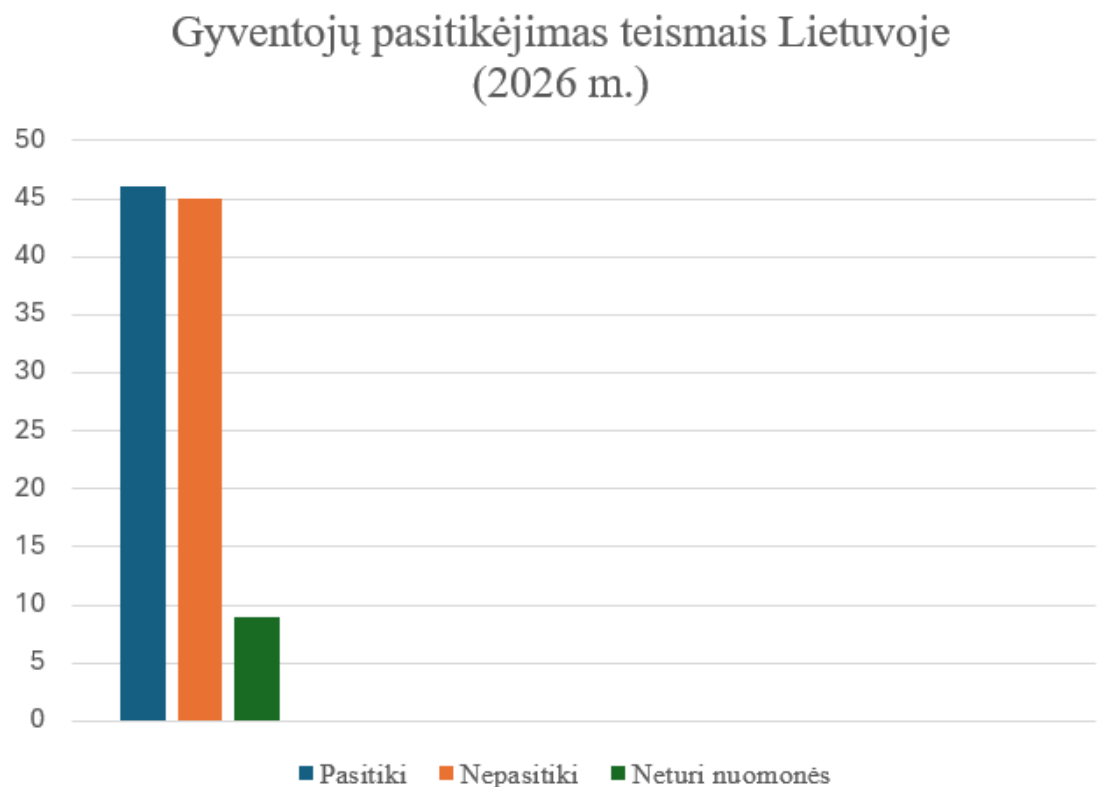
⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 56 straipsnio 2 dalies...“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 51-1894.

⁸ European Network of Councils for the Judiciary, *Judicial Ethics: Independence, Accountability and Quality of Justice* (Brussels, 2010), 15-18.

⁹ Daniel Kahneman, Paul Slovic, and Amos Tversky, eds., *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), 3–20.

¹⁰ Tom R. Tyler, *Why People Obey the Law*, 2nd ed. (Princeton: Princeton University Press, 2006), 20–28.

todėl visuomenės vertinimas išlieka beveik pasidalijęs.¹¹ Tokia situacija rodo, kad nors dalis visuomenės teismus vertina palankiai, reikšminga gyventojų dalis vis dar abejoja jų sprendimų objektyvumu ar teisingumu. Tokias visuomenės nuostatas gali lemti tiek rezonansinės bylos viešojoje erdvėje, tiek bendras visuomenės požiūris į teisėsaugos institucijų veiklą. Būtina pabrėžti, kad Teismų vertinimas gerėjo ir per pastaruosius du mėnesius, pasitikinčiųjų teismais išaugo 6 proc. punktais – pernai gruodį teismais pasitikėjo 40 proc., nepasitikėjo – 49 proc. suaugusių šalies gyventojų.¹² Nepaisant šios tendencijos, visuomenės pasitikėjimas išlieka nepastovus ir jautrus įvairiems socialiniams bei informaciniams veiksniams.

1 pav. Gyventojų pasitikėjimas teismais Lietuvoje

Šaltinis: Ūla Klimaševska, „Nauja apklausa: mažiausias gyventojų pasitikėjimas – Seimu ir Vyriausybe“, [LRT](https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2868060/nauja-apklausa-maziausias-gyventoju-pasitikejimas-seimu-ir-vyriausybe), 2026 m. kovo 15 d.

Nors vidinio įsitikinimo principas teisės moksle yra plačiai aptariamas, vis dar trūksta tyrimų, kurie kompleksiskai nagrinėtų tiek išorinių, tiek vidinių veiksnių poveikį teisėjo sprendimų priėmimui. Dažniausiai tyrimuose daugiausia dėmesio skiriama procesinių teisės normų analizei, tačiau mažiau nagrinėjama psichologinių ir socialinių veiksnių reikšmė teisėjo sprendimų priėmimui. Pastaruoju metu vis daugiau mokslininkų pabrėžia poreikį geriau suprasti realų

¹¹ Klimaševska, Ūla. „Nauja apklausa: mažiausias gyventojų pasitikėjimas Seimu ir Vyriausybe.“ *LRT*. 2026 m. kovo 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2868060/nauja-apklausa-maziausias-gyventoju-pasitikejimas-seimu-ir-vyriausybe>.

¹² Ibid.

sprendimų priėmimo procesą, siekiant užtikrinti didesnę sprendimų pagrįstumą ir nuoseklumą.¹³ Nagrinėjama tema reikšminga tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektu, nes jos analizė gali prisidėti prie nuoseklesnio teisės taikymo ir teisėjų veiklos vertinimo. Veiksnių, darančių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi, analizė gali prisidėti prie nuoseklesnio teisės taikymo, stiprinti teisėjų nepriklausomumą ir didinti visuomenės pasitikėjimą teismų sistema. Be to, tokie tyrimai gali būti naudingi tobulinant teisėjų rengimą ir kvalifikacijos kėlimą, skatinant didesnę dėmesį sprendimų priėmimo objektyvumui.¹⁴

Temos naujumas.

Nors teisėjo vidinio įsitikinimo principas teisės moksle nėra naujas ir analizuojamas įrodinėjimo bei teismo sprendimų priėmimo kontekste, didžioji dalis atliktų tyrimų orientuojasi į procesinių teisės normų aiškinimą bei įrodymų vertinimo taisyklių taikymo praktiką. Analizuojant Vilniaus universiteto Teisės fakultete, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykloje (Teisės fakultete) ir Viešojo Saugumo Akademijoje bei Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakultete parengtus teisės krypties magistrinius darbus galima pastebėti, kad teisėjo vidinio įsitikinimo principas dažniausiai nagrinėjamas per procesinių taisyklių taikymo prizmę, o psichologinių, socialinių ir kitų veiksnių, galinčių turėti įtakos teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi, analizė paprastai lieka antrame plane.

Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto Teisės fakultete parengtame magistro darbe „Teismo sprendimo priėmimas vadovaujantis ekspertinėmis žiniomis“ daugiausia analizuojamos teisinio realizmo idėjos ir jų reikšmė teismo sprendimo priėmimui, atskleidžiant teisėjo vaidmenį teisės taikymo procese. Šis darbas yra artimas nagrinėjamai temai tuo, kad pripažįsta neteisinių veiksnių svarbą, tačiau jo pagrindinis dėmesys skiriamas teisės teorijai ir teisinio realizmo sampratai, o ne sisteminei teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi analizei Lietuvos teisinėje praktikoje.¹⁵ Analogiškas požiūris pastebimas ir ankstesniuose moksliniuose darbuose, kuriuose nagrinėtas laisvas įrodymų vertinimas bei teisėjo vidinis įsitikinimas kaip procesinė kategorija. Pavyzdžiui, MRU skelbiamoje medžiagoje laisvas įrodymų vertinimas aiškinamas kaip dvinarė struktūra, apimanti teisėjo vidinį įsitikinimą ir įrodymų vertinimą vadovaujantis įstatymu. Toks požiūris svarbus norminio reguliavimo prasme, tačiau čia daugiausia analizuojama pati procesinė konstrukcija, o ne veiksniai, kurie realiai gali paveikti teisėjo sprendimų priėmimą.

¹³ National Center for State Courts, Reducing Bias in the Courts: Emerging Research and Practical Strategies (Williamsburg, VA, 2012).

¹⁴ European Network of Councils for the Judiciary, Judicial Ethics: Independence, Accountability and Quality of Justice (Brussels, 2022), 15-17.

¹⁵ Agnė Trakšelytė, *Teismo sprendimo priėmimas vadovaujantis ekspertinėmis žiniomis* (magistro darbas, Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas, 2023)

Tuo tarpu teisės sociologijos ir teisės psichologijos tyrimuose pažymima, kad teisėjų sprendimų priėmimas negali būti aiškinamas vien tik teisės normų taikymo požiūriu, nes šiam procesui įtaką daro ir socialiniai, instituciniai bei individualūs veiksniai. Lawrence Baum pažymi, kad teisėjų sprendimai formuojasi ne tik remiantis teisinėmis taisyklėmis, bet ir teisėjų profesine patirtimi, vertybėmis bei platesniu socialiniu kontekstu, kuriame veikia teisinė sistema.¹⁶ Teisėjų sprendimų priėmimo procesas analizuojamas ne tik teisės moksle, bet ir psichologijos tyrimuose.

Psichologų tyrimai rodo, kad vertinant informaciją ir priimant sprendimus žmogaus mąstymas dažnai nėra visiškai racionalus, nes jį veikia įvairūs pažintiniai mechanizmai. Daniel Kahneman ir Amos Tversky savo darbuose atskleidė, kad sprendimų priėmimas grindžiamas ne tik logine analize, bet ir vadinamosiomis heuristikomis – supaprastintais mąstymo būdais, kurie leidžia greičiau priimti sprendimus, tačiau gali lemti sisteminės vertinimo klaidas.¹⁷ Vėlesni teisės psichologijos tyrimai taip pat parodė, kad net ir profesionalūs sprendimų priėmėjai, įskaitant teisėjus, gali būti veikiami pažintinių šališkumų. Chris Guthrie, Jeffrey Rachlinski ir Andrew Wistrich nustatė, kad teisėjai, vertindami bylos aplinkybes, gali pasiremti intuityviais sprendimų priėmimo modeliais, kurie tam tikrais atvejais daro įtaką galutiniam sprendimui.¹⁸ Šių tyrimų rezultatai rodo, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis gali būti siejamas ne tik su teisės normų taikymu, bet ir su bendrais pažinimo procesais.

Lietuvos teisės doktrinoje įrodymų vertinimo principas yra nagrinėtas, pavyzdžiui, Živilės Terebeizos straipsnyje, kuriame analizuojamas laisvo įrodymų vertinimo principas civiliniame procese ir akcentuojama procesinių normų reikšmė teisėjo sprendimo pagrįstumui.¹⁹ Tačiau šiuose tyrimuose pagrindinis dėmesys skiriamas norminiam principo turiniui ir jo taikymo riboms, o ne aplinkos ar asmeniniams veiksniams, galintiems turėti įtakos teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi. Be to, teisėjų sprendimų priėmimą lemiančių veiksnių problematika pastaraisiais metais pradėta analizuoti ir Lietuvos akademiniėje erdvėje. Pavyzdžiui, Ignas Antanaitis, Guoda Baubaitė ir Rugilė Kriščiukaitytė nagrinėjo psichoemocinės sveikatos, profesinės patirties bei darbo krūvio įtaką teisėjų sprendimų priėmimo procesui baudžiamosiose bylose. Straipsnyje pagrįstai pažymima, kad teisėjų objektyvumą gali veikti stresas, profesinė patirtis ir darbo aplinkos sąlygos.²⁰

16 Lawrence Baum, *Judges and Their Audiences: A Perspective on Judicial Behavior* (Princeton: Princeton University Press, 2006), 4–6.

17 Daniel Kahneman, *Thinking, Fast and Slow* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011), 20–58.

18 Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, and Andrew J. Wistrich, „Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases“, *Cornell Law Review* 93, no. 1 (2007): 1–44, 3–15.

19 Živilė Terebeiza, „Laisvo įrodymų vertinimo principas Lietuvos civiliniame procese“, *Jurisprudencija* 2(92) (2007): 79–81.

20 Ignas Antanaitis, Guoda Baubaitė ir Rugilė Kriščiukaitytė, „Teisėjų sprendimų priėmimą lemiantys veiksniai: psichoemocinės sveikatos poveikis sprendimų priėmimo procesui“, *Teisės mokslo pavasaris* (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2025): 370–390.

Vis dėlto tyrime daugiausia analizuojami psichologiniai ir organizaciniai veiksniai, o teisėjo vidinio įsitikinimo principui skiriama mažiau dėmesio.

Šio darbo naujumas grindžiamas siekiu įvertinti išorinių ir vidinių veiksnių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi vertinant surinktus duomenis. Skirtingai nei daugelyje kitų darbų, šiame tyrime vidinio įsitikinimo principas nagrinėjamas ne tik kaip procesinė norma, bet ir kaip sprendimų priėmimo procesas, kuriam įtakos gali turėti profesinė patirtis, vertybės, socialinė aplinka ir informacinis kontekstas.

Temos naujumą taip pat pagrindžia tarpdisciplininio požiūrio taikymas, integruojant teisės ir sprendimų priėmimo psichologijos įžvalgas. Šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje pažymima, kad sprendimų priėmimas teisinėje veikloje negali būti suvokiamas tik kaip teisės normų taikymo rezultatas. Kaip pažymi Daniel Kahneman, žmogaus sprendimus dažnai veikia įvairūs pažintiniai procesai ir heuristiniai vertinimo mechanizmai, kurie gali turėti įtakos informacijos interpretavimui ir galutiniam sprendimui.²¹ Toks požiūris sudaro prielaidas plačiau analizuoti priežastis, dėl kurių teisės taikymas praktikoje ne visada būna vienodas.

Nepaisant įrodymų vertinimo principo analizės Lietuvos teisės doktrinoje, vis dar trūksta tyrimų, kuriuose teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis būtų nagrinėjamas kompleksiskai, apimant tiek procesinius, tiek socialinius ir psichologinius aspektus. Dauguma publikacijų apsiriboja normatyviniu teisės aiškinimu ar teismų praktikos analize, tačiau realaus sprendimų priėmimo konteksto, įskaitant informacinės aplinkos ar profesinės patirties poveikį, sisteminę analizę Lietuvos teisės moksle išlieka fragmentinė.²² Be to, teisėjo vidinio įsitikinimo analizė yra reikšminga ne tik procesinės teisės kontekste, bet ir platesniame valstybės funkcionavimo lygmenyje. Objektivus ir pagrįstas sprendimų priėmimas didina visuomenės pasitikėjimą teismais ir kitomis valstybės institucijomis, o pasitikėjimas teisine sistema yra viena svarbiausių demokratinės valstybės stabilumo prielaidų.²³

Atsižvelgiant į tai, šiame darbe siekiama užpildyti minėtą spragą Lietuvos teisės moksle, pateikiant nuoseklią ir kompleksinę teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi įtaką darančių veiksnių analizę, apimančią tiek teisinius, tiek socialinius ir psichologinius aspektus. Toks tyrimas leidžia ne tik išplėsti teorinį vidinio įsitikinimo principo supratimą, bet ir prisidėti prie praktinio sprendimų priėmimo proceso objektyvumo stiprinimo.

Darbo problema - Kokie vidiniai ir išoriniai veiksniai lemia teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi priimant sprendimus?

²¹ Daniel Kahneman, *Thinking, Fast and Slow* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011), 21-27.

²² Vitalius Tumonis, *Teisminių sprendimų priėmimas: tarpdisciplininė analizė su ypatinga nuoroda į tarptautinius teismus* (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012), 22–24.

²³ Tom R. Tyler, *Why People Obey the Law*, 2nd ed. (Princeton: Princeton University Press, 2006), 20-28.

Darbo hipotezė - Nors teisėjo sprendimų priėmimas grindžiamas teisės normomis ir įrodymais, praktikoje teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi reikšmingą įtaką daro profesinė patirtis, socialinė aplinka ir psichologiniai veiksniai, kurie gali lemti sprendimų priėmimo ypatumus.

Darbo objektas - teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi lemiantys veiksniai.

Darbo tikslas - išanalizuoti veiksnius, darančius įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi vertinant įrodymus ir priimant sprendimą.

Darbo uždaviniai:

- 1) Išanalizuoti teisingumo sampratą, tiesos nustatymo reikšmę ir įstatymo viršenybės principą teisingumo vykdymo kontekste.
- 2) Išnagrinėti teisėjo sprendimo priėmimo procesą ir įrodymų vertinimo principus.
- 3) Įvertinti išorinius veiksnius, darančius įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi, įskaitant teismų praktiką, teisės aiškinimą ir informacinę aplinką.
- 4) Išnagrinėti vidinius veiksnius, susijusius su teisėjo teisine sąmone, vertybinėmis nuostatomis, profesine patirtimi ir psichologiniais sprendimų priėmimo aspektais.
- 5) Empiriškai įvertinti išorinių ir vidinių veiksnių reikšmę teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, literatūros sąrašas ir santrauka lietuvių bei anglų kalbomis.

Ginamieji teiginiai:

1. Nors teisėjo vidinis įsitikinimas susijęs su asmeniniu vertinimu, jo negalima laikyti visiškai subjektyviu, nes sprendimų priėmimą riboja teisės normos, įrodinėjimo taisyklės ir suformuota teismų praktika.
2. Teisėjo sprendimų priėmimui įtaką daro ne tik teisės aktų turinys ar teismų praktika, bet ir įvairūs išoriniai veiksniai, tokie kaip proceso dalyvių elgesys, viešoji nuomonė bei informacinė aplinka.
3. Teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi įtakos gali turėti ir individualūs veiksniai, tokie kaip profesinė patirtis, vertybinės nuostatos bei psichologiniai sprendimų priėmimo ypatumai.
4. Vertinant tiek išorinių, tiek vidinių veiksnių poveikį, galima išsamiau atskleisti teisėjo sprendimų priėmimo procesą bei geriau suprasti aplinkybes, lemiančias sprendimų pagrįstumą ir visuomenės pasitikėjimą teisingumo sistema.

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros, teisės aktų ir teismų praktikos analizė bei apibendrinimas taikyta siekiant atskleisti teisėjo vidinio įsitikinimo sampratą, įrodymų vertinimo principo reikšmę bei nustatyti pagrindinius veiksnius, darančius įtaką teisėjo sprendimų priėmimui.
2. Sisteminės analizės metodas taikytas vertinant teisės normas kaip vientisos teisinės sistemos dalį, analizuojant jų tarpusavio ryšius bei nustatant įrodymų vertinimo principo vietą tarp kitų procesinės teisės principų.
3. Sisteminės analizės metodas taikytas vertinant teisės normas kaip vientisos teisinės sistemos dalį, analizuojant jų tarpusavio ryšius bei nustatant įrodymų vertinimo principo vietą tarp kitų procesinės teisės principų.
4. Interviu (pusiau struktūruotas) metodas taikytas empirinio tyrimo metu, apklausiant teisėjus, prokurorą ir advokatą. Interviu metu buvo siekiama nustatyti, kokie veiksniai, teisės praktikų vertinimu, daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimų priėmimui. Buvo naudojamas iš anksto parengtas klausimų planas.
5. Kokybinės turinio analizės metodas taikytas analizuojant interviu metu surinktus duomenis, siekiant išskirti pagrindines temas, tendencijas ir praktikoje pasireiškiančius aspektus.

1. TEISINGUMO VYKDYMO PRINCIPAI IR JŲ REIKŠMĖ TEISINĖJE SISTEMOJE

1.1. Teisingumo samprata ir pagrindiniai teisingumo vykdymo principai

Teisingumo samprata yra viena seniausių ir plačiausiai aptariamų moralės, religijos ir filosofijos kategorijų. Dar ankstyvuosiuose religiniuose šaltiniuose teisingumas buvo siejamas su tiesa, dorove ir pareiga elgtis sąžiningai kitų atžvilgiu. Biblijoje teisingumas suvokiamas ne tik kaip išorinis elgesio standartas, bet ir kaip moralinė pareiga, susijusi su tiesos laikymusi, silpnesniojo apsauga ir teisiu sprendimu.²⁴ Teisingumo idėja taip pat plačiai plėtotą antikos filosofijoje. Aristotelis teisingumą laikė viena svarbiausių dorybių ir siejo jį su proporcingumu bei kiekvienam priklausančio skyrimu.²⁵ Vėlesnėje filosofinėje tradicijoje teisingumo samprata buvo siejama su bendroju gėriu, moraline tvarka ir prigimtinių teisės idėjomis. Tomas Akvinielis teisingumą apibrėžė kaip pastovią valią kiekvienam duoti tai, kas jam priklauso.²⁶ Vėlesnėje filosofinėje tradicijoje teisingumo samprata buvo plėtojama skirtingomis kryptimis. Immanuelis Kantas teisingumą siejo su pareigos ir moralinio įstatymo laikymusi, pabrėždamas, kad žmogaus veiksmai turi būti grindžiami universaliomis normomis, kurios galėtų būti taikomos visiems.²⁷ Tuo tarpu

²⁴ Šventasis Raštas. Patarlių knyga 21:3; Psalmynas 106:3.

²⁵ Aristotelis, *Nikomacho etika*, V knyga, 1129b–1131a.

²⁶ Tomas Akvinielis, *Summa Theologiae*, II-II, q. 58, a. 1.

²⁷ Immanuel Kant, *The Metaphysics of Morals*, trans. Mary Gregor (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 6:231.

John Rawls teisingumą aiškino kaip sąžiningumą (angl. justice as fairness), teigdamas, kad teisinga visuomenė yra tokia, kurioje socialinės ir teisinės struktūros organizuojamos taip, kad užtikrintų pagrindinių teisių apsaugą ir sąžiningą galimybių paskirstymą.²⁸ Rawls pabrėžė, kad teisingumas turi būti vertinamas ne tik pagal formalų teisės normų taikymą, bet ir pagal tai, ar jos užtikrina socialinį teisingumą ir asmenų lygybę. Šiuolaikinėje teisės filosofijoje pabrėžiama, kad teisingumas nėra vien abstrakti vertybė, bet praktikoje realizuojamas principas, kuris reikalauja suderinti teisės normų taikymą su moraliniais ir socialiniais lūkesčiais. Tokia samprata teigia, kad teisingumas teismo procese yra ne tik teisinė, bet ir vertybinė kategorija, susijusi su sąžiningumu, proporcingumu ir žmogaus teisių apsauga.

Klasikinė Aristotelio tiesos samprata, pagal kurią tiesa suprantama kaip teiginio atitikimas tikrovei (*adaequatio rei et intellectus*), teismo procese įgyja specifinį pobūdį, nes teismas paprastai nesusiduria su pačia tikrove tiesiogiai, o tik su jos pažinimo šaltiniais – įrodymais. Dėl šios priežasties šiuolaikinėje teisės doktrinoje pabrėžiama, kad teisinė tiesa nėra absoliutus tikrovės atkūrimas, bet racionaliai pagrįsta faktinių aplinkybių rekonstrukcija. Kaip pažymi M. Taruffo, „teismo nustatoma tiesa nėra metafizinė tiesa apie pasaulį, bet pagrįsta išvada apie faktus, paremta įrodymais ir racionalių jų vertinimu“.²⁹ Toks požiūris pagrindžia išvadą, kad tiesos nustatymas teismo procese yra episteminis procesas, kuriame svarbiausias vaidmuo tenka įrodymų vertinimui ir jų tarpusavio suderinamumui. Panašiai ir S. Haack pabrėžia, kad teismo procesas yra orientuotas į tiesos nustatymą, tačiau ši orientacija visada įgyvendinama per įrodymų taisykles ir procesinius apribojimus, todėl „teisinė tiesa yra ne tik pažinimo, bet ir procedūrinių reikalavimų rezultatas“.³⁰ Tuo tarpu A. Amaya, plėtodama koherencijos teoriją, pažymi, kad sprendimo pagrįstumas priklauso ne tik nuo pavienių įrodymų egzistavimo, bet ir nuo to, ar jie sudaro nuoseklų ir logiškai suderintą visumą.³¹ Tokiu būdu tiesos nustatymas teismo procese negali būti suprantamas kaip vien tik faktų „atradingas“, bet turi būti vertinamas kaip argumentuotas pažinimo procesas, kuriame derinami racionalumo, įrodinėjimo ir teisingumo principai.

Lietuvos konstitucinėje doktrinoje teisingumas laikomas konstitucine vertybe, kurios įgyvendinimas siejamas su viena svarbiausių valstybės funkcijų – teisingumo vykdymu. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai“.³² Ši nuostata reiškia, kad teisingumo vykdymas yra išimtinė teismų kompetencija, o joks kitas valstybės ar savivaldos subjektas negali perimti šios funkcijos. Ši

²⁸ John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971), 53.

²⁹ Michele Taruffo, „Judicial Decisions and Truth,” *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto*, 1994), 67.

³⁰ Susan Haack, *Evidence Matters: Science, Proof, and Truth in the Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 89.

³¹ Amalia Amaya, „Coherence, Evidence, and Legal Proof,” *Legal Theory* 19, no. 1 (2013): 12–18.

³² Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 109 str. 1 d.

funkcija suprantama ne tik kaip ginčų sprendimas ar sankcijų taikymas, bet ir kaip pareiga užtikrinti asmens teisių ir laisvių apsaugą bei teisės viršenybės principo įgyvendinimą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad teisingumo vykdymas reiškia teismo pareigą teismui sprendimą priimti vadovaujantis Konstitucija ir įstatymais, laikantis objektyvumo, nešališkumo ir teisėtumo reikalavimų.³³ Teisingumo samprata neapsiriboja vien formaliu įstatymo taikymu, ji apima pareigą sprendimą grįsti išsamiau bylos aplinkybių įvertinimu ir tinkamu teisės normų aiškinimu. Konstitucinė teisingumo samprata apima ne tik procedūrinį ginčo išsprendimą, bet ir materialųjį aspektą, reiškiantį, kad sprendimas turi būti pagrįstas ir atitikti konstitucines visas vertybes. Be to, teisingumas Konstitucijoje siejamas su asmens teisių ir laisvių apsauga. Pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.³⁴ Ši nuostata atskleidžia, kad teisingumo vykdymas yra viena iš pagrindinių žmogaus teisių gynimo garantijų. Teismas, vykdydamas teisingumą, tampa ne tik ginčo sprendėju, bet ir konstitucinių vertybių saugotoju, užtikrinančiu teisinę apsaugą bei visuomenės pasitikėjimą valstybe. Teisingumo samprata Lietuvos konstitucinėje sistemoje grindžiama teisėtumo, žmogaus teisių apsaugos ir teisės viršenybės principais. Šios konstitucinės nuostatos lemia teisingumo vykdymo turinį ir sudaro prielaidas tolesnei pagrindinių teisingumo vykdymo principų analizei.

Konstituciškai įtvirtinta teisingumo samprata įgyvendinama per teismų sistemą kaip savarankišką valstybės valdžios šaką. Teismų institucinis statusas reiškia, kad teisingumo vykdymas realizuojamas ne abstrakčiai, o per konkrečias procesines procedūras, nustatytas įstatymuose. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 1 straipsnyje nustatyta, kad teismai sprendimus bylose priima Lietuvos Respublikos vardu, o jų priimti sprendimai gali būti peržiūrimi tik teismo ir tik įstatymų nustatyta tvarka. Ši nuostata atskleidžia, kad teisingumo vykdymas pasižymi ne tik instituciniais, bet ir procesiniais saugikliais, kurie užtikrina teismo savarankiškumą ir sprendimų stabilumą. Teisingumo vykdymo funkcija reiškia, kad teismas privalo veikti pagal įstatymo nustatytą procesą ir laikytis pagrindinių proceso principų. Teismų praktikoje pažymima, kad teisingumo vykdymas negali būti atsiejamas nuo įstatymų nustatytos tvarkos ir procesinių garantijų laikymosi.³⁵ Teismo pareiga užtikrinti teisėtą procesą apima rungimosi principo, šalių lygiateisiškumo bei sprendimų motyvavimo reikalavimus, įtvirtintus tiek baudžiamajame, tiek

³³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014, 30 str. 1 d.

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

civiliniame procese.³⁶ Tokiu būdu teisingumas įgyvendinamas ne tik priimant galutinį sprendimą, bet ir laikantis įstatyme nustatytų procedūrų, kurios yra būtina sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo sąlyga. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekse nustatyta, kad „teismas privalo išsamiai ir nešališkai ištirti bylos aplinkybes, o sprendimą grįsti tik teisiama jame posėdyje ištirtais įrodymais“.³⁷ Iš šių nuostatų matyti, kad vykdydamas teisingumą teisėjas privalo laikytis įstatyme nustatytų proceso taisyklių ir pagrindinių proceso principų. Pažymėtina, kad ši funkcija konkrečioje byloje materializuojasi per teisėjo veiklą. Nors teisingumą vykdo teismai kaip institucijos, sprendimą priima teisėjas ar teisėjų kolegija, todėl teisingumo įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo teisėjo gebėjimo taikyti teisę, vertinti byloje surinktus duomenis bei formuoti vidinį įsitikinimą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu.³⁸ Ši nuostata rodo, kad teisingumo vykdymas yra susijęs su teisėjo individualiu sprendimų priėmimo procesu, tačiau kartu ribojamas įstatymo nustatytais taisyklėmis.

Teisėtumo ir įstatymo viršenybės principas yra vienas iš teisingumo vykdymo principų. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnyje nustatyta, kad „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai“.³⁹ Ši konstitucinė nuostata įtvirtina teisės viršenybės principą ir reiškia, kad teismas, vykdydamas teisingumą, privalo vadovautis Konstitucija ir įstatymais, o sprendimai negali būti grindžiami subjektyviu teisingumo suvokimu ar išoriniais lūkesčiais. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad „teisingumas Lietuvos Respublikoje vykdomas tik laikantis Konstitucijos ir įstatymų“,⁴⁰ o teismo sprendimas turi būti „pagrįstas teisės normomis ir byloje nustatytais aplinkybėmis“.⁴¹ Šios išaiškinimo nuostatos rodo, kad teisėjo diskrecija nėra absoliuti – ji ribojama teisės normų ir pareigos tinkamai motyvuoti sprendimą. Teisėtumo ir įstatymo viršenybės principas teisingumo vykdymo procese nustato teisėjo pareigą sprendimus grįsti teisės normomis ir objektyviai nustatytais bylos aplinkybėmis, taip ribodamas galimą subjektyvumą sprendimų priėmimo procese.

Kitas teisingumo vykdymo principas yra teisėjo ir teismų nepriklausomumas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „teisėjas ir teismai, vykdydami

³⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 12 str.; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 7 str.

³⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str.

³⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str. 5 d.

³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 7 str.

⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.

⁴¹ *Ibid*

teisingumą, yra nepriklausomi“.⁴² Ši konstitucinė nuostata atskleidžia esminę teisėjo veiklos sąlygą - sprendimų priėmimą be išorinio poveikio. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad teisėjų nepriklausomumas yra viena iš pagrindinių teisingumo vykdymo garantijų ir konstitucinis imperatyvas. Teisėjo nepriklausomumas reiškia jo pareigą sprendimą priimti tik pagal įstatymą ir savo vidinį įsitikinimą, nepasiduodant jokiame išoriniame spaudime.⁴³ Konstitucinė teisingumo samprata apima ne tik formalią institucijų atskirtį, bet ir realią apsaugą nuo politinio, administracinio ar visuomeninio poveikio. Nepriklausomumo principas taip pat pripažįstamas tarptautiniu lygmeniu. Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą nepriklausomame ir nešališkame teisme.⁴⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra pažymėjęs, kad teismo nepriklausomumas vertinamas atsižvelgiant į teisėjo paskyrimo tvarką, kadencijos trukmę, apsaugą nuo išorinio spaudimo bei institucines garantijas.⁴⁵

Teisėjo nepriklausomumas neatsiejamas nuo kito esminio teisingumo vykdymo principo – nešališkumo. Nešališkumas reiškia, kad teisėjas, nagrinėdamas bylą, turi būti objektyvus ir neturėti išankstinio nusistatymo nei vienos proceso šalies atžvilgiu. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė į teisingą ir viešą bylos nagrinėjimą nepriklausomame ir nešališkame teisme.⁴⁶ Ši nuostata reiškia, kad nešališkumas yra ne tik teisėjo pareiga, bet ir proceso dalyvio konstitucinė garantija. Nešališkumo principas taip pat įtvirtintas Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 6 straipsnyje, kuriame nustatyta teisė į bylos nagrinėjimą „nepriklausomame ir nešališkame teisme“.⁴⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra išskyręs dvi nešališkumo dimensijas, tai subjektyviąją ir objektyviąją. Subjektyvusis aspektas reiškia, kad turi būti vertinama, ar konkretus teisėjas neturėjo asmeninio išankstinio nusistatymo byloje, o objektyvusis – ar egzistuoja aplinkybės, kurios galėtų kelti pagrįstą abejonį dėl teisėjo nešališkumo.⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad teismo nešališkumas yra būtina teisingumo vykdymo sąlyga, o sprendimas turi būti priimamas tik įvertinus byloje nustatytas aplinkybes ir taikytinas teisės normas.⁴⁹ Tai reiškia, kad teisėjas negali remtis išankstinėmis nuostatomis, asmeninėmis simpatijomis ar visuomenės nuomone. Nešališkumo principo simbolinė išraiška dažnai siejama su senovės graikų mitologijos deive Temide, kuri laikoma teisingumo ir teisės simboliu. Ji tradiciškai vaizduojama su svarstyklėmis ir užrištomis akimis. Svarstyklės simbolizuoja argumentų ir įrodymų pusiausvyrą, o užrištos akys – sprendimų

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 109 str. 2 d.

⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas.

⁴⁴ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950, art. 6.

⁴⁵ Campbell and Fell v. the United Kingdom, nos. 7819/77 and 7878/77, ECHR, 28 June 1984.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija, Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014, 31 str.

⁴⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950, art. 6.

⁴⁸ Piersack v. Belgium, no. 8692/79, ECHR, 1 October 1982.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas.

priėmimą neatsižvelgiant į asmens statusą, socialinę padėtį ar kitus išorinius veiksnius. Ši simbolika atspindi idėją, kad teisingumas turi būti vykdomas objektyviai ir nešališkai, remiantis tik byloje nustatytais aplinkybėmis ir taikytina teise. Temidės įvaizdis iki šiol naudojamas kaip teisingumo, neutralumo ir objektyvaus sprendimų priėmimo metafora teisėje.⁵⁰ Nešališkumo principas tiesiogiai susijęs su teisėjo vidinio įsitikinimo formavimu. Nors teisėjas įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, šis įsitikinimas turi būti grindžiamas tik byloje ištirtais duomenimis ir teisės normomis. Bet kokie išankstiniai stereotipai, emociniai vertinimai ar išorinės informacijos poveikis gali pažeisti nešališkumo principą ir sukelti abejonių dėl sprendimo objektyvumo. Todėl nešališkumas tampa viena svarbiausių garantijų, užtikrinančių, kad teisėjo vidinis įsitikinimas būtų formuojamas laikantis konstitucinių reikalavimų.

Apibendrinant galima teigti, kad teisingumas Lietuvos konstitucinėje sistemoje suprantamas kaip normatyviai apibrėžta ir instituciškai įgyvendinama valstybės funkcija, grindžiama teisėtumo, įstatymo viršenybės, teisėjo nepriklausomumo ir nešališkumo principais. Šie principai sudaro konstitucinį teisingumo vykdymo pagrindą ir apibrėžia teismo veiklos ribas demokratinėje teisinėje valstybėje. Teisingumo vykdymas realizuojamas per įstatymų nustatytą procesą, kuriame sprendimai turi būti pagrįsti byloje ištirtais duomenimis ir teisės normomis. Nors teisingumą vykdo teismai kaip institucijos, konkrečioje byloje jis įgyvendinamas per teisėjo veiklą, teisės taikymą, įrodymų vertinimą ir sprendimo priėmimą laikantis konstitucinių principų. Taigi teisingumo vykdymo principų analizė sudaro teorinį pagrindą tolesniam tiesos nustatymo procese bei teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi vertinimui.

1.2. Tiesos nustatymo reikšmė teisingumo vykdymo procese

Teisingumo vykdymas teismo procese yra neatsiejamas nuo tiesos nustatymo siekio. Teismas, nagrinėdamas bylą, privalo ne tik taikyti teisės normas, bet ir nustatyti faktines bylos aplinkybes, kurios sudaro pagrindą teisingam sprendimui priimti. Todėl tiesos nustatymas laikomas vienu svarbiausių teismo proceso tikslų. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinta, kad teismas privalo išsamiai ir nešališkai ištirti visas bylos aplinkybes, kurios turi reikšmės teisingam bylos išsprendimui.⁵¹ Tai reiškia, kad sprendimas gali būti laikomas pagrįstu tik tada, kai jis grindžiamas objektyviai nustatytais faktinėmis aplinkybėmis. Teisės teorijoje pažymima, kad teismo procesas yra skirtas ne abstrakčiai tiesai nustatyti, bet racionaliai rekonstruoti nagrinėjamo įvykio faktines aplinkybes remiantis byloje pateiktais įrodymais. Kaip pažymi M. Taruffo, teismo sprendimas grindžiamas įrodymų analize ir jų racionalių vertinimu, leidžiančiu pagrįstai nustatyti faktines bylos aplinkybes. Materialioji tiesa suprantama kaip tikrasis

⁵⁰ Cesare Ripa, *Iconologia* (Rome, 1603), s.v. „Giustitia“.

⁵¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341, 20 str. 5 d.

bylos aplinkybių nustatymas, kai teismas siekia kuo tiksliau atskleisti faktines įvykio aplinkybes.⁵² Tokia samprata ypač būdinga baudžiamajam procesui, kuriame valstybės pareiga yra užtikrinti, kad būtų nustatyta, ar asmuo iš tikrųjų padarė nusikalstamą veiką.⁵³ Šiuo aspektu tiesos nustatymas tampa ne tik procesine pareiga, bet ir viena iš teisingumo įgyvendinimo sąlygų.

Tiesos samprata teisėje siejama su bendresnėmis filosofinėmis tiesos teorijomis. Filosofijoje tiesos samprata tradiciškai aiškinama kaip teiginio atitikimas tikrovei (lot. *adaequatio rei et intellectus*). Šią poziciją dar antikoje išplėtojo Aristotelis, teigęs, kad tiesa yra tai, kas atitinka tikrovę, o klaida atsiranda tada, kai mąstymas neatitinka realybės.⁵⁴ Viduramžių filosofijoje Tomas Akvinietis šią sampratą plėtojo pabrėždamas, kad tiesa yra proto ir daikto atitikimas, todėl pažinimas turi būti grindžiamas objektyvia realybe.⁵⁵ Tokia tiesos samprata teigia, kad teismo procese siekiama ne subjektyvios nuomonės, bet kuo objektyvesnio faktinių aplinkybių nustatymo, remiantis įrodymais ir racionalių jų vertinimu. Religinėje tradicijoje tiesa suvokiama ne tik kaip pažinimo rezultatas, bet ir kaip moralinė bei dvasinė vertybė. Krikščioniškojoje doktrinoje tiesa siejama su dieviškuoju teisingumu ir dorove, pabrėžiant, kad teisingas sprendimas negali būti atskirtas nuo tiesos. Šventajame Rašte tiesa įvardijama kaip pagrindinė vertybė, kuria turi būti grindžiamas žmogaus elgesys ir sprendimai („tiesa jus išlaisvins“). Tokia samprata išdėsto, kad tiesa religinėje tradicijoje yra neatsiejama nuo teisingumo, nes tik remiantis tiesa galima priimti moraliai pagrįstą ir teisingą sprendimą.⁵⁶ Vis dėlto teisės moksle pažymima, kad teismo procese tiesa negali būti suprantama kaip absoliutus tikrovės atkūrimas, nes teismas remiasi ne pačia tikrove, o įrodymais apie ją. Dėl šios priežasties teisės doktrinoje dažnai skiriama materialioji ir procesinė tiesa. Materialioji tiesa siejama su realių bylos aplinkybių nustatymu, o procesinė tiesa suprantama kaip tokia faktinių aplinkybių rekonstrukcija, kuri gali būti pagrįsta byloje surinktais ir patikrintais įrodymais. Tai reiškia, kad teismas ne visada gali nustatyti absoliučią faktinę tiesą, tačiau privalo siekti kuo išsamesnio ir objektyvesnio bylos aplinkybių nustatymo, remdamasis įrodymais ir racionalių jų vertinimu. Teisės doktrinoje pažymima, kad teismo procese nustatoma ne absoliuti, o procesinė tiesa, kuri formuojama remiantis byloje pateiktais ir teismo įvertintais įrodymais.⁵⁷

Nors tiesa ir teisingumas yra glaudžiai susijusios kategorijos, jos nėra tapačios. Tiesa pirmiausia siejama su faktinių aplinkybių nustatymu ir jų atitikimu tikrovei, todėl ji turi pažintinį ir

⁵² Michele Taruffo, *Simplemente la verdad: El juez y la construcción de los hechos* (Madrid: Marcial Pons, 2010), 45.

⁵³ Armanas Abramavičius ir kt., *Baudžiamojo proceso teisė*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018.

⁵⁴ Aristotelis, *Metafizika*, IV knyga, 1011b26–27.

⁵⁵ Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, Part I, Question 16, Article 1, II-II, q.58, a.1.

⁵⁶ Šventasis Raštas, Jono evangelija 8:32.

⁵⁷ Michele Taruffo, *Simplemente la verdad: El juez y la construcción de los hechos* (Madrid: Marcial Pons, 2010), 45.

epistemologinį pobūdį. Tuo tarpu teisingumas yra normatyvinė kategorija, susijusi su teisės normų taikymu ir sprendimo vertinimu pagal tam tikrus teisinius bei moralinius kriterijus. Tai reiškia, kad teisingumas apima ne tik faktų nustatymą, bet ir jų teisinį įvertinimą.⁵⁸ Teismo procese ši skirtis įgyja ypatingą reikšmę. Net ir tiksliai nustačius faktines bylos aplinkybes, teismas privalo sprendimą priimti vadovaudamasis teisės normomis, teisės principais ir proporcingumo reikalavimais. Todėl sprendimas negali būti grindžiamas vien faktine tiesa – būtina įvertinti ir tai, ar jis atitinka teisingumo principą. Teisės doktrinoje pažymima, kad teisingas sprendimas yra toks, kuris ne tik atitinka nustatytas aplinkybes, bet ir yra pagrįstas teisės normomis bei užtikrina proceso dalyvių teisių apsaugą.⁵⁹ Be to, tam tikrais atvejais teisėje gali kilti įtampa tarp tiesos ir teisingumo. Pavyzdžiui, procesinės taisyklės gali riboti galimybę nustatyti absoliučią tiesą (pvz., įrodymų leistinumo ar draudimo naudoti neteisėtai gautus duomenis atvejais), tačiau tokie ribojimai yra pateisinami siekiant apsaugoti žmogaus teises ir užtikrinti sąžiningą procesą.⁶⁰ Todėl teisės moksle pripažįstama, kad teismo procese siekiama ne absoliučios tiesos bet kokia kaina, o tokios faktinių aplinkybių rekonstrukcijos, kuri derėtų su teisingumo ir teisėtumo principais. Atsižvelgiant į tai, tiesos nustatymas laikytinas būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, tačiau vien tik tiesos nepakanka – sprendimas taip pat turi būti pagrįstas teisės normomis, atitikti teisingumo principus ir užtikrinti asmens teisių apsaugą.

Lietuvos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad teisingumo vykdymas negali būti formalus teisės normų taikymas – teismas privalo siekti, kad sprendimas būtų pagrįstas realiomis ir objektyviai nustatytomis bylos aplinkybėmis.⁶¹ Tai reiškia, kad teismas negali apsiriboti vien procesinių veiksmų atlikimu, bet turi aktyviai vertinti byloje surinktus duomenis ir nustatyti faktinę situaciją. Tiesos nustatymo reikšmė teismo procese pripažįstama ir užsienio teisės doktrinoje. Vokiečių procesinės teisės teorijoje pabrėžiama, kad teismo pareiga nustatyti bylos aplinkybes yra viena iš svarbiausių teisingumo vykdymo funkcijų. Žymus teisininkas Mirjanas Damaška pažymi, kad procesinės taisyklės savaime neužtikrina teisingo sprendimo priėmimo, todėl reikšmingą vietą teisingumo vykdymo procese užima siekis kuo tiksliau nustatyti bylos faktines aplinkybes.⁶² Tiesos nustatymas dėl to laikytinas viena svarbiausių prielaidų pagrįstam ir teisingam sprendimui priimti. Vis dėlto teisės doktrinoje pripažįstama, kad absoliučios tiesos nustatymas teismo procese ne visuomet yra įmanomas. Teismo sprendimas paprastai grindžiamas byloje surinktais įrodymais ir jų vertinimu, todėl procese dažniau kalbama apie procesinę tiesą – faktinių

⁵⁸ Ibid, 87.

⁵⁹ Mirjan R. Damaska, *Evidence Law Adrift* (New Haven: Yale University Press, 1997), 15–18.

⁶⁰ *García Ruiz v. Spain*, 21 January 1999, Reports 1999-I, para. 28.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 36 straipsnio 1 dalies ir 46 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 51-1894.

⁶² Mirjan R. Damaška, *Evidence Law Adrift* (New Haven: Yale University Press, 1997), 15–18.

aplinkybių rekonstrukciją, paremtą byloje esančiais įrodymais ir sudarančią pagrindą teismui priimti motyvuotą sprendimą. Toks požiūris tiesos nustatymą sieja su įrodinėjimo procesu ir teisėjo atliekamu įrodymų vertinimu.

Tiesos nustatymas teismo procese neatsiejamas nuo įrodinėjimo proceso. Įrodinėjimas laikomas pagrindiniu mechanizmu, leidžiančiu teismui nustatyti bylos aplinkybes ir priimti pagrįstą sprendimą. Baudžiamajame procese įrodymai apibrėžiami kaip įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys, kuriais remiantis nustatomos aplinkybės, turinčios reikšmės bylai išspręsti.⁶³ Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje pabrėžiama, kad įrodinėjimo procesas neapsiriboja vien duomenų surinkimu ar formaliu jų vertinimu – būtina įvertinti jų reikšmę, tarpusavio ryšį ir svarbą konkrečiai bylai.⁶⁴ Teismui tenka pareiga ne tik vertinti pateiktus duomenis, bet ir nustatyti jų reikšmę konkrečiai bylai. Toks vertinimas reikalauja analizuoti visų bylos aplinkybių visumą ir nustatyti, ar pateikti duomenys patvirtina ar paneigia nagrinėjamo įvykio aplinkybes.

Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje pažymima, kad įrodinėjimo procesas neapsiriboja vien duomenų surinkimu ar formaliu jų vertinimu. Teismas turi vertinti įrodymų patikimumą, jų tarpusavio ryšį ir reikšmę konkrečiai bylai. Baudžiamojo proceso teorijoje akcentuojama, kad įrodinėjimo tikslas yra nustatyti bylos aplinkybes tiek, kiek tai būtina teisėtam ir pagrįstam sprendimui priimti.⁶⁵ Užsienio teisės doktrinoje taip pat pažymima, kad įrodinėjimas yra vienas svarbiausių teismo proceso elementų, nes būtent per įrodymų analizę ir jų vertinimą formuojamas faktinis teismo sprendimo pagrindas. Kaip pažymi Mirjan R. Damaska, teismo procesas yra skirtas faktinėms bylos aplinkybėms nustatyti, o įrodymai yra pagrindinis instrumentas, leidžiantis teismui pagrįstai rekonstruoti nagrinėjamo įvykio faktinę situaciją.⁶⁶ Svarbu pažymėti, kad įrodinėjimo procese teismas privalo laikytis tam tikrų principų, kurie užtikrina sprendimų objektyvumą. Vienas iš jų yra įrodymų laisvo vertinimo principas. Šis principas reiškia, kad jokie įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios, o teismas juos vertina pagal savo vidinį įsitikinimą.⁶⁷ Toks vertinimas turi būti grindžiamas ne subjektyviomis prielaidomis, o byloje surinktais įrodymais ir racionalių jų vertinimu.

Teismo sprendimo priėmimas byloje yra tiesiogiai susijęs su teisėjo atliekamu įrodymų vertinimu, kurio metu formuojasi jo vidinis įsitikinimas. Nors teismo proceso tikslas yra nustatyti faktines bylos aplinkybes, šis procesas visada vyksta per įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo procedūras, kurios leidžia teismui rekonstruoti nagrinėjamo įvykio aplinkybes. Baudžiamojo

⁶³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, 20 str.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, Baudžiamojo proceso teisė (Vilnius: Registrų centras, 2011), 170–171.

⁶⁶ Mirjan R. Damaska, *Evidence Law Adrift* (New Haven: Yale University Press, 1997), 12

⁶⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str. 5 d.

proceso kodekse nustatyta, kad teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, kuris turi būti pagrįstas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu.⁶⁸ Ši nuostata rodo, kad teismo sprendimo pagrindas yra ne tik formalus teisės normų taikymas, bet ir racionalus byloje surinktų duomenų vertinimas. Teisėjas privalo įvertinti kiekvieno įrodymo patikimumą, jo tarpusavio ryšį su kitais įrodymais bei jo reikšmę bylai, todėl sprendimo priėmimo procesas tampa sudėtingu analitiniu procesu, kuriame siekiama kuo tiksliau nustatyti bylos faktines aplinkybes.

Teisės doktrinoje pažymima, kad teisėjo vidinis įsitikinimas negali būti suprantamas kaip subjektyvi ar savavališka nuomonė apie nagrinėjamą situaciją. Priešingai, jis turi būti grindžiamas racionalių įrodymų vertinimu, logine argumentacija ir byloje ištirtų duomenų visuma. Lietuvos baudžiamojo proceso teisės teorijoje pabrėžiama, kad teisėjas, vertindamas įrodymus, privalo vadovautis ne asmeninėmis prielaidomis ar išankstinėmis nuostatomis, bet objektyviais duomenimis, kurie buvo gauti laikantis įstatymo nustatytos tvarkos.⁶⁹ Užsienio teisės doktrinoje taip pat pažymima, kad įrodymų vertinimas yra vienas sudėtingiausių teismo proceso elementų. Italų procesinės teisės mokslininkas Michele Taruffo teigia, kad teismo sprendimas iš esmės yra faktinių aplinkybių rekonstrukcija, kuri grindžiama įrodymais ir racionalių jų vertinimu, o teisėjo užduotis yra įvertinti, kiek surinkti duomenys leidžia patikimai atkurti nagrinėjamą įvykį.⁷⁰ Įrodymų vertinimas dėl to tampa pagrindine priemone, leidžiančia teismui priartėti prie bylos faktinės tiesos.

Tuo pačiu svarbu pažymėti, kad įrodymų vertinimas visada turi tam tikrą vertinimo elementą, todėl skirtingi teisėjai gali skirtingai interpretuoti tuos pačius duomenis. Taip yra todėl, kad teisėjas privalo įvertinti ne tik įrodymų turinį, bet ir jų patikimumą, tarpusavio ryšį bei reikšmę nagrinėjamai bylai. Teisės doktrinoje pažymima, kad įrodymų vertinimas yra intelektinis procesas, kurio metu teisėjas analizuoja byloje surinktus duomenis ir jų pagrindu rekonstruoja nagrinėjamo įvykio aplinkybes.⁷¹ Vis dėlto toks vertinimas negali būti savavališkas. Teismo sprendimas privalo būti motyvuotas ir pagrįstas byloje ištirtais įrodymais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad teismo sprendime turi būti aiškiai nurodyta, kokiais įrodymais teismas rėmėsi ir kokiais argumentais remdamasis vienus įrodymus pripažino patikimais, o kitus atmetė.⁷² Tokia motyvavimo pareiga leidžia užtikrinti sprendimo pagrįstumą ir suteikia galimybę patikrinti, ar teismas tinkamai įvertino byloje surinktus duomenis.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, 20 str. 5 d.

⁶⁹ Armanas Abramavičius ir kt., *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018).

⁷⁰ Michele Taruffo, *Simplemente la verdad: El juez y la construcción de los hechos* (Madrid: Marcial Pons, 2010), 44-46.

⁷¹ Mirjan R. Damaška, *Evidence Law Adrift* (New Haven: Yale University Press, 1997), 15–18.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-225-1214/2024.

Apibendrinant galima teigti, kad tiesos nustatymas teismo procese yra viena svarbiausių teisingumo vykdymo prielaidų, nes tik objektyviai ir visapusiškai išnagrinėjus bylos aplinkybes galima priimti pagrįstą ir teisėtą sprendimą. Nagrinėdamas bylą teismas turi ne tik taikyti teisės normas, bet ir įvertinti surinktus įrodymus, nustatyti jų reikšmę bei pagal juos atkurti faktines bylos aplinkybes. Dėl to tiesos nustatymas yra neatsiejamas nuo įrodinėjimo ir įrodymų vertinimo proceso, kuriame formuojasi teisėjo vidinis įsitikinimas. Šis įsitikinimas negali būti grindžiamas asmeninėmis prielaidomis ar subjektyvia nuomone – sprendimas turi remtis byloje ištirtais duomenimis, jų logišku vertinimu ir teisės normų taikymu. Tokiu būdu užtikrinama, kad teismo sprendimas būtų pagrįstas objektyviu bylos aplinkybių vertinimu ir atitiktų teisingumo vykdymo principus.

1.3. Įstatymo viršenybės principas teisingumo vykdymo kontekste

Įstatymo viršenybės principas teisinėje valstybėje išreiškia teisės viršenybę valstybės institucijų veikloje ir nustato, kad viešosios valdžios subjektai privalo veikti remdamiesi įstatymais bei neperžengti jiems suteiktų įgaliojimų. Šis principas suponuoja, kad visi viešosios valdžios subjektai privalo veikti remdamiesi įstatymu ir neperžengti jiems suteiktų įgaliojimų ribų.⁷³ Administracinėje teisėje įstatymo viršenybė dažnai siejama su vykdomosios valdžios diskrecijos ribojimu, tačiau šio principo reikšmė ne mažiau svarbi ir teismų veikloje vykdant teisingumą. Ši doktrina dažniausiai aptariama administracinės teisėkūros kontekste, tačiau įstatymo viršenybės samprata yra universali ir taikytina visų valdžios šakų veiklai, įskaitant teismų vykdomą teisingumą. Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje įstatymo viršenybė siejama su valdžių padalijimo ir teisės hierarchijos principais. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad poįstatyminiai teisės aktai negali konkuruoti su įstatymais ar įsiterpti į įstatymo reguliavimo sritį.⁷⁴ Poįstatyminis teisinis reguliavimas gali apimti tik įstatymo nuostatų įgyvendinimo procedūrų nustatymą arba jų konkretizavimą tais atvejais, kai tai objektyviai būtina ir grindžiama specialiomis žiniomis ar profesine kompetencija.⁷⁵

Įstatymo viršenybės principas nėra reikšmingas tik teisėkūros ribų nustatymo kontekste – jis svarbus ir teisingumo vykdymo procese. Teismai, kaip viena iš valdžios šakų, vykdydami teisingumą privalo laikytis teisės hierarchijos principo ir sprendimus grįsti galiojančiomis teisės normomis. Tai reiškia, kad teismo sprendimai turi būti grindžiami Konstitucija, įstatymais ir kitais

⁷³ Laura Paškevičienė, „Įstatymo viršenybės principo užtikrinimas administracinėje teisėkūroje specialiosios kompetencijos būtinybės atvejais“, prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/ea9b2dde-bb45-4951-8b2e-eb8c852f1438/content>.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 130 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 19-623.

⁷⁵ Ibid.

teisės aktais, o teisėjas negali savo sprendimu pakeisti ar ignoruoti galiojančių teisės normų. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnyje nustatyta, kad „teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai“⁷⁶, o 109 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad teisėjų nepriklausomumas reiškia jų apsaugą nuo išorinio poveikio, bet kartu suponuoja pareigą veikti tik pagal Konstituciją ir įstatymus.⁷⁷ Įstatymo viršenybės principas teisingumo vykdymo kontekste pirmiausia reiškia teisėjo pareigą veikti teisės ribose. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad valstybės institucijos negali savavališkai plėsti savo kompetencijos ar perimti kitoms valdžios šakoms priskirtų funkcijų.⁷⁸ Tiesos nustatymas teismo procese sudaro prielaidas sprendimus grįsti objektyviu faktinių bylos aplinkybių vertinimu ir užtikrina, kad teismo sprendimas būtų pagrįstas byloje ištirtais duomenimis. Tokiu būdu įrodymų vertinimas ir faktinių aplinkybių nustatymas tampa svarbia teisingumo vykdymo sąlyga, leidžiančia užtikrinti sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą

Teisėjo diskrecija atsiranda tada, kai teisės norma palieka vertinimo laisvę – pavyzdžiui, nustatant bausmės dydį ar vertinant įrodymų pakankamumą. Įstatymo viršenybės principas reiškia, kad teisėjas negali sprendimo grįsti vien subjektyvia intuicija ar asmeniniu teisingumo suvokimu, bet privalo vadovautis teisės normomis ir byloje nustatytomis aplinkybėmis.⁷⁹ Įstatymo viršenybės principas suponuoja, kad teisėjas negali sprendimo grįsti vien subjektyvia intuicija ar asmeniniu teisingumo suvokimu, bet privalo vadovautis teisės normomis ir byloje nustatytomis aplinkybėmis.

Pažymėti reikia ir įstatymo viršenybės ir teisėjo vidinio įsitikinimo santykį. LR BPK 20 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad „teisėjas įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, tačiau šis įsitikinimas turi būti pagrįstas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu“.⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra nurodęs, kad vidinis įsitikinimas negali būti grindžiamas prielaidomis ar subjektyviais vertinimais – jis turi būti paremtas byloje ištirtais ir patikrintais duomenimis bei išdėstytas motyvuotame teismo sprendime.⁸¹

Įstatymo viršenybės principas kyla iš konstitucinio teisinės valstybės principo ir yra viena iš jo raiškos formų. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra ne kartą pažymėjęs, kad teisinė valstybė suponuoja valdžios institucijų pareigą veikti teisės ribose, užtikrinti teisės aiškumą,

⁷⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija, 109 str.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, susijusių su valstybės valdžių kompetencija, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, susijusių su valstybės valdžių kompetencija, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str. 5 d.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-225-1214/2024.

stabilumą ir prognozuojamumą.⁸² Tai reiškia, kad valstybės institucijų veikla negali būti savavališka, o kiekvienas sprendimas turi būti grindžiamas galiojančiomis teisės normomis ir konstitucinėmis vertybėmis. Teisingumo vykdymo kontekste šis principas įgyja ypatingą reikšmę, nes teismų sprendimai tiesiogiai veikia asmens teises ir laisves. Teisės viršenybės principas taip pat reiškia, kad teismų veikla negali būti atsieta nuo visos teisės sistemos. Teismas, nagrinėdamas bylą, privalo ne tik taikyti konkrečią teisės normą, bet ir vertinti jos vietą bendroje teisės sistemoje bei jos santykį su konstituciniais principais. Tokiu būdu įstatymo viršenybės principas reikalauja ne tik formalaus teisės normų laikymosi, bet ir jų aiškinimo atsižvelgiant į konstitucinių vertybių turinį.

Svarbus šio principo aspektas yra ir teisėjo nepriklausomumo bei jo saistymo įstatymu santykis. Iš pirmo žvilgsnio gali susidaryti įspūdis, kad teisėjo nepriklausomumas leidžia jam laisvai spręsti bylą, remiantis tik savo vertinimu. Teisėjo nepriklausomumas negali būti suprantamas kaip teisė nepaisyti įstatymo ar remtis vien subjektyviu teisingumo suvokimu. Priešingai, teisėjo nepriklausomumas reiškia pareigą sprendimus priimti vadovaujantis Konstitucija, įstatymais ir byloje nustatytais aplinkybėmis, užtikrinant, kad sprendimų priėmimas būtų grindžiamas teisės normomis ir objektyviu jų taikymu.⁸³

Teismų praktikoje įstatymo viršenybės principas taip pat pasireiškia per pareigą motyvuoti priimamą sprendimą. Motyvuotas teismo sprendimas leidžia patikrinti, ar teisėjas tinkamai taikė teisės normas ir ar jo sprendimas neprieštarauja teisės principams. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad teismo sprendimas turi būti pagrįstas byloje ištirtais įrodymais, o sprendimo motyvai turi būti aiškiai ir logiškai išdėstyti, kad būtų galima įvertinti jo pagrįstumą ir teisėtumą.⁸⁴ Tokiu būdu sprendimo motyvavimas tampa viena iš svarbiausių įstatymo viršenybės principo įgyvendinimo garantijų.

Ne mažiau svarbus įstatymo viršenybės principo aspektas yra ir jo ryšys su teisingumo bei tiesos nustatymo funkcija teismo procese. Teisingumo vykdymas nėra vien formalus teisės normų taikymas – jis taip pat reiškia pareigą siekti objektyvios bylos aplinkybių analizės ir pagrįsto sprendimo priėmimo. Baudžiamojo proceso teisėje ši pareiga atsispindi įrodymų vertinimo taisyklėse, kurios reikalauja, kad teismas sprendimą grįstų tik patikrintais ir byloje ištirtais duomenimis.⁸⁵ Todėl įstatymo viršenybės principas užtikrina, kad teisėjo vidinis įsitikinimas būtų formuojamas ne savavališkai, o remiantis teisės normomis ir proceso taisyklėmis⁸⁶. Be to, įstatymo viršenybė užtikrina ir sprendimų kontrolės mechanizmą. Teismo sprendimai gali būti peržiūrimi

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, susijusių su valstybės valdžių kompetencija, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-225-1214/2024.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str.

⁸⁶ Ibid.

aukštesnės instancijos teismuose, o tai leidžia patikrinti, ar sprendimas atitinka teisės normas ir ar nebuvo pažeisti proceso principai. Tokia instancinė kontrolė yra svarbi teisinės valstybės garantija, nes ji užtikrina teisės vienodą aiškinimą ir taikymą teismų praktikoje.⁸⁷ Be nacionalinės konstitucinės doktrinos, įstatymo viršenybės principas taip pat plačiai pripažįstamas tarptautinėje ir Europos teisėje. Europos Sąjungos teisėje šis principas siejamas su „teisės viršenybės“ (angl. rule of law) koncepcija. Europos Sąjungos sutarties 2 straipsnyje nustatyta, kad Sąjunga grindžiama pagarba žmogaus orumui, laisvei, demokratijai, lygybei, teisei valstybei ir žmogaus teisėms.⁸⁸ Teisinės valstybės principas šiuo atveju reiškia, kad visos valstybės institucijos, įskaitant teismus, privalo veikti laikydamosi teisės normų ir užtikrinti jų veiksmingą taikymą.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje taip pat pabrėžiama, kad teisės viršenybė yra vienas iš pagrindinių demokratinės visuomenės principų. Šis principas reiškia, kad valstybės valdžios institucijos negali veikti savavališkai, o jų sprendimai turi būti grindžiami teisės normomis ir gali būti patikrinami teismine tvarka.⁸⁹ Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad teisinės valstybės principas suponuoja ir teisinių procedūrų laikymąsi, nes tik laikantis nustatytos procedūros galima užtikrinti teisingą ir objektyvų sprendimų priėmimą. Teisingumo vykdymo procese įstatymo viršenybė taip pat pasireiškia per teisės aiškinimo procesą. Teismas, nagrinėdamas bylą, neretai susiduria su situacijomis, kai teisės norma yra abstrakti arba reikalauja interpretacijos. Tokiais atvejais teisėjo pareiga yra ne tik taikyti teisės normą, bet ir ją aiškinti taip, kad būtų išlaikytas teisės sistemos nuoseklumas ir konstitucinės vertybės. Lietuvos teisės doktrinoje pažymima, kad teisės aiškinimas turi būti grindžiamas sisteminiu, teleologiniu ir konstituciniu teisės normų aiškinimu, kuris leidžia užtikrinti teisės sistemos vientisumą.⁹⁰

Reikia pabrėžti, jog teisės aiškinimas negali peržengti teisėjo kompetencijos ribų. Nors teisėjas turi tam tikrą diskreciją interpretuoti teisės normas, ši diskrecija negali virsti naujų teisės normų kūrimu. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad teisminė valdžia negali perimti įstatymų leidėjo funkcijų, nes tai pažeistų valdžių padalijimo principą.⁹¹ Teisinėje doktrinoje taip pat pabrėžiama, kad įstatymo viršenybės principas yra viena iš pagrindinių teisėjo atsakomybės formų. Teisėjas, priimdamas sprendimą, privalo ne tik laikytis teisės normų, bet ir užtikrinti, kad sprendimas būtų pagrįstas, logiškas ir suderinamas su visa teisės sistema. Tokiu būdu įstatymo viršenybės principas tampa svarbia garantija, saugančia nuo savavališko teisės taikymo.⁹²

⁸⁷ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, 1 str.

⁸⁸ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo ir Europos Sąjungos sutartis, OL C 202, 2016, 2 str.

⁸⁹ Europos Sąjungos sutartis, OL C 202, 2016, 2 str.

⁹⁰ Laura Paškevičienė, „Įstatymo viršenybės principo užtikrinimas administracinėje teisėkūroje specialiosios kompetencijos būtinybės atvejais“, prieiga per internetą: <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/ea9b2dde-bb45-4951-8b2e-eb8c852f1438/content>.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

⁹² Egidijus Kūris, „Konstitucinis teisės viršenybės principas“, *Jurisprudencija* 24(16) (2002): 5–17.

Vis dėlto teisės doktrinoje pažymima, kad įstatymo viršenybės principas ir teisingumo idėja ne visais atvejais visiškai sutampa. Formalus teisės normos taikymas dar savaime negarantuoja, kad konkrečiu atveju priimtas sprendimas bus suvokiamas kaip teisingas materialiaja prasme. Teisės teorijoje ne kartą atkreiptas dėmesys, kad pernelyg siauras ar pažodinis įstatymo aiškinimas gali lemti rezultatą, kuris atitinka įstatymo raidę, tačiau kelia abejonių dėl jo atitikties teisingumo principui.⁹³ Dėl šios priežasties šiuolaikinėje teisės doktrinoje pabrėžiama, kad teisėjas, vykdydamas teisingumą, negali apsiriboti vien formaliu teisės normų taikymu. Jis privalo teisę aiškinti sistemiškai, atsižvelgdamas į Konstituciją, bendruosius teisės principus ir bylos aplinkybes. Tokiu būdu siekiama, kad įstatymo viršenybė nebūtų suprantama vien kaip mechaninis teisės taikymas, bet padėtų užtikrinti pagrįstą ir socialiai priimtina teismo sprendimą.

Apibendrinant galima teigti, kad įstatymo viršenybės principas teisingumo vykdymo procese nustato ribas, kurių privalo laikytis teismas ir teisėjas priimdamas sprendimus. Šis principas reiškia, kad teismo sprendimai turi būti grindžiami Konstitucija, įstatymais ir kitais teisės aktais, laikantis teisės normų hierarchijos bei valdžių padalijimo principo. Teisėjo nepriklausomumas negali būti suprantamas kaip galimybė sprendimą priimti vien remiantis asmeniniu vertinimu, nes teisėjas privalo veikti teisės nustatytose ribose ir pagrįsti savo sprendimą byloje ištirtais įrodymais. Todėl teisėjo vidinis įsitikinimas gali būti formuojamas tik vadovaujantis teisės normomis, proceso taisyklėmis ir objektyvia bylos aplinkybių analize. Tai leidžia užtikrinti, kad teismo sprendimai būtų pagrįsti ir atitiktų teisinės valstybės principus.

2. TEISĖJO SPRENDIMO PRIĖMIMAS IR IŠORINIAI VEIKSNIAI, PADEDANTYS FORMUOTI TEISĖJO ĮSITIKINIMĄ

2.1. Teisėjo sprendimo priėmimo ypatumai ir įrodymų vertinimo principai

Teisėjo sprendimo priėmimo ypatumai skiriasi priklausomai nuo proceso rūšies. Civiliniame procese įrodymų vertinimo principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 185 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad „teismas byloje esančius įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais, o jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios“.⁹⁴ Analogiška nuostata įtvirtinta ir administraciniame procese, Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 56 straipsnio 7 dalyje, kurioje nustatyta, kad „jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios, o teismas juos vertina pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu, taip pat teisingumo ir

⁹³ Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously* (Cambridge: Harvard University Press, 1977), 22–28.

⁹⁴ Vytautas Nekrošius, *Civilinio proceso teisė* (Vilnius: Justitia, 2013), 45–47.

protingumo kriterijais“.⁹⁵ Baudžiamajame procese įrodymų vertinimo principas įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 5 dalyje, kurioje nustatyta, kad „teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu“.⁹⁶ Šios nuostatos rodo, kad vidinio įsitikinimo principas yra būdingas skirtingoms procesinėms teisės šakoms, tačiau šiame darbe detalai analizuojamas tik baudžiamasis procesas, nes būtent jame vidinio įsitikinimo, įrodymų pakankamumo, nekaltumo prezumpcijos ir sprendimo motyvavimo reikalavimai atsiskleidžia ryškiausiai.⁹⁷ Dėl šios priežasties šiame poskyryje teisėjo sprendimo priėmimo ypatumai daugiausia analizuojami baudžiamojo proceso kontekste, nes būtent jame vidinio įsitikinimo, įrodymų pakankamumo ir sprendimo motyvavimo reikalavimai atsiskleidžia ryškiausiai. Nors tam tikri sprendimų priėmimo aspektai yra bendri visoms proceso rūšims, baudžiamasis procesas išsiskiria didesniais įrodinėjimo standartais ir griežtesniais reikalavimais teisėjo sprendimo pagrįstumui.

Teismo sprendimo priėmimas, ypač baudžiamajame procese, yra svarbus teisingumo vykdymo etapas, nes šiame procese galutinai įvertinamos bylos aplinkybės ir taikomos teisės normos. Teismas, nagrinėdamas bylą, turi ne tik nustatyti faktines aplinkybes, bet ir jas teisiškai kvalifikuoti bei pagrįsti priimamą sprendimą teisės normomis. Dėl to sprendimo priėmimas laikomas kompleksiniu procesu, kuriame susijungia įrodinėjimas, teisės aiškinimas ir teisėjo atliekamas vertinimas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad teisingumo vykdymas reiškia ne tik formalų teisės normų taikymą, bet ir pareigą priimti pagrįstą sprendimą, kuris remiasi objektyviai nustatytais bylos aplinkybėmis bei taikytinomis teisės normomis. Teismo sprendimo pagrindas yra byloje nustatytos faktinės aplinkybės, kurios nustatomos įrodinėjimo procese. Įrodinėjimas baudžiamajame procese suprantamas kaip procesinių veiksmų visuma, kuria siekiama surinkti, patikrinti ir įvertinti duomenis, turinčius reikšmės bylai išspręsti. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnyje nustatyta, kad „įrodymai yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys, kurie patvirtina arba paneigia aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai“.⁹⁸ Ši nuostata rodo, kad teismo sprendimas negali būti grindžiamas prielaidomis ar spėjimais – jis turi būti pagrįstas tik tais duomenimis, kurie buvo gauti laikantis proceso taisyklių ir patikrinti teismo posėdyje.

Teisėjas, nagrinėdamas bylą, privalo ne tik įvertinti atskirus įrodymus, bet ir analizuoti jų tarpusavio ryšį bei reikšmę visų bylos aplinkybių kontekste. Ši nuostata leidžia daryti išvadą, kad įrodymų vertinimas nėra mechaninis procesas – jis reikalauja analitinio ir logiško mąstymo. Teisės

⁹⁵ Dalia Vitkutė, *Administracinis procesas* (Vilnius: Registrų centras, 2012), 32–35.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str. 5 d.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str. 5 d.; taip pat žr. Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 6 str.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str.

doktrinoje pažymima, kad teismo sprendimo priėmimas yra racionalus pažinimo procesas, kurio metu teisėjas analizuoja surinktus duomenis ir jų pagrindu rekonstruoja nagrinėjamo įvykio aplinkybes.⁹⁹ Toks procesas reikalauja ne tik teisinių žinių, bet ir gebėjimo kritiškai vertinti informaciją bei atskirti patikimus įrodymus nuo nepatikimų. Teisės teorijoje taip pat pripažįstama, kad teismo sprendimo priėmimas negali būti visiškai redukuojamas į formalų teisės normų taikymą. Teisinio realizmo atstovai pabrėžė, kad teisėjo sprendimui įtaką gali turėti ne tik teisės normos, bet ir jo profesinė patirtis, vertybinės nuostatos, intuicija bei konkretūs bylos faktai. V. Mikelėnas ir D. Mikelėnienė yra pažymėję, kad tais atvejais, kai pozityvioji teisė nepateikia aiškaus atsakymo, teisės aiškinime reikšmės gali įgyti ir moraliniai argumentai.¹⁰⁰ Tokia pozicija leidžia sprendimo priėmimo procesą vertinti kaip sudėtingą intelektualinį veiksmą, kuriame sąveikauja tiek teisės normos, tiek teisėjo gebėjimas suprasti konkrečios bylos situaciją.

Įrodymų vertinimas teismo procese grindžiamas laisvo įrodymų vertinimo principu. Šis principas reiškia, kad jokie įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios, o teismas juos vertina pagal savo vidinį įsitikinimą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu.¹⁰¹ Ši nuostata reiškia, kad teismas nėra saistomas iš anksto nustatytų įrodymų vertinimo taisyklių, tačiau kartu privalo savo sprendimą pagrįsti byloje ištirtais duomenimis ir logiška jų analize. Laisvo įrodymų vertinimo principas taip pat plačiai pripažįstamas užsienio teisės doktrinoje. Italų procesinės teisės mokslininkas Michele Taruffo pažymi, kad teismo sprendimas turi būti grindžiamas racionalių įrodymų vertinimu, leidžiančiu pagrįstai rekonstruoti nagrinėjamo įvykio aplinkybes.¹⁰² Pasak šio autoriaus, teisėjo užduotis yra įvertinti ne tik įrodymų turinį, bet ir jų patikimumą, kilmę bei tarpusavio ryšį su kitais byloje esančiais duomenimis. Taip įrodymų vertinimas tampa esmine teismo sprendimo priėmimo dalimi.

Teisėjo sprendimo priėmimo procese svarbi reikšmė tenka vidinio įsitikinimo formavimuisi. Vidinio įsitikinimo principas reiškia, kad teisėjas, vertindamas byloje esančius įrodymus, nėra saistomas iš anksto nustatytų įrodymų galios taisyklių, tačiau privalo sprendimą grįsti visų byloje ištirtų aplinkybių visuma. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, kuris turi būti pagrįstas

⁹⁹ Arūnas Vaišvila, *Teisės teorija*, 2 leid. (Vilnius: Justitia, 2009), 316.

¹⁰⁰ Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas, *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai* (Vilnius, 1999), 41.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str. 5 d.

¹⁰² Michele Taruffo, *Simplemente la verdad: El juez y la construcción de los hechos* (Madrid: Marcial Pons, 2010), 62.

išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu.¹⁰³ Ši nuostata rodo, kad teisėjo sprendimas yra ne vien mechaninis įrodymų suskaičiavimas, bet intelektinis procesas, kuriame analizuojama visų įrodymų visuma ir jų tarpusavio ryšys. Teisės doktrinoje pažymima, kad vidinio įsitikinimo principas yra neatsiejamas nuo laisvo įrodymų vertinimo principo. Šis principas leidžia teismui vertinti įrodymus individualiai, tačiau kartu reikalauja racionalaus ir logiškai pagrįsto vertinimo. Pasak Lietuvos baudžiamojo proceso teisės tyrėjų, vidinis įsitikinimas turi būti grindžiamas ne subjektyviomis prielaidomis ar intuicija, bet objektyviai patikrintais duomenimis ir jų analize.¹⁰⁴ Tai reiškia, kad teisėjo vidinis įsitikinimas negali būti suprantamas kaip visiškai subjektyvus sprendimas – priešingai, jis turi būti argumentuotas ir patikrinamas.

Vertinant vidinio įsitikinimo sampratą, pažymėtina, kad psichologinėje ir teisinėje literatūroje ši sąvoka aiškinama nevienodai. Psichologijoje pabrėžiama, kad sprendimų priėmimo procese asmuo neišvengiamai remiasi ne tik racionalių vertinimų, bet ir intuicija, emocijomis bei išankstinėmis nuostatomis. Tuo tarpu teisinėje literatūroje vidinis įsitikinimas suprantamas kaip teisėjo teisė laisvai vertinti surinktus duomenis, tačiau ši teisė negali reikšti savivalės – įsitikinimas turi būti motyvuotas ir pagrįstas byloje ištirtais duomenimis.¹⁰⁵ Tokia skirtis rodo, kad nors sprendimo priėmimo procese neišvengiamai veikia žmogiškasis faktorius, teisė siekia šį procesą normatyviai apriboti ir pagrįsti objektyviais įrodymų vertinimo standartais. Užsienio teisės doktrinoje pabrėžiama, kad įrodymų vertinimas yra sudėtingas pažinimo procesas. Vokiečių baudžiamosios teisės mokslininkas Claus Roxin pažymi, kad teismo sprendimas iš esmės yra nagrinėjamo įvykio faktinės rekonstrukcijos rezultatas, kuris formuojamas analizuojant byloje surinktus duomenis.¹⁰⁶ Pasak šio autoriaus, teisėjas, vertindamas įrodymus, turi kritiškai analizuoti jų patikimumą, nustatyti jų tarpusavio ryšį ir įvertinti jų reikšmę bendrame bylos kontekste. Taip vidinio įsitikinimo formavimas tampa racionalių pažinimo procesu, kuriame svarbų vaidmenį atlieka logika, patirtis ir teisinės žinios.

Pažymėtina, kad vidinio įsitikinimo principas nėra absoliutus. Teisėjas, vertindamas įrodymus, privalo laikytis įstatymų nustatytų procesinių taisyklių ir sprendimą pagrįsti motyvuotais argumentais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra ne kartą pažymėjęs, kad teismo sprendime turi būti aiškiai nurodyta, kokiais įrodymais teismas rėmėsi ir kokiais argumentais

¹⁰³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 20 str. 5 d.

¹⁰⁴ Gintaras Goda, „Įrodymų vertinimo principai baudžiamajame procese“, *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 3.

¹⁰⁵ Živilė Terebeiza, „Laisvo įrodymų vertinimo principas Lietuvos civiliniame procese“, *Jurisprudencija* 2(92) (2007): 81; taip pat žr. Gintautas Justickis, „Sprendimų priėmimo psichologiniai aspektai teisme“, 2005, 253.

¹⁰⁶ Claus Roxin, *Strafverfahrensrecht* (München: C.H. Beck, 2014), 253.

remdamasis vienus įrodymus pripažino patikimais, o kitus atmetė.¹⁰⁷ Tokia motyvavimo pareiga yra viena svarbiausių sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo garantijų, nes leidžia patikrinti, ar teisėjas tinkamai įvertino byloje surinktus duomenis. Sprendimo motyvavimas yra svarbi teisingo proceso garantija. Motyvuotas sprendimas leidžia proceso dalyviams suprasti, kaip teismas vertino pateiktus argumentus ir įrodymus, o aukštesnės instancijos teismams – patikrinti sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad teismo sprendimas turi būti pakankamai motyvuotas, kad proceso dalyviai galėtų suprasti sprendimo priėmimo priežastis.¹⁰⁸ Todėl sprendimo motyvavimas laikomas viena svarbiausių teisingo bylos nagrinėjimo sąlygų.

Teismo sprendimo priėmimo procese taip pat svarbu atsižvelgti į tai, kad skirtingi teisėjai gali skirtingai vertinti tuos pačius byloje pateiktus įrodymus. Nors procesinės teisės normos nustato bendras įrodymų vertinimo taisykles, pats vertinimo procesas neišvengiamai apima tam tikrą interpretacijos elementą. Teisėjas privalo nustatyti įrodymų patikimumą, įvertinti jų tarpusavio ryšį ir nuspręsti, kokią reikšmę konkretus įrodymas turi nagrinėjamoje byloje. Dėl šios priežasties įrodymų vertinimas laikomas ne tik teisiniu, bet ir intelektiniu procesu, kuriame svarbų vaidmenį atlieka teisėjo analitiniai gebėjimai, profesinė patirtis bei gebėjimas kritiškai vertinti pateiktą informaciją.¹⁰⁹ Teisės doktrinoje pripažįstama, kad teisėjo sprendimo priėmimas yra susijęs su pažinimo procesu, kurio metu analizuojami ir vertinami byloje esantys duomenys. Šis procesas negali būti laikomas vien formaliu ar automatinu, nes teisėjas turi įvertinti įvairias bylos aplinkybes, galinčias turėti reikšmės galutiniam sprendimui. Pavyzdžiui, vertinant liudytojų parodymus gali būti svarbus jų nuoseklumas, logiškumas, santykis su kitais byloje esančiais įrodymais ar net liudytojo elgesys teismo posėdžio metu. Tokie vertinimo aspektai reikalauja iš teisėjo ne tik teisinių žinių, bet ir gebėjimo analizuoti informaciją platesniame kontekste.¹¹⁰ Teisėjo sprendimo priėmimo procese svarbią reikšmę turi ir profesinė patirtis. Praktinė veikla leidžia geriau vertinti įrodymų patikimumą, jų tarpusavio ryšį bei pastebėti galimus prieštaračius byloje esančiuose duomenyse. Lietuvos teisės doktrinoje taip pat pažymima, kad profesinės žinios ir sukaupta patirtis padeda teisėjui visapusiškiau įvertinti bylos aplinkybes ir priimti pagrįstą sprendimą. Vis dėlto pabrėžiama, kad sprendimas turi būti grindžiamas byloje ištirtais įrodymais, o ne asmeninėmis prielaidomis ar subjektyvia nuomone.¹¹¹

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2016 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2016.

¹⁰⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismas, *Hirvisaari v. Finland*, 2001.

¹⁰⁹ Arūnas Vaišvila, *Teisės teorija*, 2 leid. (Vilnius: Justitia, 2009), 318.

¹¹⁰ Michele Taruffo, *Simplemente la verdad: El juez y la construcción de los hechos* (Madrid: Marcial Pons, 2010), 62.

¹¹¹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 255–257.

Ypatingų sunkumų teisėjo sprendimo priėmimo procese kyla vertinant specialiosiomis žiniomis pagrįstus įrodymus, ypač ekspertų išvadas. Nors ekspertizė teismui gali suteikti reikšmingos informacijos apie tam tikras bylos aplinkybes, teisėjas nėra saistomas vien eksperto pateiktos pozicijos ir privalo ją vertinti kartu su kitais byloje esančiais duomenimis. Teisės doktrinoje pažymima, kad ekspertinių išvadų vertinimas reikalauja iš teisėjo ne tik procesinių žinių, bet ir gebėjimo įvertinti išvados nuoseklumą, aiškumą, metodinį pagrįstumą bei jos santykį su kitais įrodymais.¹¹² Dėl to ekspertinių išvadų vertinimas teismo procese kelia nemažai sunkumų ir reikalauja itin kruopštaus teisėjo vertinimo. Be to, teisėjas turi kritiškai vertinti ekspertinės išvados prielaidas, taikytus tyrimo metodus bei galimas jų ribas, kadangi net ir specialiosiomis žiniomis pagrįsta išvada nėra neklystanti. Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad ekspertinė išvada negali būti vertinama kaip iš anksto lemiantis sprendimo turinį įrodymas, o teismas negali perkelti sprendimo priėmimo funkcijos ekspertui.¹¹³ Dėl to ekspertinių išvadų vertinimas teismo procese išsiskiria savo sudėtingumu ir reikalauja ypatingo atidumo.

Taigi teisėjo sprendimo priėmimas yra sudėtingas procesas, kuriame susijungia teisės normų taikymas, įrodymų vertinimas ir racionalus bylos aplinkybių analizavimas. Nors procesinės teisės normos nustato bendrus sprendimų priėmimo principus, praktikoje šiam procesui gali turėti įtakos įvairūs veiksniai, susiję su bylos nagrinėjimo aplinka, proceso dalyvių elgesiu ar platesniu teisiniu kontekstu. Todėl, siekiant išsamiau suprasti teisėjo sprendimo priėmimą baudžiamajame procese, būtina analizuoti ir kitus veiksnius, galinčius turėti įtakos teisėjo vertinimui ir vidinio įsitikinimo formavimuisi.

2.2. Teismų praktikos ir teisės aiškinimo įtaka teisėjo sprendimų priėmimui

Teisėjo sprendimo priėmimas teismo procese grindžiamas ne tik byloje esančių įrodymų vertinimu ir teisės normų taikymu, bet ir ankstesne teismų praktika bei teisės aiškinimo rezultatais. Teisės doktrinoje pažymima, kad teisės normos dažnai yra formuluojamos abstrakčiai, todėl jų turinys konkrečiose bylose atsiskleidžia per teismų atliekamą aiškinimą ir taikymą. Arūnas Vaišvila pažymi, kad „teisės normos turinys galutinai atsiskleidžia tik ją aiškinant ir taikant konkrečiose situacijose, nes teisės normos visada yra bendro pobūdžio ir negali iš anksto numatyti visų gyvenimo situacijų“.¹¹⁴ Tokiu būdu teisės aiškinimas tampa neatsiejama teisėjo veiklos dalimi, leidžiančia pritaikyti abstrakčias teisės normas konkrečioms bylos aplinkybėms.

Teismų praktikos reikšmę teisės taikymui pabrėžia ir konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „teisės normos turi būti aiškinamos

¹¹² Gintaras Goda ir kt., *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius, 2011), 203.

¹¹³ Claus Roxin, *Strafverfahrensrecht* (München: C.H. Beck, 2014), 314.

¹¹⁴ Arūnas Vaišvila, *Teisės teorija*, 2 leid. (Vilnius: Justitia, 2009), 318.

sistemiškai, atsižvelgiant į visą teisės sistemą ir konstitucinius principus“.¹¹⁵ Tai reiškia, kad teisėjas, nagrinėdamas bylą, negali apsiriboti vien formaliu teisės normos taikymu – jis privalo atsižvelgti į teisės sistemos visumą, jos principus bei anksčiau suformuotą teismų praktiką. Toks požiūris leidžia užtikrinti teisės sistemos nuoseklumą ir stabilumą. Teismų praktikos svarbą taip pat pabrėžia Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nurodydamas, kad vienodas teisės aiškinimas ir taikymas yra būtina teisinės valstybės principo įgyvendinimo sąlyga. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad „vienodas teisės normų aiškinimas ir taikymas yra viena svarbiausių teisės viršenybės principo garantijų, nes tik taip galima užtikrinti asmenų lygiateisiškumą prieš įstatymą ir teismą“.¹¹⁶ Toks aiškinimas rodo, kad teismų praktika padeda išvengti situacijų, kai panašios bylos būtų sprendžiamos skirtingai, o tai galėtų pažeisti teisinio tikrumo ir teisėtų lūkesčių principus.

Lietuvos teisės doktrinoje teismų praktikos ir precedento reikšmę ypač akcentuoja Egidijus Kūris, pažymėdamas, kad šiuolaikinėje konstitucinėje ir bendrosios kompetencijos teismų jurisprudencijoje ankstesni teismų sprendimai atlieka ne vien pagalbinę, bet ir orientuojančią funkciją. Jo teigimu, precedentinis teisės aiškinimas svarbus tuo, kad leidžia užtikrinti teisės sistemos nuoseklumą, prognozuojamumą ir asmenų lygiateisiškumą. Tokia jurisprudencijos reikšmė Lietuvos teisėje sustiprėjo plėtojantis Konstitucinio Teismo doktrinai ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikai, kuriose vis aiškiau pabrėžiama pareiga atsižvelgti į anksčiau suformuotus teisės aiškinimo standartus. Nors Lietuvos teisės sistema formaliai nepriskiriama precedentinei bendrosios teisės sistemai, praktikoje aukštesniųjų teismų formuojama jurisprudencija tampa svarbiu orientyru žemesnių instancijų teismams, sprendžiant analogiškas bylas.¹¹⁷

Teisės doktrinoje taip pat pabrėžiama, kad teismų praktika atlieka svarbų vaidmenį užtikrinant teisės sistemos stabilumą. Ronald Dworkin pažymi, kad teisė turi būti aiškinama kaip nuosekli sistema, kurioje sprendimai turi būti suderinami su ankstesniais sprendimais ir teisės principais. Pasak šio autoriaus, „teisėjas, sprenddamas bylą, turi siekti tokio sprendimo, kuris geriausiai dera su visa teisės sistemos struktūra ir jos principais“.¹¹⁸ Tokiu būdu ankstesnė teismų praktika tampa svarbiu orientyru, leidžiančiu teisėjui pasirinkti nuoseklų ir pagrįstą sprendimą. Teisės aiškinimas yra neatsiejama teisėjo veiklos dalis, nes teisės normos dažnai formuluojamos bendrais ir abstrakčiais terminais. Dėl šios priežasties teisėjas, sprenddamas konkrečią bylą, turi nustatyti tikrąjį teisės normos turinį ir pritaikyti ją konkrečioms faktinėms aplinkybėms. Teisės doktrinoje pažymima, kad „teisės aiškinimas yra procesas, kurio metu siekiama atskleisti tikrąją

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas.

¹¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2016.

¹¹⁷ Egidijus Kūris, „Konstitucinis teisės valstybės principas“, *Jurisprudencija* 29(21) (2002): 5–23.

¹¹⁸ Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously* (Cambridge: Harvard University Press, 1977), 105.

teisės normos prasmę ir jos taikymo ribas“.¹¹⁹ Tokiu būdu teisės aiškinimas leidžia teisėjui pritaikyti abstrakčią teisės normą konkrečiam ginčui ir priimti pagrįstą sprendimą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra pabrėžęs, kad teisės normų aiškinimas turi būti atliekamas sistemiškai ir atsižvelgiant į konstitucines vertybes. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „teisės normos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į Konstituciją, jos principus ir visą teisės sistemą, nes tik toks aiškinimas leidžia užtikrinti teisės sistemos nuoseklumą ir teisinės valstybės principo įgyvendinimą“.¹²⁰ Ši konstitucinė doktrina reiškia, kad teisėjas, nagrinėdamas bylą, turi atsižvelgti ne tik į konkrečią taikomą teisės normą, bet ir į platesnį teisinį kontekstą, įskaitant konstitucinius principus ir ankstesnę teismų praktiką. Teisės aiškinimo procese taip pat taikomi įvairūs aiškinimo metodai, kurie leidžia nustatyti teisės normos turinį. Teisės teorijoje dažniausiai išskiriami lingvistinis, sisteminis, istorinis ir teleologinis teisės aiškinimo metodai. Lingvistinis aiškinimas grindžiamas teisės normos tekstu ir kalbine jos formuluote, sisteminis aiškinimas – teisės normos vieta visoje teisės sistemoje, istorinis – teisės normos priėmimo aplinkybėmis, o teleologinis – teisės normos tikslu. Arūnas Vaišvila pažymi, kad „teisės aiškinimo metodai nėra taikomi izoliuotai – praktikoje jie paprastai taikomi kartu, siekiant nustatyti tikrąją teisės normos prasmę“.¹²¹ Tai reiškia, kad teisėjas, sprenddamas bylą, turi kompleksiskai vertinti teisės normą ir jos vietą visoje teisės sistemoje. Teisės aiškinimas taip pat susijęs su teisėjo sprendimo argumentavimu. Teismo sprendimas turi būti pagrįstas aiškiais ir logiškais argumentais, kurie paaiškintų, kaip teismas aiškino ir taikė teisės normas. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo praktikoje yra pažymėjęs, kad teismo sprendimai turi būti pakankamai motyvuoti, kad proceso dalyviai galėtų suprasti sprendimo priėmimo pagrindus. EŽTT yra konstatavęs, kad „teismo sprendimo motyvavimas yra viena iš svarbiausių teisingo bylos nagrinėjimo garantijų“.¹²² Tokiu būdu teisės aiškinimas ir sprendimo motyvavimas tampa svarbiomis priemonėmis, užtikrinančiomis teismo sprendimo teisėtumą ir pagrįstumą.

Nors teisėjas vertina byloje esančius įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, šis įsitikinimas formuojamas ne tik remiantis faktinėmis bylos aplinkybėmis, bet ir atsižvelgiant į galiojančią teisės sistemą bei suformuotą teismų praktiką. Teisės doktrinoje pažymima, kad teismų praktika padeda užtikrinti nuoseklų teisės aiškinimą ir sudaro prielaidas formuoti vienodai jurisprudencijai. Kaip pažymi Arūnas Vaišvila, „teisės aiškinimas ir taikymas negali būti atsiejamas nuo ankstesnės teismų praktikos, nes būtent ji leidžia užtikrinti teisės sistemos stabilumą ir prognozuojamumą“.¹²³ Tokiu būdu ankstesni teismų sprendimai tampa svarbiu orientyru teisėjui sprendžiant naujas bylas.

¹¹⁹ Arūnas Vaišvila, *Teisės teorija*, 2 leid. (Vilnius: Justitia, 2009), 312.

¹²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas.

¹²¹ Arūnas Vaišvila, *Teisės teorija*, 315.

¹²² *Hirvisaari v. Finland*, no. 49684/99, European Court of Human Rights, 27 September 2001.

¹²³ Arūnas Vaišvila, *Teisės teorija*, 2 leid. (Vilnius: Justitia, 2009), 320.

Teismų praktikos reikšmė teisėjo sprendimų priėmimui gali būti aiškinama ne tik teisiniu, bet ir psichologiniu požiūriu. Ankstesnė jurisprudencija teisėjui suteikia tam tikrą orientacinį modelį, kuris padeda struktūruoti bylos vertinimą, sumažina neapibrėžtumą ir leidžia lengviau pasirinkti argumentavimo kryptį. Kartu tai reiškia, kad jau suformuota teismų praktika gali veikti kaip pažintinis orientyras, formuojantis pirminį požiūrį į bylą ir jos sprendimo ribas. Tokia įtaka savaime nėra neigiama, nes ji prisideda prie teisės aiškinimo nuoseklumo, tačiau kartu reikalauja iš teisėjo kritinio vertinimo, kad ankstesnė praktika nebūtų taikoma mechaniškai, neatsižvelgiant į konkrečios bylos faktines aplinkybes. Dėl šios priežasties teismų praktika sprendimų priėmimo procese veikia dvejopai: viena vertus, ji užtikrina stabilumą ir prognozuojamumą, kita vertus, ji gali formuoti tam tikrą išankstinę interpretacinę rėmą, kuris daro įtaką teisėjo vidiniam įsitikinimui.

Teismų praktikos reikšmė taip pat siejama su teisinio tikrumo ir teisėtų lūkesčių principais. Teisinėje valstybėje asmenys turi teisę tikėtis, kad teisės normos bus taikomos nuosekliai ir vienodai. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra pažymėjęs, kad teisinio tikrumo principas reikalauja, jog teisės normų aiškinimas būtų pakankamai stabilus ir prognozuojamas. EŽTT yra konstatavęs, kad „vienas iš teisinės valstybės principo aspektų yra teisinis tikrumas, kuris reikalauja, kad teismų praktika būtų nuosekli ir nuspėjama“.¹²⁴ Tai reiškia, kad teisėjai, priimdami sprendimus, turėtų atsižvelgti į jau susiformavusią teismų praktiką, nebent egzistotų svarbios priežastys ją keisti. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad teismų praktikos vienodumas yra svarbi teisinės valstybės garantija. Teismas yra konstatavęs, kad „vienodas teisės normų aiškinimas ir taikymas yra būtinas siekiant užtikrinti asmenų lygiateisiškumą prieš įstatymą ir teismą“.¹²⁵ Ši nuostata rodo, kad teismų praktika padeda užtikrinti ne tik teisės sistemos stabilumą, bet ir asmenų pasitikėjimą teisine sistema. Teismų praktika gali kisti kartu su visuomenės raida, naujais teisės aiškinimo poreikiais ar pasikeitusiu teisiniu reguliavimu. Todėl teisėjas, sprenddamas bylą, privalo ne tik remtis ankstesniais sprendimais, bet ir kritiškai vertinti jų atitiktį konstituciniams principams bei teisės sistemos tikslams. Ronald Dworkin pažymi, kad teisėjas, interpretuodamas teisę, turi siekti tokio sprendimo, kuris „geriausiai atitiktų visos teisės sistemos struktūrą ir jos principus“.¹²⁶ Tai reiškia, kad teismų praktika yra svarbus, tačiau ne vienintelis teisėjo sprendimo pagrindas.

Teismų praktikos įtaką teisėjo sprendimų priėmimui iliustruoja ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojama jurisprudencija. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2016 pažymėjo, kad teismo sprendimas turi būti grindžiamas nuosekliai ir logiška įrodymų analize, o kiekvienas įrodymas turi būti vertinamas ne izoliuotai, bet visų bylos

¹²⁴ *Sunday Times v. United Kingdom*, no. 6538/74, European Court of Human Rights, 26 April 1979.

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2016.

¹²⁶ Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously* (Cambridge: Harvard University Press, 1977), 110.

aplinkybių kontekste. Teismas nurodė, kad „teismo išvada dėl kaltės ar nekaltumo turi būti pagrįsta visų byloje ištirtų įrodymų visuma, o teismo sprendime turi būti aiškiai nurodyta, kokiais argumentais remiantis vieni įrodymai pripažįstami patikimais, o kiti atmetami“.¹²⁷ Ši praktika rodo, kad teismų suformuotos taisyklės dėl įrodymų vertinimo tampa svarbiu orientyru teisėjams sprendžiant analogiškas bylas. Tokiu būdu ankstesnė teismų praktika padeda užtikrinti nuoseklų teisės aiškinimą ir daro tiesioginę įtaką teisėjo sprendimų priėmimo procesui.

Apibendrinant pažymėtina, kad teismų praktika ir teisės aiškinimas turi reikšmingą įtaką teisėjo sprendimų priėmimo procesui. Teisėjas, nagrinėdamas bylą, privalo ne tik taikyti teisės normas, bet ir nustatyti jų tikrąją prasmę, atsižvelgdamas į teisės sistemos visumą, institucinius principus bei jau suformuotą teismų praktiką. Aukštesnių instancijų teismų sprendimai padeda užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą, todėl tampa svarbiu orientyru sprendžiant analogiškas bylas. Tuo pačiu teisės aiškinimas leidžia pritaikyti abstrakčias teisės normas konkrečioms bylos aplinkybėms ir pagrįsti teismo sprendimą nuoseklia argumentacija. Todėl galima teigti, kad teismų praktika, ypač aukštesniųjų teismų formuojami precedentai, ir teisės aiškinimas ne tik prisideda prie nuoseklios jurisprudencijos formavimo, bet ir veikia teisėjo mąstymo kryptį, jo vidinio įsitikinimo formavimąsi bei galutinį sprendimą konkrečioje byloje.

2.3. Proceso dalyvių ir visuomenės informacijos aplinkos įtaka teisėjo vidiniam įsitikinimui

Teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis negali būti vertinamas kaip izoliuotas procesas, nepriklausantis nuo išorinės aplinkos. Priešingai, mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad įrodymų vertinimas ir sprendimo priėmimas vyksta konkrečiame procesiniame kontekste, kuriame veikia įvairūs veiksniai. N. Shaptala pažymi, kad vidinis įsitikinimas formuojasi veikiant „tiek objektyviems, tiek subjektyviems veiksniams“, susijusiems su įrodinėjimo procesu ir jų vertinimu.¹²⁸ Autorius akcentuoja, kad šis procesas nėra vien tik loginė ar formali teisės normų taikymo veikla, bet sudėtingas pažinimo procesas, kuriame svarbų vaidmenį atlieka informacijos suvokimas, jos interpretavimas ir vertinimas. Pažymima, kad teisėjas sprendimą priima remdamasis ne tik pačiais įrodymais, bet ir jų pateikimo forma, tarpusavio ryšiu bei bendru bylos kontekstu. Tokiu būdu įrodymų vertinimas suprantamas kaip procesas, kuriame reikšmę turi ne tik duomenų turinys, bet ir jų pateikimo bei suvokimo sąlygos. N. Shaptala taip pat nurodo, kad vidinis įsitikinimas yra „rezultatas sudėtingos intelektinės veiklos“, kurioje susijungia tiek objektyvūs duomenys, tiek subjektyvus jų vertinimas.¹²⁹ Tai leidžia daryti išvadą, kad teisėjo sprendimų

¹²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2016.

¹²⁸ Shaptala N. *The Internal Conviction in the Evaluating Evidence in the Constitutional Judicial Process*. Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav, 2019, Nr. 1 (110), 22–28.

¹²⁹ Ibid.

priėmimas vyksta tam tikroje informacinėje ir procesinėje aplinkoje, kurioje pateikiama informacija, proceso dalyvių argumentai ir jų interpretacijos daro įtaką bendram bylos suvokimui ir galutiniam sprendimui.

Teisėjo įsitikinimai labai priklauso ir nuo jo paties vertybių, kurios nėra atskirtos nuo visuomenės, kurioje jis gyvena. Mokslininkų teigimu sprendimus teisėjai priima ne tik pagal įrodymus, bet ir pagal tai, kaip jie suvokia bei vertina situaciją, o tai priklauso nuo platesnio socialinio konteksto. N. Shaptala pažymi, kad teisėjo įsitikinimai yra susiję su subjektyviais dalykais, tokiais kaip jo požiūris, patirtis ir vertinimas.¹³⁰ Tai reiškia, kad teisėjo vertybės nėra tik jo asmeninis pasirinkimas, jos formuojasi visuomenėje, veikiant socialinėms normoms ir vyraujančioms moralinėms nuostatoms. Teisėjas, kaip ir visi žmonės, gyvena toje pačioje visuomenėje ir informacinėje aplinkoje, dėl to visuomenėje įsitvirtinusios vertinimo schemos gali turėti įtakos tam, kaip teisėjas supranta bylos aplinkybes ir kaip interpretuoja duomenis. Šį požiūrį patvirtina teisės sociologijos tyrimai, kurie rodo, kad teisėjų sprendimai priklauso ne tik nuo teisinių, bet ir nuo socialinių veiksnių, įskaitant visuomenės lūkesčius ir socialines normas.¹³¹ Nors teisė reikalauja objektyvumo ir nešališkumo, visiškai atsiriboti nuo šių veiksnių yra sudėtinga, todėl vertybinės nuostatos tampa vienu iš elementų, darančių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.

Teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi ne tik vertinant įrodymus, bet ir veikiamas proceso dalyvių pateikiamos informacijos bei jų argumentų. Teismo procese informacija nėra neutrali – ji pateikiama per skirtingų proceso dalyvių argumentus, pozicijas ir interpretacijas, todėl bylos aplinkybių suvokimas formuojasi sąveikaujant šioms skirtingoms perspektyvoms. Teisės psichologijos tyrimuose pažymima, kad sprendimų priėmimo procese svarbią reikšmę turi informacijos pateikimo būdas, jos struktūra ir kontekstas, nes tai gali lemti skirtingą tos pačios informacijos vertinimą.¹³² Tai reiškia, kad proceso dalyvių aktyvumas, argumentavimo nuoseklumas ir gebėjimas pagrįsti savo poziciją gali turėti įtakos tam, kaip teisėjas suvokia bylos medžiagą. Prokuroro pateikiamas kaltinimo modelis, gynėjo argumentai, liudytojų parodymų nuoseklumas bei ekspertų išvadų įtaigumas formuoja bendrą bylos naratyvą, kuris tampa pagrindu tolesniam įrodymų vertinimui. Psichologiniu požiūriu pažymima, kad žmonės linkę skirtingai vertinti informaciją priklausomai nuo jos pateikimo konteksto ir interpretacijos, todėl net ir objektyvūs duomenys gali būti suvokiami nevienodai.¹³³ Dėl šios priežasties proceso dalyvių veikla negali būti laikoma vien formalia – ji daro realią įtaką teisėjo pažintiniam procesui ir vidinio

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Baum, L. *Judges and Their Audiences: A Perspective on Judicial Behavior*. Princeton University Press, 2006.

¹³² Kahneman, D. *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux, 2011, 20-25.

¹³³ Ibid.

įsitikinimo formavimuisi. Nors teisėjas privalo išlikti nešališkas ir remtis tik byloje esančiais įrodymais, informacijos pateikimo būdas, jos nuoseklumas ir įtaigumas gali turėti reikšmės tam, kaip ši informacija yra suvokiama ir vertinama.

Teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi įtakos gali turėti ir aplinka, kurioje nagrinėjama byla, ypač kai ji sulaukia didesnio visuomenės dėmesio. Šiuolaikinėje visuomenėje informacija apie teisinius procesus dažnai pateikiama žiniasklaidoje ir viešojoje erdvėje, todėl tam tikri bylos aspektai gali būti iš anksto interpretuojami ar vertinami dar iki teismo sprendimo priėmimo. Teisės doktrinoje pažymima, kad viešoji nuomonė ir informacijos sklaida gali formuoti tam tikrą socialinį kontekstą, kuriame vyksta bylos nagrinėjimas, o tai gali turėti įtakos ir pačiam sprendimų priėmimo procesui. Visuomenėje susiformavęs požiūris į tam tikras nusikalstamas veikas ar jų pavojingumą gali daryti netiesioginę įtaką tam, kaip vertinamos konkrečios bylos aplinkybės.¹³⁴ Nors teisėjas privalo išlikti nepriklausomas ir vadovautis tik įstatymu bei byloje esančiais įrodymais, visiškai atsiriboti nuo informacinės aplinkos yra sudėtinga, ypač kai byla sulaukia didelio viešo dėmesio. Tokiais atvejais gali susiformuoti tam tikras išankstinis bylos „fonas“, kuris daro įtaką informacijos suvokimui ir jos interpretavimui. Dėl šios priežasties teisės teorijoje pabrėžiama teisėjo pareiga atsiriboti nuo išorinio poveikio ir užtikrinti, kad sprendimas būtų grindžiamas tik teismo procese ištirtais įrodymais ir teisės normomis.¹³⁵

Ypač aiškiai proceso dalyvių ir visuomenės informacinės aplinkos įtaka teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi atsiskleidė vadinamojoje Garliavos byloje, susijusioje su sprendimais dėl nepilnametės gyvenamosios vietos nustatymo ir jų vykdymo. Šios bylos rezonansiškumą dar labiau sustiprino su ja siejami smurtiniai įvykiai, tarp jų – teisėjo nužudymas, kuris buvo precedento neturintis atvejis Lietuvos teismų sistemoje. Viešojoje erdvėje šie įvykiai buvo siejami su nagrinėtos bylos aplinkybėmis ir galimais konfliktais dėl jos turinio, o tai dar labiau padidino visuomenės susidomėjimą ir emocinį foną.¹³⁶ Tokia situacija lėmė, kad bylos nagrinėjimas vyko ne tik teisiniame, bet ir itin įtemptame socialiniame kontekste, kuris galėjo turėti įtakos tiek proceso dalyvių elgesiui, tiek bendram bylos suvokimui. Šioje byloje teismai turėjo spręsti ne tik sudėtingus teisinius klausimus, bet ir veikti itin įtemptoje socialinėje bei informacinėje aplinkoje, kurioje vyko aktyvūs visuomenės protestai, buvo daromas spaudimas proceso dalyviams, o žiniasklaidoje nuolat formuojamos skirtingos bylos interpretacijos. Konkrečiai teisėjų veikla šioje byloje buvo apsunkinta tuo, kad sprendimų vykdymo metu ypač 2012 m. gegužės 17 d. Garliavoje kilo didelio masto visuomenės pasipriešinimas, dalyvavo minios žmonių, o procesiniai veiksmai buvo tiesiogiai

¹³⁴ Posner, R. A. *How Judges Think*. Harvard University Press, 2008, 56-78.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ „Kuo ypatinga Garliavos byla“, *Bernardinai.lt*, 2015 m. gegužės 14 d., prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2015-05-14-kuo-ypatinga-garliavos-byla/>.

stebimi ir komentuojami viešojoje erdvėje. Tokia situacija reiškė, kad teisėjų priimti sprendimai buvo ne tik teisinio, bet ir politinio bei socialinio vertinimo objektas. Dėl to teisėjas, formuodamas vidinį įsitikinimą ir priimdamas sprendimą, susidūrė su papildomu sunkumu – būtinybe atsiriboti nuo intensyvaus išorinio spaudimo ir išlaikyti objektyvų požiūrį į byloje esančius duomenis. Šioje byloje taip pat išryškėjo problema, kad proceso dalyvių ir visuomenės pateikiama informacija galėjo iškreipti bendrą bylos suvokimą. Viešojoje erdvėje buvo aktyviai reiškiamos nuomonės apie vienos ar kitos proceso pusės teismą, o tai galėjo daryti įtaką informacijos interpretavimui.¹³⁷ Tokioje sąlygoje teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi sudėtingiau, nes reikia nuolat atsiriboti nuo išorinių vertinimų ir vertinti tik procesinius duomenis.

Tarptautiniu lygmeniu informacinės aplinkos įtaka teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi atsiskleidžia ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau EŽTT) byloje *Worm v. Austria*. Šioje byloje buvo vertinama situacija, kai žiniasklaida plačiai komentavo vykstantį baudžiamąjį procesą bei viešai aptarinėjo kaltinamojo elgesį dar nepriėmus galutinio teismo sprendimo. Tokia informacija formavo tam tikrą viešą bylos vertinimo foną, kuris neišvengiamai egzistuoja aplinkoje, kurioje teisėjas priima sprendimą. EŽTT pažymėjo, kad žiniasklaidos skleidžiama informacija gali turėti poveikį teisingam bylos nagrinėjimui, nes ji gali formuoti išankstines nuostatas dėl bylos aplinkybių ar kaltės vertinimo. Teismas pabrėžė, kad „spaudos komentarai neturi peržengti ribų, kurios galėtų pakenkti teisingam bylos nagrinėjimui“.¹³⁸ Ši pozicija leidžia daryti išvadą, kad tokia informacinė aplinka gali turėti įtakos ne tik bendrai proceso eigai, bet ir teisėjo atliekamam įrodymų vertinimui bei jo vidinio įsitikinimo formavimuisi. Analizuojant šią bylą teisėjo perspektyvoje galima teigti, kad teisėjas sprendimą priima ne visiškai izoliuotai, bet informacinėje erdvėje, kurioje jau gali būti susiformavusios tam tikros bylos interpretacijos. Tokia situacija gali lemti papildomą pažintinį krūvį, tai yra teisėjas turi ne tik vertinti įrodymus, bet ir aktyviai atsiriboti nuo išorinių informacinių signalų, kurie gali veikti informacijos suvokimą ir jos interpretavimą.¹³⁹ Tokia EŽTT praktika patvirtina, kad rezonansinėse bylose teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis gali būti veikiamas ne tik proceso dalyvių pateikiamų įrodymų, bet ir viešojoje erdvėje skleidžiamos informacijos.

Apibendrinant pažymėtina, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis nėra vien tik formali teisės normų taikymo ir įrodymų vertinimo rezultatas. Tai sudėtingas pažinimo procesas, vykstantis konkrečioje procesinėje ir socialinėje aplinkoje, kurioje reikšmingą vaidmenį atlieka ne tik objektyvūs bylos duomenys, bet ir informacijos pateikimo būdas, proceso dalyvių argumentai

¹³⁷ „Garliavos istorija: kaip viskas vyko“, *LRT.lt*, 2012 m., prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/visa-lietuva-sukretusiu-kauno-zudyniu-byla-vel-teisesaugos-akiratyje-84285669>.

¹³⁸ *Worm v. Austria*, no. 22714/93, § 50, ECHR, 1997.

¹³⁹ *Ibid.*

bei platesnis visuomeninis kontekstas. Teisėjo sprendimų priėmimas neišvengiamai susijęs su tam tikromis vertybinėmis nuostatomis, kurios formuojasi socialinėje aplinkoje ir gali turėti įtakos informacijos suvokimui bei jos interpretavimui. Be to, informacinė aplinka, ypač viešojoje erdvėje skleidžiama informacija, gali sukurti papildomą interpretacinį foną, kuris komplikuoja objektyvų bylos vertinimą. Dėl šių priežasčių teisėjo vidinis įsitikinimas turėtų būti suvokiamas kaip dinamiškas ir daugialypis reiškiny, kuriame susipina teisiniai, psichologiniai ir socialiniai veiksniai. Tai lemia padidėjusius reikalavimus teisėjui – jis privalo ne tik racionaliai vertinti įrodymus, bet ir gebėti kritiškai atsiriboti nuo išorinių veiksnių, užtikrindamas, kad galutinis sprendimas būtų grindžiamas tik teisės normomis ir teismo procese ištirtais duomenimis.

2.4. Empirinio tyrimo rezultatai: išorinių veiksnių vertinimas teisėjų požiūriu

Bendrosios tyrimo nuostatos. Baigiamajame darbe atliktas kokybinis tyrimas, siekiant atskleisti išorinių veiksnių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi vertinant surinktus duomenis.

Tyrimas buvo atliktas naudojant individualaus interviu metodą (žodinę apklausą) pagal iš anksto parengtą klausimyną. Interviu, kaip kokybinio duomenų rinkimo metodo, taikymas grindžiamas prielaida, kad svarbu atskleisti tiriamųjų požiūrius, vertinimus ir nuomones, o pagrindinis tyrėjo tikslas – sudaryti sąlygas respondentams išsakyti savo patirtį ir įžvalgas nagrinėjama tema. Šiuo būdu siekiama geriau suprasti, kaip praktikoje formuojasi teisėjo vidinis įsitikinimas ir kokią įtaką jam daro įvairūs išoriniai veiksniai. Respondentų atsakymai leido atskleisti praktikoje pasireiškiančius aspektus, kurie ne visada išryškėja teorinėje analizėje. Tyrimui pasirinktas pusiau struktūruotas interviu metodas – buvo remiamasi iš anksto parengtais klausimais, tačiau respondentams sudaryta galimybė laisvai pateikti savo nuomonę, pasidalyti praktine patirtimi ir pateikti pavyzdžių iš profesinės veiklos. Toks interviu tipas pasirinktas siekiant gauti išsamesnius ir gilesnius duomenis apie nagrinėjamą reiškinį. Šis tyrimas laikytinas kokybiniu, nes analizuojami atviri respondentų atsakymai, leidžiantys atskleisti jų subjektyvų požiūrį ir profesinę patirtį.

Tyrimo etika. Interviu buvo atliktas gavus tiriamųjų asmenų sutikimą. Respondentai buvo supažindinti su interviu tikslais, sąlygomis bei gautų duomenų panaudojimo apimtimi. Interviu metu buvo vykdomas garso įrašymas, naudojant mobilaus ryšio telefono diktofoną, siekiant tiksliai užfiksuoti tyrimui reikalingus duomenis. Prieš pradedant duomenų analizę buvo atlikta pilna interviu transkripcija, t. y. pažodinis interviu išrašas. Siekiant užtikrinti respondentų konfidencialumą ir anonimiškumą, buvo atliktas duomenų nuasmeninimas. Todėl tyrimo rezultatų analizėje respondentų vardai ir pavardės nėra atskleidžiami, o pateikiama informacija neleidžia identifikuoti konkrečių asmenų.

Tyrimo dalyviai. Tyrimo generalinė aibė – tai tyrimo vienetų visuma, atstovaujanti tiriamam objektui. Šiuo atveju tyrimas yra orientuotas į teisėsaugos sistemą, todėl pasirinkti teisės praktikai, tiesiogiai dalyvaujantys baudžiamojo proceso vykdyme.

Tyrimo dalyvavo 6 respondentai, dirbantys skirtingose teisės srityse: teisėjai, prokurorai ir advokatai. Tokia imtis pasirinkta siekiant atskleisti nagrinėjamą problemą iš skirtingų baudžiamojo proceso dalyvių perspektyvų ir užtikrinti platesnį požiūrį spektrą. Respondentai turi įvairią profesinę patirtį teisės srityje, jų darbo stažas svyruoja nuo 15 iki 23 metų, kas leidžia vertinti jų atsakymus kaip pagrįstus praktine patirtimi ir ekspertinėmis įžvalgomis. Respondentų amžius – nuo 38 iki 60 metų. Tokia amžiaus amplitudė leidžia įvertinti tiek ilgametę profesinę patirtį turinčių, tiek aktyviai praktikoje dirbančių teisės specialistų požiūrį. Tyrimas buvo atliktas 2026 metų kovo–balandžio mėnesiais.

Tyrimo rezultatų analizė: išorinių veiksnių reikšmė teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi. Apibrėžus teisėjo vidinio įsitikinimo sampratą, išanalizavus jo reikšmę sprendimų priėmimo procese bei aptarus išorinius veiksnius, galinčius daryti įtaką šio instituto formavimuisi, toliau nagrinėjama, kaip šie veiksniai atsiskleidžia praktikoje. Siekiama įvertinti, kokią įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi daro išoriniai veiksniai bei kaip jie vertinami skirtingų teisės praktikų.

Teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi vertinant surinktus įrodymus, jų tarpusavio ryšį bei patikimumą, tačiau praktikoje šiam procesui įtaką gali turėti ir įvairūs išoriniai veiksniai, tokie kaip teismų praktika, teisės aiškinimas, bylos viešumas ar proceso dalyvių elgesys. Tyrimo metu siekta atskleisti, kaip šie veiksniai pasireiškia realiose situacijose ir kokią reikšmę jiems suteikia teisės praktikai. Žemiau lentelėje pateikiami respondentų demografiniai duomenys (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Respondentų demografiniai duomenys

Nr.	Tyrimo dalyvių kodas	Profesija	Darbo stažas
1.	Respondentas Nr. 1	Advokatas	15
2.	Respondentas Nr. 2	Advokatė	20
3.	Respondentas Nr. 3	Prokuroras	18
4.	Respondentas Nr. 4	Prokurorė	23
5.	Respondentas Nr. 5	Teisėjas	20
6.	Respondentas Nr. 6	Teisėja	19

Iš pateiktų duomenų matyti, kad tyrime dalyvavo skirtingų teisinių profesijų atstovai – teisėjai, prokurorai ir advokatai, turintys įvairią profesinę patirtį. Respondentų darbo stažas svyruoja nuo 15 iki daugiau nei 20 metų, todėl jų atsakymai grindžiami ilgamete praktine patirtimi.

Tokia respondentų įvairovė leidžia išsamiau atskleisti teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi ypatumus bei įvertinti, kaip skirtingi baudžiamojo proceso dalyviai suvokia išorinių veiksnių įtaką sprendimų priėmimo procese.

3 lentelė. Respondentų nagrinėjamų bylų pobūdis

Atsakymai	1. Kokio pobūdžio bylas dažniausiai nagrinėjate?
Respondentas Nr. 1	Praktika apima baudžiamąsias, civilines ir administracines bylas, tačiau dominuoja baudžiamosios bylos, taip pat bylos, susijusios su civiline atsakomybe, šeimos teisės santykiais bei nemokumo procesais.
Respondentas Nr. 2	Dažniausiai dirba su baudžiamosiomis bylomis – nuo smurto artimoje aplinkoje, vagysčių, sukčiavimo iki sudėtingesnių ekonominių nusikaltimų.
Respondentas Nr. 3	Daugiausia nagrinėja baudžiamąsias bylas.
Respondentas Nr. 4	Dirba su įvairių kategorijų baudžiamosiomis bylomis – nuo vagysčių, plėšimų ir turto prievartavimo iki nusikalstamų veikų, susijusių su nepilnamečių justicija.
Respondentas Nr. 5	Nagrinėjo įvairių kategorijų bylas, tačiau daugiausia specializavosi civilinėse ir komercinio pobūdžio bylose.
Respondentas Nr. 6	Daugiausia nagrinėja baudžiamąsias bylas bei atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad respondentai turi įvairią profesinę patirtį nagrinėjant skirtingų kategorijų bylas (žr. 3 lentelę). Dalis jų yra nagrinėję įvairių rūšių bylas, o kiti specializuojasi konkrečioje teisės srityje.

Tokia respondentų patirtis leidžia vertinti jų atsakymus kaip pagrįstus plačia praktine patirtimi, apimančia skirtingas teisės taikymo situacijas. Tai sudaro prielaidas išsamiau analizuoti teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi ypatumus įvairių kategorijų bylose.

4 lentelė. Respondentų požiūris į teisėjo vidinio įsitikinimo sampratą vertinant įrodymus

Atsakymai	2. Kaip Jūs apibrėžtumėte teisėjo „vidinį įsitikinimą“ vertinant įrodymus?
Respondentas Nr. 1	Nurodo, kad vidinis įsitikinimas formuojasi vertinant bylos dokumentus, proceso dalyvių parodymus, jų elgesį, emocinę būseną bei parodymų patikimumą.
Respondentas Nr. 2	Pabrėžia, kad vidinis įsitikinimas grindžiamas duomenų visumos vertinimu, jų tarpusavio ryšiu ir teisės normų taikymu.
Respondentas Nr. 3	Akcentuoja duomenų analizės svarbą ir jų vertinimą vadovaujantis profesine patirtimi.
Respondentas Nr. 4	Nurodo, kad vidinis įsitikinimas susiformuoja vertinant visus bylos duomenis ir jų patikimumą.
Respondentas Nr. 5	Pažymi, kad svarbi yra teisinė sąmonė ir gebėjimas kritiškai vertinti pateikiamus duomenis.

Respondentas Nr. 6	Teigia, kad vidinis įsitikinimas yra kompleksinis procesas, apimantis duomenų analizę, patirtį ir racionalų vertinimą.
-----------------------	--

Iš pateiktų duomenų matyti, kad respondentai teisėjo vidinį įsitikinimą suvokia kaip kompleksinį procesą, susijusį su duomenų vertinimu, jų tarpusavio ryšio nustatymu bei teisės normų taikymu (žr. 4 lentelę).

Respondentų atsakymai atskleidžia, kad vidinis įsitikinimas nėra vien subjektyvus vertinimas, bet grindžiamas objektyvių bylos duomenų analize, profesine patirtimi bei teisine sąmone. Taip pat išryškėja, kad svarbią reikšmę turi ne tik rašytiniai įrodymai, bet ir proceso dalyvių elgesys, jų parodymų patikimumas bei kiti praktiniai aspektai.

Ši lentelė sudaro teorinį pagrindą tolimesnei analizei, leidžiančiai nagrinėti, kokie konkretūs veiksniai daro įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.

Toliau, remiantis respondentų pateiktomis išvalgomis apie teisėjo vidinio įsitikinimo sampratą bei jo reikšmę sprendimų priėmimo procese, pereinama prie konkrečių veiksnių analizės. Nagrinėjama, kokie išoriniai veiksniai gali turėti įtakos teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi ir kaip jie pasireiškia praktikoje. Tokia analizė leidžia įvertinti ne tik teorinį šio instituto suvokimą, bet ir jo taikymo ypatumus realiose situacijose.

Toliau pateikiama respondentų atsakymų analizė, atskleidžianti jų požiūrį į išorinių veiksnių reikšmę teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi (žr. 5-6 lenteles).

5 lentelė. Respondentų požiūris į išorinių veiksnių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi

Atsakymai	1. Kokie išoriniai veiksniai daro didžiausią įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi?
Respondentas Nr. 1	Nurodo, kad didžiausią įtaką daro teismų praktika, ypač aukštesnių instancijų išaiškinimai. Taip pat pabrėžia bylos viešumo ir žiniasklaidos įtaką rezonansinėse bylose.
Respondentas Nr. 2	Akcentuoja teismų praktiką, teisės aiškinimą bei bylos rezonansą. Taip pat išskiria prokuratūros pozicijos ir įrodymų kokybės reikšmę.
Respondentas Nr. 3	Pabrėžia bylos parengimo kokybę ir surinktų duomenų svarbą kaip esminį išorinį veiksnių.
Respondentas Nr. 4	Nurodo proceso dalyvių elgesį bei jų pateikiamos informacijos pobūdį kaip reikšmingą veiksnių.
Respondentas Nr. 5	Teigia, kad išoriniai veiksniai neturėtų daryti įtakos sprendimams, nes jie turi būti grindžiami tik surinktais duomenimis, tačiau pripažįsta teismų praktikos reikšmę panašiose bylose.
Respondentas Nr. 6	Nurodo, kad išoriniai veiksniai neturėtų turėti tiesioginės įtakos, tačiau pažymi, jog rezonansinėse bylose svarbus teisėjo gebėjimas atsiriboti nuo visuomenės ir informacinės aplinkos spaudimo.

Analizuojant respondentų atsakymus apie išorinių veiksnių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi, nustatyta, kad respondentai išskiria kelis pagrindinius veiksnys, turinčius reikšmingą poveikį sprendimų priėmimo procesui (žr. 5 lentelę).

Didžioji dalis respondentų kaip vieną svarbiausių išorinių veiksnių įvardija teismų praktiką. Pabrėžiama, kad aukštesnių instancijų teismų formuojama jurisprudencija padeda užtikrinti vienodesnį teisės aiškinimą ir sudaro pagrindą sprendimų nuoseklumui. Tai rodo, kad teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi ne izoliuotai, bet platesniame teisės taikymo kontekste.

Taip pat ryškiai atsiskleidžia bylos viešumo ir informacinės aplinkos reikšmė. Respondentai pažymi, kad rezonansinėse bylose teisėjai gali susidurti su didesniu visuomenės ir žiniasklaidos spaudimu, kuris, nors ir neturėtų turėti tiesioginės įtakos sprendimui, praktikoje gali veikti vertinimo procesą. Gauti duomenys rodo, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis vyksta ne tik teisiniame, bet ir socialiniame kontekste.

Kitas svarbus aspektas – bylos parengimo kokybė ir surinktų įrodymų visuma. Respondentai akcentuoja, kad aiškiai ir nuosekliai pateikta bylos medžiaga gali turėti reikšmingą įtaką teisėjo vertinimui, nes palengvina įrodymų analizę ir jų tarpusavio ryšio nustatymą.

Taip pat išryškėja proceso dalyvių elgesio reikšmė. Nors sprendimai turi būti grindžiami įrodymais, respondentų atsakymai rodo, kad praktikoje proceso dalyvių elgesys, jų pateikiamos informacijos nuoseklumas ir argumentavimo kokybė gali turėti įtakos tam, kaip teisėjas suvokia bylos aplinkybes.

Vis dėlto kai kurie respondentai pabrėžia, kad išoriniai veiksniai neturėtų daryti įtakos teisėjo sprendimams, nes jie turi būti grindžiami tik įrodymais ir teisės normomis. Tai atspindi normatyvinį požiūrį į teisėjo nepriklausomumą, tačiau kartu praktiniai atsakymai rodo, kad tam tikra išorinių veiksnių įtaka vis dėlto egzistuoja.

Apibendrinant galima teigti, kad išoriniai veiksniai, tokie kaip teismų praktika, bylos viešumas, įrodymų kokybė ir proceso dalyvių elgesys, sudaro svarbų kontekstą, kuriame formuojasi teisėjo vidinis įsitikinimas. Nors jų įtaka teoriškai turėtų būti ribota, praktikoje jie gali turėti reikšmės sprendimų priėmimo procesui.

6 lentelė. Respondentų požiūris į proceso dalyvių elgesio įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi

Atsakymai	2. Ar proceso dalyvių elgesys teismo proceso metu gali turėti įtakos teisėjo sprendimui?
Respondentas Nr. 1	Teigia, kad kaltinamojo elgesys gali turėti įtakos, ypač vertinant baudmės dydį ir parodymų patikimumą.
Respondentas Nr. 2	Nurodo, kad kaltinamojo elgesys gali turėti reikšmės vertinant parodymų patikimumą bei sprendžiant dėl baudmės individualizavimo.

Respondentas Nr. 3	Pabrėžia, kad elgesys neturėtų turėti įtakos sprendimui, tačiau pripažįsta, kad praktikoje tai gali turėti reikšmės.
Respondentas Nr. 4	Teigia, kad proceso dalyvių elgesys gali turėti įtakos, ypač bausmės skyrimui, priklausomai nuo nuoširdumo ar elgesio teismo metu.
Respondentas Nr. 5	Nurodo, kad elgesys neturi turėti esminės įtakos sprendimui, tačiau gali turėti reikšmės vertinant lengvinančias aplinkybes.
Respondentas Nr. 6	Pažymi, kad elgesys žmogiškąją prasmę gali formuoti tam tikrą nuomonę, tačiau sprendimas turi būti grindžiamas įrodymais.

Analizuojant respondentų atsakymus apie proceso dalyvių elgesio įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi, matyti, kad šis veiksnys vertinamas kaip reikšmingas, tačiau nevienareikšmis (plačiau žr. 6 lentelę).

Didžioji dalis respondentų pripažįsta, kad nors teoriškai proceso dalyvių elgesys neturėtų turėti įtakos sprendimų priėmimui, praktikoje jis gali turėti tam tikrą reikšmę. Dažniausiai akcentuojama, kad kaltinamojo ar kitų proceso dalyvių elgesys gali turėti įtakos vertinant parodymų patikimumą bei sprendžiant dėl bausmės individualizavimo.

Respondentai taip pat pabrėžia, kad tokie aspektai kaip nuoširdumas, bendravimo pobūdis, pagarba teismui ar priešingai – provokuojantis elgesys – gali formuoti bendrą įspūdį apie asmenį. Tai rodo, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi procese neišvengiamai pasireiškia žmogiškasis faktorius.

Kita vertus, dalis respondentų laikosi griežtesnės pozicijos ir nurodo, kad sprendimai turi būti grindžiami tik įrodymais, o proceso dalyvių elgesys neturėtų turėti esminės įtakos nustatant kaltę. Tokia pozicija atspindi normatyvinį požiūrį į teisėjo nešališkumą ir objektyvumą. Apibendrintos tyrimo metu nustatytos tendencijos ir pagrindinės išvalgos pateikiamos 3.4 poskyryje.

3. VIDINIAI VEIKSNIAI, TURINTYS ĮTAKOS TEISĖJO VIDINIO ĮSITIKINIMO FORMAVIMUISI

3.1. Teisėjo teisinė sąmonė ir vertybinės nuostatos

Teisėjo sprendimų priėmimas negali būti suprantamas vien kaip formalus teisės normų taikymas, nes praktikoje teisėjas nuolat susiduria su situacijomis, kuriose būtina ne tik pritaikyti teisės normą, bet ir ją aiškinti bei vertinti konkrečios bylos aplinkybės. Net ir esant iš pirmo žvilgsnio aiškiam teisiniam reguliavimui, sprendimo priėmimas apima pasirinkimą tarp skirtingų galimų teisės aiškinimo variantų, todėl neišvengiamai įgyja interpretacinį pobūdį. Vienas ryškiausių XX a. teisės filosofų Hans Kelsen yra pažymėjęs, kad teisės normos taikymas nėra visiškai mechaninis procesas, nes kiekvienas teisės taikymo aktas apima tam tikrą vertinimą ir pasirinkimą

tarp galimų sprendimų („kiekvienas teisės taikymas yra kartu ir kūrybinis aktas, nes sprendžiant konkrečią bylą pasirenkama viena iš galimų normos reikšmių“).¹⁴⁰ Dėl šios priežasties teisės doktrinoje vis dažniau pabrėžiama, kad analizuojant teisėjo sprendimų priėmimą būtina atsižvelgti ne tik į teisės normas, bet ir į vidinius veiksnius – teisėjo teisinę sąmonę bei vertybines nuostatas, kurios daro įtaką tam, kaip teisė yra suprantama ir taikoma konkrečioje byloje.

Teisinės sąmonės samprata teisės teorijoje siejama su asmens požiūriu į teisę, jos paskirtį ir vaidmenį visuomenėje. Ji apima ne tik teisinės žinias, bet ir vertinimus, įsitikinimus bei nuostatas teisės atžvilgiu, kurios formuojasi socialinės patirties, išsilavinimo ir profesinės veiklos metu. Teisinėje doktrinoje pabrėžiama, kad teisinė sąmonė lemia tai, kaip teisėjas suvokia teisės normas, jų prasmę ir taikymo ribas konkrečioje situacijoje. Ronald Dworkin, amerikiečių teisės filosofas teigė, kad teisės taikymas negali būti redukuojamas į mechaninį taisyklių pritaikymą, nes teisėjas kiekvienu atveju turi nustatyti, „koks sprendimas geriausiai atitinka teisės sistemos principus ir ją pateisina kaip visumą“.¹⁴¹ Tai reiškia, kad teisėjas sprendimą priima ne tik remdamasis formaliomis teisės normomis, bet ir savo supratimu apie teisės tikslus bei principus. Tokiu būdu teisinė sąmonė tampa esminiu veiksnio, lemiančiu, kaip teisė yra interpretuojama ir taikoma praktikoje.

Teisinė sąmonė yra susijusi su teisėjo vertybinėmis nuostatomis, kurios pasireiškia sprendimų priėmimo procese, ypač kai teisės normos nėra vienareikšmės arba leidžia kelias jų aiškinimo alternatyvas. Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad teisėjas, spręsdamas bylą, neišvengiamai susiduria su būtinybe pasirinkti tarp skirtingų teisės aiškinimo variantų, o šis pasirinkimas dažnai grindžiamas ne tik formaliomis taisyklėmis, bet ir tam tikru teisingumo, proporcingumo ar socialinio teisingumo supratimu. Ronald Dworkin argumentuoja, kad teisės taikymas visuomet apima interpretacinį procesą, kuriame teisėjas turi remtis ne tik teisės tekstu, bet ir principais, kurie suteikia teisei moralinį pagrindą („teisė nėra vien taisyklių sistema – ji taip pat apima principus, kurie turi būti taikomi sprendžiant konkrečias bylas“).¹⁴² Tai reiškia, kad teisėjo sprendimas negali būti visiškai neutralus vertybiškai, nes net ir objektyviai vertindamas įrodymus jis neišvengiamai remiasi tam tikru supratimu apie tai, kas konkrečioje situacijoje yra teisinga. Šiuo aspektu svarbu pažymėti, kad teisėjo vertybinės nuostatos nėra vien individualios ar atsitiktinės – jos formuojasi per ilgalaikę socialinę ir profesinę patirtį, veikiamos visuomenėje vyraujančių moralinių normų, teisinės kultūros ir profesinės aplinkos. Richard Posner pabrėžia, kad teisėjai sprendimus priima ne tik remdamiesi teisės normomis, bet ir savo patirtimi bei požiūriu į socialinę realybę, nes teisė dažnai reikalauja vertinimo, kuris peržengia vien tekstinę normos analizę („teisėjai neišvengiamai

¹⁴⁰ Kelsen, H. *Pure Theory of Law*. University of California Press, 1967, 349–351.

¹⁴¹ Dworkin, R. *Law's Empire*. Harvard University Press, 1986, 225–227.

¹⁴² Dworkin, R. *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press, 1977, 22–28.

remiasi savo gyvenimo patirtimi ir intuicija sprendami bylas, kuriose teisė nėra visiškai aiški“).¹⁴³ Tai rodo, kad teisėjo vertybinės nuostatos veikia kaip tam tikras interpretacinis filtras, per kurį jis vertina bylos aplinkybes, nustato įrodymų reikšmę ir pasirenka vieną iš galimų sprendimo variantų.

Šiuolaikinėje teisės ir psichologijos doktrinoje vis daugiau dėmesio skiriama implicitinių nuostatų (angl. implicit bias) problemai. Pabrėžiama, kad net ir siekiant išlikti objektyviam, sprendimų priėmimo procese asmenį gali veikti nesąmoningos išankstinės nuostatos, susiformavusios dėl socialinės aplinkos, stereotipų ar ankstesnės patirties. Jeffrey J. Rachlinski, Chris Guthrie ir Andrew J. Wistrich atlikti tyrimai rodo, kad implicitinės nuostatos gali turėti įtakos vertinant asmenų patikimumą, jų elgesį ar priimant procesinius sprendimus. Autoriai pažymi, kad net ir santykinai nedidelis nesąmoningo šališkumo poveikis gali turėti reikšmingų pasekmių teisingumo vykdymui, ypač baudžiamajame procese, kuriame teisėjas priima daugybę sprendimų dėl įrodymų vertinimo, proceso dalyvių parodymų ar bausmės individualizavimo. Kartu tyrimuose pabrėžiama, kad šių veiksmų poveikį galima mažinti sąmoningai reflektuojant savo vertinimus ir kritiškai analizuojant sprendimų priėmimo procesą.¹⁴⁴

Kartu teisės teorijoje pabrėžiama, kad vertybinės nuostatos ypač išryškėja sprendžiant sudėtingas bylas, kuriose susiduria skirtingi teisės principai ar interesai. Tokiose situacijose teisėjas turi ne tik taikyti teisės normas, bet ir nustatyti jų tarpusavio santykį bei pusiausvyrą. Robert Alexy nuomone teisės principai veikia kaip optimizavimo reikalavimai, kuriuos taikant būtina įvertinti konkrečios situacijos aplinkybes ir nustatyti, kuris principas konkrečiu atveju turi didesnę reikšmę.¹⁴⁵ Tai reiškia, kad teisėjo sprendimų priėmimas dažnai yra susijęs su vertybiniu balansavimu, kuriame jo teisinė sąmonė ir vertybinės nuostatos atlieka esminį vaidmenį.

Teisėjo teisinė sąmonė ir vertybinės nuostatos formuojasi ne tik individualiai, bet ir platesniame socialiniame bei kultūriniame kontekste, kuris daro įtaką teisės suvokimui ir jos taikymui praktikoje. Teisės sociologijoje pabrėžiama, kad teisė nėra izoliuota nuo visuomenės – priešingai, ji atspindi visuomenėje vyraujančias vertybes, normas ir lūkesčius. Lawrence Friedman teigia, kad teisinė kultūra apima „visuomenės idėjas, vertybes ir nuostatas apie teisę, kurios daro įtaką tam, kaip teisė veikia praktikoje“.¹⁴⁶ Tai reiškia, kad teisėjas, veikdamas konkrečioje teisinėje sistemoje, neišvengiamai yra veikiamas tos visuomenės, kurioje jis gyvena, vertybinių orientacijų ir teisės supratimo. Šiuo aspektu svarbu pažymėti, kad teisėjo požiūris į teisę ir teisingumą formuojasi per ilgalaikį socializacijos procesą, kuris apima tiek bendrą socialinę aplinką, tiek profesinę

¹⁴³ Posner, R. A. *How Judges Think*. Harvard University Press, 2008, 56–60.

¹⁴⁴ Jeffrey J. Rachlinski, Sheri Lynn Johnson, Andrew J. Wistrich ir Chris Guthrie, “Does Unconscious Racial Bias Affect Trial Judges?” *Notre Dame Law Review* 84, nr. 3 (2009): 1195–1246.

¹⁴⁵ Alexy, R. *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford University Press, 2002, 66–69.

¹⁴⁶ Friedman, L. M. *The Legal System: A Social Science Perspective*. Russell Sage Foundation, 1975, 193–197.

bendruomenę. Lawrence Baum yra pažymėjęs, kad teisėjai nėra izoliuoti sprendimų priėmėjai – jų požiūrį veikia profesinė aplinka, institucinis kontekstas ir socialiniai santykiai („teisėjai sprendimus priima ne vakuume, o tam tikroje socialinėje ir institucinėje aplinkoje, kuri daro įtaką jų mąstymui ir pasirinkimams“). Tai rodo, kad teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi ne tik remiantis teisės normomis, bet ir per sąveiką su platesne teisine ir socialine aplinka.¹⁴⁷ Taip pat, teisės doktrinoje pabrėžiama, kad visuomenėje vyraujančios vertybės gali turėti įtakos tam, kaip teisėjas vertina tam tikras bylos aplinkybes ir kokią reikšmę suteikia skirtingiems argumentams. Visuomenės požiūris į nusikalstamumą, žmogaus teises ar socialinį teisingumą gali formuoti bendrą interpretacinį kontekstą, kuriame veikia teisėjas. Nors teisėjas privalo vadovautis teisės normomis ir išlikti nešališkas, visiškai atsiriboti nuo šio konteksto yra sudėtinga, nes teisės taikymas visada vyksta konkrečioje socialinėje realybėje. Dėl šios priežasties teisėjo sprendimų priėmimas gali būti suvokiamas kaip procesas, kuriame susijungia teisės normos ir visuomenėje vyraujančios vertybinės nuostatos, o teisinė kultūra tampa vienu iš veiksnių, darančių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.

Teisėjo sprendimų priėmimo procese neretai susiduriama su situacijomis, kai teisės normos ar principai nėra tarpusavyje suderinami vienareikšmiškai, todėl atsiranda poreikis pasirinkti, kuriam iš jų konkrečiu atveju teikti pirmenybę. Tokiose situacijose sprendimas neapsiriboja vien formaliu teisės normos taikymu, bet reikalauja vertinimo, kuris neišvengiamai yra susijęs su teisėjo teisine sąmone ir vertybinėmis nuostatomis. Robert Alexy savo teorijoje pažymi, kad teisės principai veikia kaip optimizavimo reikalavimai, kuriuos taikant būtina nustatyti jų pusiausvyrą konkrečioje situacijoje („principų kolizijos sprendžiamos ne pašalinant vieną iš jų, bet nustatant, kuris principas konkrečiu atveju turi didesnę svarbą“).¹⁴⁸ Tai reiškia, kad teisėjas, sprenddamas bylą, dažnai turi atlikti tam tikrą vertybinį balansavimą, kuriame jo sprendimas priklauso nuo to, kaip jis įvertina skirtingų principų reikšmę. Tokiose situacijose išryškėja teisėjo vidinio įsitikinimo reikšmė, nes būtent tai lemia, kaip yra interpretuojamos teisės normos ir kokia reikšmė suteikiama konkretiems argumentams. Tačiau kartu teisės teorijoje pabrėžiama, kad šis vertinimo procesas negali būti suprantamas kaip visiškai laisvas ar subjektyvus. Lon L. Fuller akcentuoja, kad teisės taikymas yra susijęs su tam tikrais vidiniais teisės moralės reikalavimais, kurie riboja sprendimų priėmimą („teisė negali būti visiškai atsieta nuo moralinių principų, kurie užtikrina jos nuoseklumą ir pagrįstumą“).¹⁴⁹ Tai reiškia, kad nors teisėjas neišvengiamai remiasi savo vertybinėmis nuostatomis, jos turi būti derinamos su teisės sistemos principais ir negali virsti savavališku sprendimu. Teisės doktrinoje pabrėžiama, kad teisėjo nepriklausomumas suponuoja ne tik laisvę

¹⁴⁷ Baum, L. *Judges and Their Audiences*. Princeton University Press, 2006, 25–30.

¹⁴⁸ Alexy, R. *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford University Press, 2002, 50–56.

¹⁴⁹ Fuller, L. L. *The Morality of Law*. Yale University Press, 1969, 33–38.

priimti sprendimus, bet ir pareigą juos pagrįsti teisės normomis bei racionaliais argumentais. Vertybinės nuostatos gali padėti spręsti sudėtingas situacijas, tačiau jos negali pakeisti teisės normų ar tapti vieninteliu sprendimo pagrindu. Dėl šios priežasties teisėjo sprendimų priėmimas gali būti suvokiamas kaip procesas, kuriame nuolat siekiama pusiausvyros tarp teisės normų, teisės principų ir individualaus teisėjo vertinimo, o ši pusiausvyra yra viena svarbiausių teisėto ir pagrįsto sprendimo sąlygų.

Teisėjo teisinė sąmonė ir vertybinės nuostatos taip pat formuojasi per profesinę socializaciją, kuri prasideda dar teisės studijų metu ir tęsiasi visą profesinę karjerą. Teisėjas nėra izoliuotas nuo teisinės bendruomenės – jo požiūrį į teisę ir jos taikymą veikia akademinis pasirengimas, praktinė veikla bei bendravimas su kitais teisininkais. Lawrence Baum darbuose akcentuojama, kad teisėjų sprendimų priėmimas yra susijęs ne tik su individualiomis savybėmis, bet ir su profesine aplinka, kuri formuoja tam tikrus mąstymo ir sprendimo modelius („teisėjai sprendimus priima ne izoliuotai, bet veikiami profesinės bendruomenės normų ir lūkesčių“).¹⁵⁰ Tai reiškia, kad teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi ne tik remiantis teisės normomis ar individualiomis vertybėmis, bet ir per profesinę kultūrą, kuri nustato tam tikrus teisės aiškinimo standartus bei sprendimų priėmimo principus. Profesinės socializacijos procese teisėjas perima ne tik teisinės žinias, bet ir tam tikrą požiūrį į teisingumo vykdymą, teismų vaidmenį bei sprendimų argumentavimo svarbą.¹⁵¹ Ilgainiui susiformuoja praktiniai sprendimų priėmimo modeliai, kurie padeda orientuotis sudėtingose bylose, tačiau kartu gali lemti ir tam tikrą nusistovėjusį požiūrį į teisės taikymą. Richard Posner teigia, kad teisėjų sprendimai dažnai grindžiami ne tik teisės normomis, bet ir jų sukaupta profesine patirtimi, kuri leidžia geriau įvertinti realias teisės taikymo pasekmes („teisėjai neišvengiamai remiasi patirtimi ir praktiniu mąstymu sprenddami bylas, kuriose teisė nėra vienareikšmė“).¹⁵² Todėl teisėjo sprendimų priėmimas gali būti suvokiamas kaip procesas, kuriame susijungia teisės normos, profesinė patirtis ir individualus teisėjo vertinimas.

Apibendrinant galima teigti, kad teisėjo teisinė sąmonė ir vertybinės nuostatos yra neatsiejami teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi elementai. Nors teisės sistema siekia užtikrinti sprendimų objektyvumą ir nešališkumą, praktikoje teisėjo sprendimų priėmimas visada susijęs su interpretaciniu procesu, kuriame teisės normos yra taikomos atsižvelgiant į teisėjo supratimą apie teisės tikslus, principus ir teisingumą. Todėl teisėjo sprendimų priėmimas negali būti vertinamas vien kaip formalus teisės normų taikymas – tai sudėtingas vertinimo procesas, kuriame susijungia teisė, vertybės ir profesinė patirtis, o jų visuma lemia galutinį sprendimą konkrečioje byloje.

¹⁵⁰ Baum, L. *Judges and Their Audiences*. Princeton University Press, 2006, 50–55.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Posner, R. A. *How Judges Think*. Harvard University Press, 2008, 78–82.

3.2. Profesinės patirties ir socialinės aplinkos reikšmė teisėjo sprendimų priėmimui

Teismų sprendimų priėmimas, nors ir grindžiamas teisiniais principais ir įrodymais, taip pat yra subtiliai formuojamas pačių teisėjų psichologinės sandaros. Kognityviniai šališkumai, asmeniniai įsitikinimai ir net paties teisėjo gyvenimo patirtis gali netyčia paveikti jo teisės ir įrodymų aiškinimą.¹⁵³ Teisėjo profesinė veikla kelia aukštus reikalavimus jo psichologinėms savybėms, kurios apima profesinę kompetenciją, socialinę brandą, atsakomybę, organizacinius ir komunikacinius gebėjimus. Šios savybės formuojasi per profesinę patirtį ir daro įtaką sprendimų priėmimo procesui. Teisėjo veikla taip pat vyksta socialinėje aplinkoje, kurioje svarbų vaidmenį atlieka sąveika su kitais proceso dalyviais, kolegomis bei visuomene. Teismo veikla daro tiesioginę įtaką visuomenės teisei sąmonei ir pasitikėjimui teisingumu.¹⁵⁴

Šiame kontekste svarbios ir Gustavo Radbrucho įžvalgos, pagal kurias teisė negali būti suvokiama vien kaip formali normų sistema, atsieta nuo teisingumo ir vertybinių orientyrų. G. Radbruchas pabrėžė, kad teisės taikymas neišvengiamai susijęs su teisingumo, teisinio tikrumo ir tikslingumo santykiu, todėl teisėjas, sprenddamas konkrečią bylą, negali apsiriboti vien mechaniniu teisės normos pritaikymu. Jo teigimu, teisė visada turi būti vertinama ne tik pagal formalų galiojimą, bet ir pagal jos santykį su teisingumo idėja. Ši pozicija leidžia teigti, kad teisėjo sprendimų priėmimo procese svarbi ne tik teisės normos tekstinė reikšmė, bet ir teisėjo gebėjimas suvokti jos vertybinį turinį. Dėl to teisėjo teisinė sąmonė pasireiškia kaip gebėjimas derinti teisės normų taikymą su platesniais teisės principais ir teisingumo samprata, o vertybinės nuostatos tampa reikšmingu veiksmu formuojant vidinį įsitikinimą.¹⁵⁵

Teisėjo profesinė patirtis yra vienas iš svarbiausių veiksnių, lemiančių jo gebėjimą priimti pagrįstus ir nuoseklius sprendimus. Mokslinėje literatūroje pažymima, kad geras teisėjas pasižymi ne tik teisinių žinių gausa, bet ir praktiniu gebėjimu taikyti teisę įvairiose situacijose, kuris įgyjamas per ilgametę profesinę veiklą. Pabrėžiama, kad teisėjo kompetencija formuojasi palaipsniui, kaupiant patirtį ir susiduriant su skirtingo sudėtingumo bylomis, kurios leidžia geriau suprasti teisės normų taikymo ribas bei galimas pasekmes. Kaip nurodoma, „geras teisėjas pasižymi ne tik žiniomis, bet ir gebėjimu priimti sprendimus, remiantis patirtimi, praktiniu išmanymu ir gebėjimu vertinti konkrečią situaciją platesniame kontekste“.¹⁵⁶ Tokiu būdu profesinė patirtis leidžia teisėjui

¹⁵³ Liliti Group, *“Inside the Judge’s Chamber: Insights into Judicial Decision-Making,”* paskelbta 2024 m. kovo 28 d., prieiga per internetą: <https://lilitigroup.com/judicial-decision-making/>.

¹⁵⁴ Zholdybai T. Uspanov ir Dana S. Turabayeva, „Psychological peculiarities of judge professional activity and decision-making“, *International Journal of Environmental & Science Education* 11, nr. 13 (2016): 5845–5856.

¹⁵⁵ Gustav Radbruch, *Rechtsphilosophie* (Stuttgart: K. F. Koehler, 1973), 119–124.

¹⁵⁶ Andreia de Castro Rodrigues, Ana Rita Cruz, Olga Cunha, Niamh Maguire ir Ana Sacau-Fontenla, „Judges looking into themselves: what makes a good judge?“, *Psychiatry, Psychology and Law* (2025), 7–8.

ne tik efektyviau vertinti įrodymus, bet ir geriau suvokti bylos aplinkybių visumą, atskirti reikšmingus faktus nuo nereikšmingų bei pasirinkti tinkamiausią teisės normų taikymo būdą. Kartu pažymima, kad patirtis yra glaudžiai susijusi su sprendimų kokybe, nes ji padeda teisėjui išvengti skubotų ar paviršutiniškų vertinimų ir priimti labiau pagrįstus sprendimus.¹⁵⁷ Profesinė patirtis ugdo teisėjo analitinius gebėjimus, leidžiančius kompleksiskai vertinti įrodymus, liudytojų parodymus ir skirtingas proceso dalyvių pozicijas. Tyrimai rodo, kad patyrę teisėjai geriau identifikuoja reikšmingus argumentus ir gali tiksliau numatyti galimus bylos raidos scenarijus, todėl jų sprendimai dažnai būna labiau pagrįsti ir nuoseklūs.¹⁵⁸ Taip pat pažymima, kad ilgametė patirtis leidžia teisėjui įvertinti ne tik teisinius, bet ir platesnius sprendimų padarinius, įskaitant socialinius ir ekonominius aspektus.¹⁵⁹ Vis dėlto profesinė patirtis nėra vienareikšmiškai teigiamas veiksnys. Teisės psichologijos tyrimuose atkreipiamas dėmesys į tai, kad ilgalaikė praktika gali lemti tam tikrų sprendimų modelių susiformavimą, kurie kartais virsta šabloniniu mąstymu. Tokiais atvejais teisėjas gali būti linkęs remtis ankstesnėmis patirtimis net ir tuomet, kai konkrečios bylos aplinkybės skiriasi, o tai siejama su kognityviniais šališkumais.¹⁶⁰ Dėl šios priežasties profesinė patirtis turi būti vertinama kaip dvejopas veiksnys – ji suteikia reikšmingų privalumų sprendimų priėmimo procese, tačiau kartu reikalauja nuolatinio kritinio vertinimo ir refleksijos, siekiant išvengti automatizuoto sprendimų priėmimo.

Teisėjo sprendimų priėmimas taip pat yra susijęs su jo socialine tapatybe ir platesne socialine aplinka, kurioje jis veikia. Teisėjų sprendimų priėmimą gali lemti ir socialinė aplinka, kurioje jis veikia. Nors teisėjai tradiciškai laikomi nešališkais sprendimų priėmėjais, mokslinėje literatūroje pažymima, kad ši prielaida nėra absoliuti. Kaip nurodoma, teisėjai „linkę save laikyti nešališkais sprendimų priėmėjais, gebančiais atsiriboti nuo asmeninių polinkių“¹⁶¹, tačiau empirinių tyrimų gausa rodo, kad „daugelis išorinių (neteisinių) veiksnių daro įtaką sprendimams, kuriuos priima teisėjai“. Ypač svarbi yra teisėjo socialinė tapatybė – tokie veiksniai kaip lytis, rasė ar socialinė patirtis gali turėti įtakos tam, kaip jis vertina bylos aplinkybes. Tyrimai rodo, kad sprendimų priėmime gali pasireikšti vadinamasis „ingroup bias“, kai teisėjai yra linkę palankiau vertinti jiems artimesnes socialines grupes.¹⁶² Tačiau kartu pabrėžiama, kad socialinė įvairovė teisminėse kolegijose gali turėti teigiamą poveikį – „didesnė socialinė įvairovė gali pagerinti

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Guthrie, C., Rachlinski, J. J., ir Wistrich, A. J. „Inside the Judicial Mind“. *Stanford Law Review*, 55(5), 2010, 1339–1370.

¹⁵⁹ Posner, R. A. *How Judges Think*. Cambridge: Harvard University Press, 2008.

¹⁶⁰ Tversky, A., ir Kahneman, D. „Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases“. *Science*, 185(4157), 1974, 1124–1131.

¹⁶¹ Epstein, L., ir Knight, J. „How Social Identity and Social Diversity Affect Judging“. *Leiden Journal of International Law*, 35(4), 2022, p. 897–898.

¹⁶² Ibid.

teisinių sprendimų kokybę ir sustiprinti pasitikėjimą teismų sistema“.¹⁶³ Šie tyrimai leidžia teigti, kad teisėjo sprendimų priėmimas vyksta ne tik teisiniame, bet ir socialiniame kontekste, kuriame jo asmeninė patirtis, socialinė tapatybė ir aplinkos įvairovė daro įtaką informacijos vertinimui ir galutiniam sprendimui.

Šiuolaikinėje visuomenėje teisėjui priimti sprendimą darosi vis sunkiau dėl socialinės žiniasklaidos, kadangi šiais laikais žiniasklaida daro didelę įtaką viešosios nuomonės formavimuisi. Mokslinėje literatūroje yra pažymėta, kad socialinė žiniasklaida „iš esmės transformavo tai, kaip asmenys bendrauja, dalijasi informacija ir užmezga socialinius ryšius“¹⁶⁴, o tokios platformos kaip „Facebook“, „Twitter“, „Instagram“, „LinkedIn“ ar „YouTube“ leidžia vartotojams „kurti, dalintis ir platinti turinį realiuoju laiku“. Pabrėžiama, kad socialinė žiniasklaida pasižymi naudotojų generuojamu turiniu, kuris ne tik vartojamas, bet ir aktyviai kuriamas, todėl informacijos sklaida tampa itin greita ir sunkiai kontroliuojama.¹⁶⁵ Nurodoma, kad socialinė žiniasklaida „leidžia greitai skleisti informaciją didelėms auditorijoms, dažnai apeinant tradicinius žiniasklaidos filtrus“, o tai reiškia, kad visuomenės požiūris į tam tikras bylas gali susiformuoti dar iki teismo sprendimo priėmimo.¹⁶⁶ Tuo pačiu pažymima, kad ši informacijos sklaida gali turėti ir neigiamų pasekmių, nes „melagingos naujienos socialiniuose tinkluose plinta greičiau nei tikra informacija, iškraipydamos visuomenės supratimą apie sprendimų priėmimą“.¹⁶⁷ Dėl šios priežasties susidaro situacija, kai viešoji nuomonė gali būti grindžiama ne objektyviais duomenimis, o išankstinėmis interpretacijomis ar emocinėmis reakcijomis. Taip pat, socialinė žiniasklaida yra susijusi su politiniais procesais ir visuomenės mobilizacija. Pažymima, kad politiniai veikėjai ir judėjimai aktyviai naudoja socialinėmis platformomis skleidami informaciją ir mobilizuodami visuomenę, o tai gali turėti įtakos ir teisminiems procesams. Tokiose situacijose „aukšto profilio bylos socialinėje žiniasklaidoje dažnai tampa viešų diskusijų objektu, kuriame dominuoja išankstinės nuomonės ir emociniai vertinimai“,¹⁶⁸ o būtent tai gali sukelti riziką teismo proceso neutralumui.

Svarbu pažymėti, kad teisėjams įtaka gali daryti ir kolegos, kadangi jų sprendimus peržiūri aukštesnės instancijos teismų teisėjai. Dėl šios priežasties teisėjai yra priversti priimti įtakingamus, tikslius ir įstatymus atitinkančius sprendimus. Jiems būtina nuspręsti remtis įtakingais faktais, nes jie turi įtikinti aukštesnę instanciją, kad jų sprendimas buvo teisingas, o motyvai – pagrįsti.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Kaplan, A. M., ir Haenlein, M. „Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media“. *Business Horizons*, 53(1), 2010, p. 61–62.

¹⁶⁵ Ibid..

¹⁶⁶ The Influence of Social Media on Judicial Independence, 2024, 52-53, prieiga per internetą: <https://www.scilit.com/publications/c44788d564b91e7751cd274993f9a81e>.

¹⁶⁷ Vosoughi, S., Roy, D., ir Aral, S. „The Spread of True and False News Online“. *Science*, 359(6380), 2018, 1146–1147.

¹⁶⁸ Carty, Victoria, Sarita Brandle ir Michael Leister. „Social Movements and Digital Media: The Changing Landscape of Activism“. *Sociology Compass*, 2014, 1–5.

Nagrinėjant apeliaciją, žemesnės instancijos teismų teisėjų padarytos klaidos ir praleidimai dažnai yra iškeliama, o tai gali turėti neigiamų profesinių pasekmių. Todėl teisėjai atsižvelgia į kolegų nuomones ir pozicijas, kad išvengtų gėdos apeliacijos nagrinėjimo metu. Nors teisėjai gali nukrypti nuo nusistovėjusios praktikos, jų veiksmai dažnai juos pasiveja, nes jų nuomones gali atidžiai patikrinti aukštesnių instancijų teismai. Yra daug bylų, kuriose nėra laiko ir išteklių nustatyti visas klaidas, nesvarbu, ar jos buvo netyčinės, ar tyčinės. Tačiau teisėjams sunku išvengti nuoseklaus teisinių taisyklių taikymo siekiant rezultatų. Vengimas laikytis taisyklių ir reglamentų paverčia teisėją kolegų taikiniu.¹⁶⁹ Todėl tokia institucinė kontrolė ne tik užtikrina teisės normų laikymąsi, bet ir daro įtaką tam, kaip teisėjas vertina bylos aplinkybes bei formuoja savo vidinį įsitikinimą.

Apibendrinant galima teigti, kad teisėjo sprendimų priėmimas negali būti vertinamas vien tik kaip teisės normų taikymo rezultatas, nes jį reikšmingai veikia tiek profesinė patirtis, tiek socialinė aplinka. Ilgametė praktika suteikia teisėjui gebėjimą geriau vertinti įrodymus, suprasti bylos aplinkybių visumą ir priimti labiau pagrįstus sprendimus, tačiau kartu gali lemti ir tam tikrų mąstymo modelių susiformavimą, kurie reikalauja kritinio vertinimo. Ne mažiau svarbi yra ir socialinė aplinka, kurioje veikia teisėjas – jo sprendimus gali veikti socialinė tapatybė, visuomenės nuomonė, žiniasklaida bei profesinė bendruomenė. Šie veiksniai rodo, kad teisėjo sprendimų priėmimas vyksta platesniame socialiniame kontekste, o ne izoliuotai. Todėl teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi kaip kompleksinis procesas, kuriame susijungia teisės normos, profesinė patirtis ir išoriniai socialiniai veiksniai, o jų tarpusavio sąveika tampa svarbia prielaida priimant teisėtus ir pagrįstus sprendimus.

3.3. Psichologiniai veiksniai vertinant įrodymus ir priimant sprendimą

Teisėjo sprendimų priėmimas nėra vien tik racionalus teisės normų taikymo procesas, nes jį veikia ir įvairūs psichologiniai veiksniai. Kaip pažymima, „kiekvienas teisėjas, nepaisant jo užimamų pareigų, yra individuali asmenybė, kurią formuoja įvairūs veiksniai, pradedant nuo auklėjimo vaikystėje, baigiant gyvenimiškais išgyvenimais bei požiūriu į darbą“.¹⁷⁰ Dažnai teisėjų sprendimą gali paveikti ir jų emocijos. „Pasirodo, kad tie teisėjai, kurių nuotaika teismo posėdžio metu pakili, yra labiau linkę nagrinėti bylos duomenis paviršutiniškai ir daugiau remiasi intuityviais, euristiniais sprendimo priėmimo būdais. O prislėgtos nuotaikos teisėjas paprastai yra kritiškesnis ir kruopštesnis, be to, priimdamas sprendimus, jis mažiau linkęs remtis intuityviais būdais (Ottati et al., cituota Justickis et al., 2013, p. 1503).“¹⁷¹ Papildomai pažymėtina, kad emocijų

¹⁶⁹ Elliott, M., Hamer, D., Edmond, G., Gravett, W., et al. (2023). *Judicial Decision-Making and External Influences*. Prieiga per internetą: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9999048/>.

¹⁷⁰ Agnė Trakšelytė, *Teismo sprendimo priėmimas vadovaujantis ekspertinėmis žiniomis* (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2023), 9-10.

¹⁷¹ Ibid.

įtaka teisėjo sprendimų priėmimui pasireiškia ne tik per momentinę nuotaiką, bet ir per platesnius emocinius procesus, susijusius su bylos turiniu bei proceso dalyviais. Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad emocijos gali paveikti tai, kaip teisėjas suvokia faktus, vertina įrodymus ir interpretuoja šalių argumentus. Nustatyta, kad stipresnės emocinės reakcijos gali lemti griežtesnius arba priešingai – švelnesnius sprendimus, priklausomai nuo situacijos konteksto. Kaip pažymi T. A. Maroney, emocijos nėra priešingos racionaliam sprendimų priėmimui, tačiau jos yra neatsiejama jo dalis ir gali daryti reikšmingą įtaką teisėjo vertinimams bei sprendimams.¹⁷²

Psichologinių veiksnių kontekste svarbią vietą užima kognityviniai šališkumai, kurie pasireiškia kaip sistemingos mąstymo klaidos, galinčios paveikti sprendimų priėmimo procesą. Psichologinių veiksnių kontekste svarbią vietą užima kognityviniai šališkumai, kurie pasireiškia kaip sistemingos mąstymo klaidos, galinčios paveikti sprendimų priėmimo procesą. Kaip nurodo A. Tversky ir D. Kahneman, inkaro efektas pasireiškia kaip žmonių polinkis pernelyg pasikliauti pirmine pateikta informacija priimant sprendimus, net jei ši informacija yra atsitiktinė ar netiksli („žmonių polinkis pernelyg pasikliauti pirmąją pateiktą informaciją (inkaru) priimant sprendimus“).¹⁷³ Šis šališkumas pasireiškia tuo, kad sprendimų priėmimo procese pirmoji gauta informacija tampa tam tikru atskaitos tašku, kuris daro įtaką tolimesniam informacijos vertinimui. Net ir gavus papildomų duomenų, sprendimą priimantis asmuo yra linkęs išlaikyti pirminę poziciją ir prie jos derinti vėlesnę informaciją. Empiriniai tyrimai patvirtina, kad inkaro efektas gali turėti reikšmingos įtakos ir teisėjų sprendimų priėmimui. B. Englich ir T. Mussweiler (2001) atliktas tyrimas atskleidė, kad teisėjų sprendimai dėl bausmės dydžio gali būti paveikti net ir atsitiktinės ar nereikšmingos pradinės informacijos. Eksperimento metu teisėjams buvo pateiktos tos pačios bylos aplinkybės, tačiau skyrėsi siūlomos bausmės dydis. Nustatyta, kad teisėjai dažnai remdavosi pateiktu „inkaru“ – pradine rekomendacija dėl bausmės trukmės, ir jų sprendimai būdavo artimi šiai pradinei informacijai, net jei ji nebuvo pagrįsta byloje esančiais įrodymais.¹⁷⁴ Pavyzdžiui, kai prokuroras siūlė griežtesnę bausmę, teisėjų paskirtos bausmės taip pat buvo griežtesnės, o esant švelnesniam pasiūlymui – atitinkamai švelnesnės. Tai rodo, kad net profesionalūs teisėjai nėra visiškai apsaugoti nuo šio kognityvinio šališkumo poveikio.

Kitas svarbus psichologinis veiksnys yra stresas, kuris neišvengiamai lydi teisėjo profesinę veiklą. Teisėjų darbas yra susijęs su dideliu atsakomybės lygiu, sudėtingomis bylomis bei nuolatiniu sprendimų priėmimu, todėl jis dažnai siejamas su ilgalaikiu psichologiniu krūviu.

¹⁷² Maroney, Terry A. “Emotional Regulation and Judicial Behavior.” *California Law Review* 99, no. 6 (2011): 1485–1556.

¹⁷³ Tversky, A., and Kahneman, D. “Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases.” *Science* 185, no. 4157 (1974): 1124–1131.

¹⁷⁴ Elzė Četavičiūtė, *Teisėjo asmenybės svarba teisinėje sistemoje: etiniai aspektai ir profesinės pareigos* (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2025), 31-32.

Psichologijoje stresas apibrėžiamas kaip santykis tarp asmens ir aplinkos, kai situacijos reikalavimai viršija asmens turimus išteklius ir kelia grėsmę jo gerovei.¹⁷⁵ Kaip pažymima, „stresas mažina smegenų aktyvumą, dėl to asmuo gali prarasti analitinį mąstymą ir priimti labiau instinktais pagrįstus sprendimus“.¹⁷⁶ Empiriniai tyrimai patvirtina, kad nuovargis ir stresas gali tiesiogiai paveikti teisėjų sprendimus. S. Danziger, J. Levav ir L. Avnaim-Pesso atliktas tyrimas parodė, kad teisėjų sprendimai dėl lygtinio paleidimo kinta priklausomai nuo dienos laiko – palankesni sprendimai dažniau priimami darbo dienos pradžioje arba po pertraukų, o darbo pabaigoje sprendimai tampa griežtesni.¹⁷⁷ „Kitas streso šaltinis teisėjų darbe yra susijęs su per dideliu darbo krūviu, viršvalandžiais, neigiamu žiniasklaidos požiūriu į teismų sistemą, o pasekmės reikšmingos – 35 klaidos, impulsyvumas, neracionalumas, perdegimas, nusivylimas (Rothmann ir Rossouw 2020). Tai yra opios problemos teismų sistemoje, kadangi nepalankios darbo sąlygos gali neigiamai paveikti teismų sprendimų objektyvumą.“¹⁷⁸ Svarbu pažymėti ir tai, kad stresas gali sustiprinti kognityvinių šališkumų pasireiškimą. Esant padidintam psichologiniam krūviui, teisėjai dažniau remiasi supaprastintais sprendimų priėmimo būdais, vadinamosiomis euristicomis, kurios leidžia greičiau priimti sprendimus, tačiau kartu didina klaidų tikimybę.¹⁷⁹ Dėl šios priežasties galima teigti, kad stresas daro didelę įtaką ne tik teisėjo emocinei būsenai, bet ir sprendimų priėmimo kokybei bei objektyvumui.

Literatūroje taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad nepakankamas teisėjų padėjėjų skaičius gali turėti netiesioginės įtakos teisėjo darbo kokybei. Teisėjo padėjėjai atlieka svarbias pagalbines funkcijas – sistemina bylos medžiagą, rengia procesinių dokumentų projektus, analizuoja teismų praktiką ir teisės doktriną. Todėl didelis darbo krūvis bei nepakankama administracinė pagalba gali lemti papildomą psichologinį krūvį pačiam teisėjui. Kaip pažymi A. Trakšelytė, didelės apimties informacijos vertinimas ir būtinybė priimti sprendimus per ribotą laiką didina psichologinę įtampą bei apsunkina racionalų sprendimų priėmimo procesą.¹⁸⁰

Svarbią reikšmę teisėjo sprendimų priėmimui gali turėti ir sveikatos būklė bei amžius. Psichologiniuose tyrimuose pažymima, kad ilgalaikis stresas, emocinis nuovargis ir perdegimas gali paveikti kognityvines funkcijas – dėmesio koncentraciją, atmintį, informacijos apdorojimo greitį bei gebėjimą priimti sudėtingus sprendimus. R. S. Lazarus pabrėžia, kad ilgalaikis psichologinis krūvis

¹⁷⁵ Richard S. Lazarus, *Psychological Stress and the Coping Process* (New York: McGraw-Hill, 1966), 19.

¹⁷⁶ Anthony J. Porcelli and Mauricio R. Delgado, „Stress and Decision Making: Effects on Valuation, Learning, and Risk-Taking“, *Current Opinion in Behavioral Sciences* 14 (2017): 33–39.

¹⁷⁷ Ugnė Gudaitė ir Gintautas Valickas, „Teisėjų patiriamo streso ypatumai“, *Psichologija* 49 (2014): 87–101.

¹⁷⁸ Elzė Četavičiūtė, *Teisėjo asmenybės svarba teisinėje sistemoje: etiniai aspektai ir profesinės pareigos* (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2025), 34–35.

¹⁷⁹ Daniel Kahneman, *Thinking, Fast and Slow* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011), 415–420.

¹⁸⁰ Agnė Trakšelytė, *Teismo sprendimo priėmimas vadovaujantis ekspertinėmis žiniomis* (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2023), 9–10.

gali mažinti asmens gebėjimą efektyviai susidoroti su sudėtingomis situacijomis ir priimti racionalius sprendimus.¹⁸¹ Taip pat mokslinėje literatūroje pažymima, kad vyresniame amžiuje gali lėtėti informacijos apdorojimo procesai bei didėti nuovargio poveikis kognityvinėms funkcijoms, nors kartu ilgametė profesinė patirtis gali kompensuoti dalį šių pokyčių.¹⁸² Dėl šios priežasties teisėjo sprendimų priėmimo procese svarbi ne tik profesinė kompetencija, bet ir tinkamos darbo sąlygos, poilsio režimas bei psichologinės gerovės užtikrinimas.

Be aptartų psichologinių veiksnių, teisėjo sprendimų priėmimui įtakos gali turėti ir jo ankstyvoji gyvenimo patirtis bei socializacijos procesas. Mokslinėje literatūroje pažymima, kad individo vertybės, požiūris į socialines normas ir teisingumo suvokimas formuojasi dar ankstyvaisiais gyvenimo etapais, o šios nuostatos vėliau daro įtaką sprendimų priėmimui sudėtingose situacijose. Kaip pažymi D. M. Kahan, „asmenų suvokimas ir sprendimai dažnai yra formuojami jų kultūrinės aplinkos ir socialinės patirties“, todėl skirtingą socialinę patirtį turintys asmenys gali skirtingai vertinti tas pačias aplinkybes.¹⁸³ Panašiai teigiama, kad teisėjai, kaip ir kiti asmenys, nėra visiškai atsiriboję nuo savo gyvenimiškos patirties, kuri gali turėti įtakos jų vertinimams ir sprendimams.¹⁸⁴ Nors teisėjai yra įpareigoti vadovautis teisės normomis ir objektyvumo principu, jų individuali patirtis gali netiesiogiai veikti įrodymų interpretavimą bei sprendimų priėmimą, ypač tais atvejais, kai bylos yra susijusios su socialiniais ar moraliniais vertinimais.¹⁸⁵ Dėl šių priežasčių manoma, kad teisėjo asmeninė patirtis, susiformavusi dar ankstyvame gyvenimo etape, gali būti vienas iš psichologinių veiksnių, darančių įtaką sprendimų priėmimo procesui.

Apibendrinant galima teigti, kad teisėjo sprendimų priėmimas yra kompleksinis procesas, kuriame teisės normų taikymas persipina su psichologiniais veiksniais. Emocijos, kognityviniai šališkumai ir stresas gali daryti įtaką tam, kaip teisėjas suvokia bylos aplinkybes, vertina įrodymus ir formuoja galutinį sprendimą. Nors teisėjai yra saistomi objektyvumo ir nešališkumo principų, moksliniai tyrimai rodo, kad visiškas atsiribojimas nuo psichologinių veiksnių nėra įmanomas. Teisėjo asmeninė patirtis bei socializacijos procesas gali turėti reikšmės jo vertinimams, ypač sprendžiant sudėtingas, su vertybiniais aspektais susijusias bylas. Todėl siekiant užtikrinti kuo

¹⁸¹ Richard S. Lazarus, *Psychological Stress and the Coping Process* (New York: McGraw-Hill, 1966), 19.

¹⁸² Anthony J. Porcelli and Mauricio R. Delgado, „Stress and Decision Making: Effects on Valuation, Learning, and Risk-Taking“, *Current Opinion in Behavioral Sciences* 14 (2017): 33–39.

¹⁸³ Dan M. Kahan, „Culture, Cognition, and Consent: Who Perceives What, and Why, in Acquaintance-Rape Cases“, *University of Pennsylvania Law Review* 158, no. 3 (2010): 741–745.

¹⁸⁴ Chris Guthrie, Jeffrey J. Rachlinski, and Andrew J. Wistrich, *Judging in a Social Context: Psychological and Institutional Determinants* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 7–10.

¹⁸⁵ Ibid.

didesnį sprendimų pagrįstumą ir nuoseklumą, svarbu ne tik teisės normų išmanymas, bet ir psichologinių veiksnių suvokimas bei gebėjimas juos kritiškai vertinti sprendimų priėmimo procese.

3.4. Empirinio tyrimo rezultatai: vidinių veiksnių vertinimas teisėjų požiūriu

Šiame poskyryje analizuojami empirinio tyrimo duomenys, atskleidžiantys vidinių veiksnių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi. Skirtingai nei ankstesniame poskyryje nagrinėti išoriniai veiksniai, šiuo atveju dėmesys skiriamas individualiems, su teisėjo asmenybe ir psichologine būseną susijusiems aspektams.

Teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi ne tik vertinant objektyvius bylos duomenis, bet ir veikiamas tokių vidinių veiksnių kaip profesinė patirtis, emocinė būsena, nuovargis, vertybinės nuostatos bei gebėjimas išlaikyti objektyvumą. Todėl šiame poskyryje siekiama įvertinti, kaip šie veiksniai atsiskleidžia praktikoje ir kokią reikšmę jiems suteikia tyrimo dalyviai.

Toliau pateikiama respondentų atsakymų analizė, atskleidžianti vidinių veiksnių reikšmę teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi (žr. 7-8 lentelėje).

7 lentelė. Respondentų požiūris į psichologinių veiksnių (nuovargio, streso, emocinės būsenos) įtaką sprendimų priėmimui

Atsakymai	1. Ar nuovargis, stresas ar emocinė būsena gali turėti įtakos sprendimų priėmimui?
Respondentas Nr. 1	Nurodo, kad emocinė būsena gali turėti įtakos, tačiau profesionalumas leidžia ją kontroliuoti.
Respondentas Nr. 2	Pažymi, kad stresas ir darbo krūvis gali veikti sprendimų priėmimą, ypač sudėtingose bylose.
Respondentas Nr. 3	Teigia, kad teoriškai tai neturėtų turėti įtakos, tačiau praktikoje tokie veiksniai gali pasireikšti.
Respondentas Nr. 4	Akcentuoja, kad didelis darbo krūvis ir įtampa gali paveikti sprendimų priėmimo procesą.
Respondentas Nr. 5	Nurodo, kad teisėjas turi gebėti valdyti emocijas, tačiau žmogiškasis faktorius visiškai eliminuotas būti negali.
Respondentas Nr. 6	Pažymi, kad nuovargis ir stresas yra neišvengiami, tačiau svarbu gebėti juos kompensuoti organizuojant darbą ir poilsį.

Analizuojant respondentų atsakymus apie psichologinių veiksnių, tokių kaip nuovargis, stresas ir emocinė būsena, įtaką sprendimų priėmimui, nustatyta, kad šie veiksniai vertinami kaip neišvengiama teisėjo profesinės veiklos dalis (žr. 7 lentelę).

Didžioji dalis respondentų pripažįsta, kad nors teoriniu požiūriu teisėjo sprendimai turi būti grindžiami tik objektyviais įrodymais ir teisės normomis, praktikoje psichologiniai veiksniai gali turėti tam tikrą poveikį sprendimų priėmimo procesui. Ypač akcentuojamas didelis darbo krūvis,

sudėtingų ir emociškai jautrių bylų pobūdis bei nuolatinė atsakomybė už priimamus sprendimus, kurie gali sukelti stresą ir emocinę įtampą.

Respondentai pažymi, kad ilgalaikis nuovargis ir intensyvus darbo tempas gali turėti įtakos koncentracijai, dėmesingumui bei gebėjimui detaliai analizuoti bylos aplinkybes. Tai ypač aktualu tais atvejais, kai nagrinėjamos sudėtingos ar didelės apimties bylos, reikalaujančios didelio analitinio įsitraukimo ir kruopštumo.

Taip pat išryškėja emocinės būsenos reikšmė. Nurodoma, kad tam tikrų kategorijų bylos, pavyzdžiui, susijusios su smurtu ar kitais socialiai jautriais nusikaltimais, gali sukelti stipresnes emocines reakcijas, kurios, nors ir neturėtų tiesiogiai lemti sprendimo, gali veikti teisėjo vidinį vertinimą. Tai rodo, kad sprendimų priėmimo procese neišvengiamai pasireiškia žmogiškasis faktorius.

Kita vertus, respondentai pabrėžia profesinio pasirengimo ir patirties svarbą valdant šių veiksnių įtaką. Teigiama, kad teisėjas, turintis pakankamai praktinės patirties, geba atsiriboti nuo emocinių impulsų, racionaliai vertinti situaciją ir išlaikyti objektyvumą net sudėtingomis sąlygomis. Taip pat akcentuojama tinkamo darbo organizavimo, poilsio ir emocinės savireguliacijos svarba.

Be to, atsakymuose atsiskleidžia ir normatyvinis požiūris, kad psichologiniai veiksniai neturėtų turėti jokios įtakos sprendimų priėmimui. Tačiau empiriniai duomenys leidžia daryti prielaidą, kad visiškai eliminuoti tokių veiksnių poveikio praktikoje nėra įmanoma, todėl svarbiausias tampa gebėjimas šią įtaką atpažinti ir kontroliuoti.

Apibendrinant galima teigti, kad psichologiniai veiksniai nėra laikomi pagrindiniais teisėjo sprendimus lemiančiais aspektais, tačiau jie sudaro reikšmingą foną, kuriame formuojasi teisėjo vidinis įsitikinimas. Jų poveikis ypač išryškėja esant dideliame darbo krūviui ar emociškai sudėtingoms bylos aplinkybėms, todėl profesinė patirtis ir savikontrolė tampa esminiais veiksniais užtikrinant objektyvų sprendimų priėmimą.

8 lentelė. Respondentų požiūris į emocinių reakcijų pasireiškimą ir objektyvumo išlaikymą sprendimų priėmimo procese

Atsakymai	2. Ar pastebite, kad tam tikros nusikalstamos veikos gali kelti stipresnes asmenines reakcijas? Kaip pavyksta išlaikyti objektyvumą tokiose bylose?
Respondentas Nr. 1	Nurodo, kad tam tikros bylos gali kelti emocines reakcijas, tačiau svarbu išlaikyti profesinį objektyvumą.
Respondentas Nr. 2	Pažymi, kad sudėtingos bylos gali veikti emociškai, tačiau sprendimai turi būti grindžiami racionalių vertinimu.
Respondentas Nr. 3	Teigia, kad emocinės reakcijos yra natūralios, tačiau jos neturi lemti sprendimo.
Respondentas	Akcentuoja, kad būtina gebėti atsiriboti nuo emocijų ir išlaikyti profesinę distanciją.

Nr. 4	
Respondentas Nr. 5	Nurodo, kad patirtis padeda suvaldyti emocijas ir išlaikyti objektyvumą.
Respondentas Nr. 6	Pažymi, kad racionalus mąstymas ir savikontrolė yra pagrindiniai veiksniai priimant sprendimus.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad respondentai vieningai pripažįsta, jog nagrinėjant tam tikras nusikalstamas veikas gali kilti stipresnės emocinės reakcijos, tačiau tuo pačiu akcentuoja būtinybę išlaikyti objektyvumą priimant sprendimus (žr. 8 lentelę).

Analizuojant atsakymus, galima pastebėti, kad emocinės reakcijos yra suvokiamos kaip natūrali žmogiškoji reakcija į bylos turinį, ypač kai nagrinėjamos socialiai jautrios ar sudėtingos bylos. Respondentai pabrėžia, kad tokiose situacijose teisėjas neišvengiamai susiduria su emociniu poveikiu, kuris gali kilti dėl bylos aplinkybių, proceso dalyvių elgesio ar nagrinėjamų faktų pobūdžio.

Vis dėlto didžioji dalis respondentų akcentuoja, kad emocijos neturi tapti lemiamu veiksnium priimant galutinį sprendimą. Pabrėžiama, kad objektyvumo užtikrinimas yra esminė teisėjo pareiga, todėl sprendimai turi būti grindžiami racionalių vertinimų, įrodymų analize ir teisės normų taikymu.

Taip pat išryškėja, kad objektyvumo išlaikymas yra glaudžiai susijęs su asmeninėmis ir profesinėmis savybėmis. Respondentai nurodo, kad savikontrolė, gebėjimas atsiriboti nuo emocijų, racionalus mąstymas bei profesinė patirtis leidžia efektyviai valdyti emocines reakcijas ir išlaikyti nešališkumą.

Apibendrinant galima teigti, kad nors emocinės reakcijos nagrinėjant tam tikras bylas yra neišvengiamos, teisėjo gebėjimas jas kontroliuoti ir neperkelti į sprendimų priėmimo procesą yra vienas svarbiausių objektyvumo užtikrinimo veiksnių.

9 lentelė. Respondentų požiūris į teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi sprendžiant dėl kardomųjų priemonių

Atsakymai	3. Priimant sprendimus dėl kardomųjų priemonių (pvz., suėmimo ar kitų), kokiais kriterijais vadovaujamasi ir kaip formuojasi vidinis įsitikinimas tokiose situacijose?
Respondentas Nr. 1	Nurodo, kad tokiose situacijose svarbiausia surinktų duomenų pakankamumas, jų patikimumas ir teisinis vertinimas.
Respondentas Nr. 2	Pažymi, kad sprendžiant dėl kardomųjų priemonių svarbus racionalių aplinkybių vertinimas ir įrodymų pakankamumas konkrečioje proceso stadijoje.
Respondentas Nr. 3	Teigia, kad vidinis įsitikinimas tokiose situacijose formuojasi remiantis byloje esančių duomenų visuma bei įstatyme nustatytais kriterijais.
Respondentas Nr. 4	Akcentuoja, kad svarbu įvertinti proceso dalyvių pateiktą informaciją, galimas rizikas ir taikytinų priemonių pagrįstumą.

Respondentas Nr. 5	Nurodo, kad sprendžiant dėl kardomųjų priemonių būtina remtis surinktais įrodymais, proceso stadija ir teisės normomis.
Respondentas Nr. 6	Pažymi, kad tokiose situacijose vidinis įsitikinimas formuojasi remiantis ne vien intuicija, bet visų reikšmingų aplinkybių vertinimu.

Iš pateiktų duomenų matyti, kad respondentai teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi sprendžiant dėl kardomųjų priemonių sieja su konkrečioje proceso stadijoje turimų duomenų vertinimu, įstatyme nustatytų kriterijų taikymu ir gebėjimu racionaliai įvertinti situaciją (žr. 9 lentelę).

Analizuojant respondentų atsakymus, matyti, kad sprendimai dėl kardomųjų priemonių yra suvokiami kaip reikalaujantys itin kruopštaus ir atsakingo vertinimo, nes jie priimami ne galutinio bylos išsprendimo, bet tarpinėje proceso stadijoje. Dėl to respondentai pabrėžia surinktų duomenų pakankamumo, jų patikimumo ir teisinių kriterijų laikymosi svarbą.

Atsakymuose taip pat atsiskleidžia, kad tokiose situacijose teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi ne izoliuotai, o vertinant bylos medžiagą, proceso dalyvių pateiktą informaciją, galimas procesines rizikas bei priemonės proporcingumą. Tai rodo, kad net ir sprendžiant tarpinius proceso klausimus išlieka svarbus nuoseklus duomenų vertinimas bei gebėjimas atsiriboti nuo subjektyvių prielaidų.

Kartu pažymėtina, kad šiose situacijose ypač svarbi profesinė patirtis ir gebėjimas greitai orientuotis proceso aplinkybėse. Kadangi sprendimai dėl kardomųjų priemonių dažnai priimami esant laiko ribotumui ir procesinei įtampai, respondentų atsakymai leidžia daryti išvadą, kad teisėjo vidinis įsitikinimas čia formuojasi derinant teisines žinias, profesinę patirtį ir racionalų aplinkybių vertinimą.

Apibendrinant galima teigti, kad sprendžiant dėl kardomųjų priemonių teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi remiantis surinktų duomenų visuma, teisiniu reglamentavimu ir konkrečios situacijos vertinimu, o šis procesas reikalauja didelio atsakingumo, savikontrolės ir profesinio pasirengimo.

Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir tendencijos

Apibendrinant atlikto empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis yra kompleksinis procesas, kuriam įtaką daro tiek išoriniai, tiek vidiniai veiksniai. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad nors teisėjo sprendimai turi būti grindžiami objektyviais įrodymais ir teisės normomis, praktikoje vertinimo procesas vyksta platesniame kontekste, apimančiame profesinę patirtį, psichologinius aspektus bei aplinkos veiksnius.

Vertinant respondentų atsakymus, matyti, kad esminių skirtumų tarp skirtingų teisinių profesijų atstovų nenustatyta – tiek teisėjai, tiek prokurorai ir advokatai pripažįsta, jog teisėjo

vidinis įsitikinimas formuojasi vertinant įrodymų visumą ir jų tarpusavio ryšį. Tačiau išryškėja skirtingi akcentai: teisėjai labiau pabrėžia savikontrolės, profesinės patirties ir atsakomybės svarbą, tuo tarpu kiti proceso dalyviai dažniau akcentuoja išorinių veiksnių, tokių kaip teismų praktika ar proceso dalyvių elgesys, reikšmę.

Analizuojant išorinius veiksnius, nustatyta, kad didžiausią įtaką respondentai sieja su teismų praktika, įrodymų kokybe bei bylos viešumu. Nors šie veiksniai nėra laikomi tiesiogiai lemiančiais sprendimą, jie gali turėti įtakos teisėjo vertinimo procesui, ypač rezonansinėse ar sudėtingose bylose. Tai rodo, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis vyksta ne tik teisiniame, bet ir socialiniame kontekste.

Tuo tarpu vidinių veiksnių analizė atskleidė, kad reikšmingą vaidmenį atlieka psichologiniai aspektai, tokie kaip nuovargis, stresas ar emocinė būsena. Respondentai pripažįsta, kad šie veiksniai yra neišvengiami, tačiau pabrėžia profesinės patirties ir gebėjimo juos kontroliuoti svarbą. Taip pat išryškėja, kad objektyvumo užtikrinimas yra glaudžiai susijęs su teisėjo savikontrolė, racionalių mąstymu ir gebėjimu atsiriboti nuo subjektyvių vertinimų.

Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad proceso dalyvių elgesys gali turėti papildomą reikšmę formuojant teisėjo vidinį įsitikinimą, ypač vertinant parodymų patikimumą ar sprendžiant dėl bausmės individualizavimo. Vis dėlto pabrėžiama, kad galutinis sprendimas turi būti grindžiamas įrodymų visuma, o ne subjektyviu įspūdžiu.

Galiausiai nustatyta, kad sprendžiant dėl kardomųjų priemonių teisėjo vidinis įsitikinimas formuojasi remiantis turimų duomenų pakankamumu, jų patikimumu bei teisės normų taikymu konkrečioje proceso stadijoje. Tokiose situacijose ypač svarbus gebėjimas racionaliai įvertinti aplinkybes ir priimti sprendimą esant ribotam laikui.

Apibendrinant galima teigti, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis yra daugiapakopis procesas, kuriame derinamas objektyvių duomenų vertinimas, profesinė patirtis bei gebėjimas kontroliuoti tiek išorinių, tiek vidinių veiksnių įtaką.

IŠVADOS

1. Teisėjo veikla negali būti suprantama vien kaip formalus teisės normų taikymas. Teisingumo vykdymas siejamas su pareiga nustatyti objektyvią tiesą, užtikrinti įstatymo viršenybę ir priimti ne tik teisėtą, bet ir pagrįstą sprendimą. Teisėjo vidinis įsitikinimas leidžia visapusiškai vertinti bylos aplinkybes, neapsiribojant formaliu įrodymų vertinimu. Todėl teisingumo vykdymo principai laikytini metodologiniu pagrindu, kuriame formuojasi teisėjo vidinis įsitikinimas.
2. Vidinis įsitikinimas formuojasi vertinant byloje esančių duomenų visumą, jų tarpusavio ryšį ir patikimumą baudžiamajame, administraciniame bei civiliniame procesuose. Tyrimas parodė, kad sprendimo priėmimas yra analitinio vertinimo procesas, reikalaujantis teisinių žinių ir profesinės patirties. Teisėjo vidinis įsitikinimas grindžiamas objektyviais duomenimis, įrodymų vertinimu ir racionalia jų analize.
3. Nors teisėjo sprendimai turi būti grindžiami įrodymais ir teisės normomis, praktikoje jie priimami platesniame kontekste. Tyrimas parodė, kad reikšmingiausiais veiksniais laikomi teismų praktika, įrodymų kokybė, bylos viešumas ir proceso dalyvių elgesys. Šie veiksniai tiesiogiai nelemia sprendimo turinio, tačiau gali paveikti teisėjo vertinimo procesą ir vidinio įsitikinimo formavimąsi.
4. Teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi reikšmės turi ne tik profesinė patirtis, bet ir individualūs psichologiniai aspektai, tokie kaip emocinė būsena, nuovargis ar gebėjimas išlaikyti koncentraciją. Tyrimas parodė, kad šie veiksniai yra neišvengiama teisėjo profesinės veiklos dalis, tačiau jų poveikis sprendimų priėmimui nelaikomas lemiamu. Reikšmingiausia yra teisėjo gebėjimas atpažinti ir kontroliuoti subjektyvius veiksnius, o profesinė patirtis ir savikontrolė padeda užtikrinti nuoseklų bei racionalų bylos aplinkybių vertinimą.
5. Teisės praktikai pripažįsta, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis yra daugiapakopis procesas, apimantis tiek objektyvius, tiek subjektyvius elementus. Tyrimo rezultatai parodė, kad sprendimų priėmimas grindžiamas įrodymų visuma ir teisės normomis, tačiau kartu reikalauja profesinės patirties, gebėjimo kompleksiškai vertinti situaciją ir išlaikyti nešališkumą. Nustatyta, kad nei išoriniai, nei vidiniai veiksniai savaime nenulemia sprendimo, tačiau gali paveikti vertinimo procesą.

REKOMENDACIJOS

1. Aukštesniųjų instancijų teismams – aktyviau formuoti vienodesnę teismų praktiką ir užtikrinti jos nuoseklų taikymą. Tai padėtų mažinti situacijas, kai panašiose bylose įrodymai vertinami skirtingai.
2. Įstatymų leidėjui – svarstyti galimybę tikslinti teisinį reguliavimą tais atvejais, kai sprendimas grindžiamas ribotu įrodymų kiekiu, ypač nesant objektyvių duomenų. Aiškesni vertinimo kriterijai galėtų prisidėti prie nuoseklesnės praktikos formavimo ir sumažinti skirtingo įrodymų vertinimo riziką.
3. Teismų sistemai – stiprinti teisėjų kvalifikacijos kėlimą, ypatingą dėmesį skiriant sprendimų priėmimo psichologiniams aspektams. Gebėjimas atpažinti pažintinius šališkumus ir valdyti emocinę būseną gali padėti užtikrinti nuoseklesnį ir objektyvesnį vertinimą.
4. Teismų administravimui – siekti subalansuoto darbo krūvio paskirstymo, sudarant sąlygas kokybiškam bylų nagrinėjimui. Tinkamos darbo sąlygos yra svarbios siekiant išlaikyti koncentraciją ir nuoseklų sprendimų priėmimo procesą.
5. Teismams – užtikrinti nuoseklų ir išsamų sprendimų motyvavimą, aiškiai atskleidžiant įrodymų vertinimo eigą, jų tarpusavio ryšį ir vertinimo priežastis. Tai didintų sprendimų skaidrumą ir leistų efektyviau įvertinti jų pagrįstumą.
6. Teisėjams – dalyvauti psichologinio atsipalaidavimo ir emocinės gerovės mokymuose, skirtuose streso valdymui, emocinės būsenos kontrolei ir profesinio perdegimo prevencijai. Tai galėtų padėti išlaikyti didesnę objektyvumą ir nuoseklumą sprendimų priėmimo procese.

GINAMOJO DARBO TEIGINIŲ PAGRINDIMAS

1. Teiginys, kad teisėjo vidinis įsitikinimas nėra vien subjektyvi asmeninė nuomonė, pagrįstas tuo, kad šis principas yra aiškiai reglamentuotas teisės aktuose ir siejamas su įrodymų vertinimo taisyklėmis. Baudžiamojo proceso teisėje nustatyta, kad teisėjas įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, tačiau jis turi būti grindžiamas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu. Tai reiškia, kad vidinis įsitikinimas nėra savavališkas – jis formuojamas laikantis įstatymo, teismų praktikos ir įrodinėjimo principų. Teorinė analizė parodė, kad šis principas yra glaudžiai susijęs su laisvo įrodymų vertinimo principu, tačiau kartu yra ribojamas racionalumo ir motyvavimo reikalavimų. Teiginys pasitvirtino.
2. Teiginys, kad teisėjo sprendimų priėmimui įtaką daro išoriniai veiksniai, pagrįstas tiek teorine analize, tiek empirinio tyrimo rezultatais. Nors teisė reikalauja, kad sprendimai būtų grindžiami tik įrodymais ir teisės normomis, praktikoje sprendimų priėmimas vyksta platesniame kontekste. Interviu metu respondentai nurodė, kad tam tikrą reikšmę gali turėti proceso dalyvių elgesys, bylos viešumas ar informacinė aplinka. Šie veiksniai nėra laikomi tiesiogiai lemiančiais sprendimą, tačiau gali turėti įtakos vertinimo procesui, ypač sudėtingose bylose. Teiginys pasitvirtino iš dalies, nes išoriniai veiksniai turi netiesioginę, bet ne lemiamą įtaką.
3. Teiginys, kad teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi reikšmingą įtaką daro vidiniai veiksniai, pagrįstas teisės teorijos ir psichologijos tyrimais bei empiriniais duomenimis. Teorinėje dalyje nustatyta, kad sprendimų priėmimas nėra visiškai racionalus procesas – jam įtakos gali turėti patirtis, vertybinės nuostatos ir pažintiniai mechanizmai. Empirinio tyrimo rezultatai patvirtino, kad tokie veiksniai kaip profesinė patirtis, emocinė būsena ar gebėjimas išlaikyti koncentraciją yra neišvengiami sprendimų priėmimo procese. Tačiau kartu pabrėžta, kad jų poveikis nėra lemiamas, nes teisėjas privalo vadovautis įstatymu ir išlaikyti nešališkumą. Teiginys pasitvirtino iš dalies, nes vidiniai veiksniai egzistuoja, tačiau nėra laikomi lemiančiais.
4. Teiginys, kad kompleksinis išorinių ir vidinių veiksnių vertinimas leidžia geriau suprasti teisėjo sprendimų priėmimo procesą, pagrįstas tuo, kad nei vienas iš šių veiksnių negali būti vertinamas izoliuotai. Atlikta analizė parodė, kad sprendimų priėmimas yra daugialypis procesas, kuriame susipina teisės normos, įrodymai, profesinė patirtis ir aplinkos veiksniai. Toks požiūris leidžia išsamiau paaiškinti skirtingo įrodymų vertinimo ar nevienodos praktikos priežastis. Be to, geresnis šių veiksnių supratimas gali prisidėti prie sprendimų pagrįstumo didinimo ir visuomenės pasitikėjimo teisingumo sistema stiprinimo. Teiginys

pasitvirtino, nes kompleksinis vertinimas leido išsamiau paaiškinti sprendimų priėmimo procesą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. „Lietuvos Respublikos Konstitucija.“ *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas.“ *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
3. „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas.“ *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
4. „Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2026 m. gegužės 1 d. <https://e-seimas.lrs.lt>.
5. „Lietuvos Respublikos teismų įstatymas.“ TAR. Žiūrėta 2026 m. balandžio 12 d. <https://e-seimas.lrs.lt>.
6. „Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.“ Rome, 4 November 1950.
7. „Europos Sąjungos sutartis.“ *OL C* 202, 2016.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 109-3192.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, susijusių su valstybės valdžių kompetencija, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 181-6708.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 130 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios*, 2005, Nr. 19-623.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 7-254.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 36 straipsnio 1 dalies ir 46 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.“ *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 51-1894.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-130-699/2016.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-225-1214/2024.
16. Campbell and Fell v. the United Kingdom, nos. 7819/77 and 7878/77, ECHR, 28 June 1984.

17. García Ruiz v. Spain, no. 30544/96, ECHR, 21 January 1999.
18. Hirvisaari v. Finland, no. 49684/99, ECHR, 27 September 2001.
19. Piersack v. Belgium, no. 8692/79, ECHR, 1 October 1982.
20. *Sunday Times v. the United Kingdom*, no. 6538/74, ECHR, 26 April 1979.
21. *Worm v. Austria*, no. 22714/93, ECHR, 29 August 1997.
22. Abramavičius, Armanas ir kt. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2018.
23. Amaya, Amalia. „Coherence, Evidence, and Legal Proof.“ *Legal Theory* 19, no. 1 (2013): 1–43.
24. Antanaitis, Ignas, Guoda Baubaitė ir Rugilė Kriščiukaitytė. „Teisėjų sprendimų priėmimą lemiantys veiksniai: psichoemocinės sveikatos poveikis sprendimų priėmimo procesui.“ *Teisės mokslo pavasaris*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2025, 370–390.
25. Aristotelis. *Metafizika*. IV knyga.
26. Aristotelis. *Nikomacho etika*. V knyga.
27. Aquinas, Thomas. *Summa Theologiae*. Part I, q. 16, a. 1; II-II, q. 58, a. 1.
28. Baum, Lawrence. *Judges and Their Audiences: A Perspective on Judicial Behavior*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
29. Damaška, Mirjan R. *Evidence Law Adrift*. New Haven: Yale University Press, 1997.
30. Dworkin, Ronald. *Taking Rights Seriously*. Cambridge: Harvard University Press, 1977.
31. European Network of Councils for the Judiciary. *Judicial Ethics: Independence, Accountability and Quality of Justice*. Brussels, 2010.
32. Goda, Gintaras, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuonis. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
33. Goda, Gintaras. „Įrodymų vertinimo principai baudžiamajame procese.“ *Jurisprudencija*, 2010, Nr. 3.
34. Guthrie, Chris, Jeffrey J. Rachlinski, and Andrew J. Wistrich. „Blinking on the Bench: How Judges Decide Cases.“ *Cornell Law Review* 93, no. 1 (2007).
35. Haack, Susan. *Evidence Matters: Science, Proof, and Truth in the Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
36. Kahneman, Daniel. *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011.
37. Kahneman, Daniel, Paul Slovic, and Amos Tversky, eds. *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
38. Kant, Immanuel. *The Metaphysics of Morals*. Translated by Mary Gregor. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

39. Kūris, Egidijus. „Konstitucinis teisės viršenybės principas.“ *Jurisprudencija* 24(16) (2002).
40. Kūris, Egidijus. „Konstitucinis teisės valstybės principas.“ *Jurisprudencija* 29(21) (2002).
41. Mikelėnienė, Dalia, ir Valentinas Mikelėnas. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius, 1999.
42. National Center for State Courts. *Reducing Bias in the Courts: Emerging Research and Practical Strategies*. Williamsburg, VA: National Center for State Courts, 2012.
43. Nekrošius, Vytautas. *Civilinio proceso teisė*. Vilnius: Justitia, 2013.
44. Paškevičienė, Laura. „Įstatymo viršenybės principo užtikrinimas administracinėje teisėkūroje specialiosios kompetencijos būtinybės atvejais.“ Žiūrėta 2026 m. gegužės 14 d. <https://cris.mruni.eu/server/api/core/bitstreams/ea9b2dde-bb45-4951-8b2e-eb8c852f1438/content>.
45. Posner, Richard A. *How Judges Think*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008.
46. Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.
47. Ripa, Cesare. *Iconologia*. Rome, 1603.
48. Roxin, Claus. *Strafverfahrensrecht*. München: C. H. Beck, 2014.
49. Shaptala, N. „The Internal Conviction in the Evaluating Evidence in the Constitutional Judicial Process.“ *Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav* 1(110) (2019).
50. Šventasis Raštas.
51. Taruffo, Michele. „Judicial Decisions and Truth.“ *Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto* (1994).
52. Taruffo, Michele. *Simplemente la verdad: El juez y la construcción de los hechos*. Madrid: Marcial Pons, 2010.
53. Terebeiza, Živilė. „Laisvo įrodymų vertinimo principas Lietuvos civiliniame procese.“ *Jurisprudencija* 2(92) (2007).
54. Trakšelytė, Agnė. *Teismo sprendimo priėmimas vadovaujantis ekspertinėmis žiniomis*. Magistro darbas, Vilniaus universitetas, Teisės fakultetas, 2023.
55. Tumonis, Vitalius. *Teisminių sprendimų priėmimas: tarpdisciplininė analizė su ypatinga nuoroda į tarptautinius teismus*. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012. <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:1879921/datastreams/MAIN/content>.
56. Tyler, Tom R. *Why People Obey the Law*. 2nd ed. Princeton: Princeton University Press, 2006.
57. Vaišvila, Arūnas. *Teisės teorija*. 2 leid. Vilnius: Justitia, 2009.
58. Vitkutė, Dalia. *Administracinis procesas*. Vilnius: Registrų centras, 2012.

59. „Garliavos istorija: kaip viskas vyko.“ *Delfi.lt*. Žiūrėta 2026 m. gegužės 1 d.
<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/visa-lietuva-sukretusiu-kauno-zudyniu-byla-vel-teisesaugos-akiratyje-84285669>.
60. Klimaševska, Ūla. „Nauja apklausa: mažiausias gyventojų pasitikėjimas Seimu ir Vyriausybe.“ *LRT*. 2026 m. kovo 15 d.
<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2868060/nauja-apklausa-maziausias-gyventoju-pasitikėjimas-seimu-ir-vyriausybė>.
61. „Kuo ypatinga Garliavos byla.“ *Bernardinai.lt*. 2015 m. gegužės 14 d.
<https://www.bernardinai.lt/2015-05-14-kuo-ypatinga-garliavos-byla/>.

PRIEDAI

1 lentelė. **Gyventojų pasitikėjimas teismais Lietuvoje.**

2 lentelė. **Respondentų demografiniai duomenys.**

3 lentelė. **Respondentų nagrinėjamų bylų pobūdis.**

4 lentelė. **Respondentų požiūris į teisėjo vidinio įsitikinimo sampratą vertinant įrodymus.**

5 lentelė. **Respondentų požiūris į išorinių veiksnių įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.**

6 lentelė. **Respondentų požiūris į proceso dalyvių elgesio įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.**

7 lentelė. **Respondentų požiūris į psichologinių veiksnių (nuovargio, streso, emocinės būsenos) įtaką sprendimų priėmimui.**

8 lentelė. **Respondentų požiūris į emocinių reakcijų pasireiškimą ir objektyvumo išlaikymą sprendimų priėmimo procese.**

9 lentelė. **Respondentų požiūris į teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi sprendžiant dėl kardomųjų priemonių.**

TIRIAMOJO INDIVIDUALAUS INTERVIU KLAUSIMAI

Gerbiamas Respondente,

Esu Amanda Mickutė, Mykolo Romerio universiteto, Viešojo saugumo akademijos, ištęstinių sesijinių, Ikiteisminio proceso specializacijos studijų paskutinio kurso studentė. Šiuo metu rašau magistro baigiamąjį darbą tema „Veiksniai, turintys įtakos teisėjo vidiniam įsitikinimui vertinant surinktus duomenis“. Teisėjo vidinis įsitikinimas – tai procesinis principas, reiškiantis, kad teisėjas, vertindamas įrodymus, sprendimą priima remdamasis savo vidiniu įsitikinimu, kuris grindžiamas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu bei teisės normomis. Šis procesas nėra vien formalus teisės taikymas – jam įtaką daro tiek teisiniai, tiek socialiniai, tiek psichologiniai veiksniai.

Tyrimo tikslas:

1. Išanalizuoti, kaip suprantamas teisėjo vidinio įsitikinimo principas teisės taikymo praktikoje.
2. Nustatyti pagrindinius išorinius veiksnius (teisės aktai, teismų praktika, informacinė aplinka), darančius įtaką teisėjo sprendimų priėmimui.
3. Atskleisti vidinius veiksnius (profesinė patirtis, vertybinės nuostatos, psichologiniai aspektai), galinčius turėti įtakos teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.
4. Įvertinti, kaip skirtingi veiksniai gali lemti nevienodą įrodymų vertinimą ir sprendimų priėmimą praktikoje.
5. Nustatyti, kokios priemonės galėtų padėti užtikrinti didesnę teisėjo sprendimų objektyvumą ir nuoseklumą.

Siekdama užtikrinti kruopštų ir tikslingą tyrimą, norėčiau paprašyti Jūsų leidimo dalyvauti trumpame interviu apie veiksnius, darančius įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi vertinant surinktus duomenis. Jūsų dalyvavimas šiame tyrime yra laisvanoriškas: galite pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu dėl bet kurios priežasties, neperspėję. Iš karto noriu padėkoti už pagalbą ir Jūsų nuoširdžius atsakymus atliekant tyrimą. Jeigu Jūs leisite daryti vaizdo arba garso įrašą, pažadu, kad visi gauti duomenys atliekant interviu, bus naudojami tik tyrimo tikslais, rašant magistro baigiamąjį darbą minėta tema.

Klausimai:

1. Kiek metų dirbate advokatu/prokuratoru/teisėju?
2. Su kokio pobūdžio bylomis dažniausiai dirbate?
3. Kaip Jūs, kaip advokatas/prokuratoras/advokatas, suprantate teisėjo „vidinį įsitikinimą“ vertinant įrodymus?

4. Jūsų nuomone, kokią reikšmę vidinis įsitikinimas turi priimant sprendimus baudžiamosiose bylose?
5. Remiantis Jūsų praktika, kokie išoriniai veiksniai (pvz., teismų praktika, bylos viešumas) daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimams?
6. Ar esate pastebėję, kad teisėjai gali turėti tam tikras išankstines nuostatas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pvz., smurtiniai ar seksualiniai nusikaltimai)? Kaip tai pasireiškia praktikoje?
7. Ar kaltinamojo elgesys teismo proceso metu (pvz., bendravimas, provokuojantis elgesys, nuoširdumas) gali turėti įtakos teisėjo sprendimams? Jei taip – kaip tai pastebite?
8. Ar, Jūsų nuomone, tokie veiksniai kaip teisėjo nuovargis, stresas ar emocinė būsena gali turėti įtakos sprendimų priėmimui? Ar esate tai pastebėję praktikoje?
9. Ar praktikoje pastebite, kad skirtingi teisėjai tuos pačius įrodymus vertina nevienodai? Nuo ko tai dažniausiai priklauso?
10. Kaip, Jūsų nuomone, būtų galima sumažinti subjektyvių veiksnių įtaką ir užtikrinti didesnę teisėjo sprendimų objektyvumą?

KOKYBINIO INTERVIU TYRIMO DUOMENYS

Interviu su Respondentu Nr. 1

1 klausimas. Kiek metų dirbate prokuroru?

Atsakymas:

Prokurore dirbu 23 metus.

2 klausimas. Su kokio pobūdžio bylomis dažniausiai dirbate?

Atsakymas:

Dirbu su baudžiamosiomis bylomis, iš esmės su visu Baudžiamuoju kodeksu. Tai labai platus bylų spektras – pradedant vagystėmis, plėšimais, turto prievartavimu, taip pat visais nusikaltimais, susijusiais su nepilnamečių justicija. Taip pat teko dirbti su bylomis, susijusiomis su pasienio pareigūnais, kontrabanda, muitine, kalėjimų pareigūnais, karo policija. Todėl galima sakyti, kad praktikoje esu susidūrusi su labai įvairiomis baudžiamosiomis bylomis.

3 klausimas. Kaip Jūs, kaip prokuroras, suprantate teisėjo „vidinį įsitikinimą“ vertinant įrodymus?

Atsakymas:

Teisėjas iš tikrųjų turi teisę vadovautis savo vidiniu įsitikinimu. Tai yra įtvirtinta teisės normose, tačiau, kaip prokurorė, ne visada sutinku su teisėjo vidiniu įsitikinimu, nes kartais jis, mano nuomone, ne visiškai atitinka byloje surinktų įrodymų visumą. Teismo sprendimas yra galutinis procesinis sprendimas, tačiau jis gali būti skundžiamas. Kartais kyla klausimas, ar teisėjas sprendimą priėmė būtent remdamasis vidiniu įsitikinimu, ar labiau vadovaudamasis kitais norminiais aktais, nes teisėjas tokią teisę turi.

4 klausimas. Jūsų nuomone, kokią reikšmę vidinis įsitikinimas turi priimant sprendimus baudžiamosiose bylose?

Atsakymas:

Manau, kad baudžiamosiose bylose vidinis įsitikinimas galėtų sudaryti apie 50 procentų sprendimo priėmimo. Vis dėlto baudžiamojoje byloje pagrindinę reikšmę turi surinkti ir teismui pateikti įrodymai. Kadangi sprendžiama baudžiamosios atsakomybės klausimu, įrodinėjimas vyksta remiantis tiesioginiais ir netiesioginiais, arba šalutiniais, įrodymais. Mano nuomone, vidinis įsitikinimas baudžiamosiose bylose yra papildomas elementas. Galbūt civilinėse bylose jis turi didesnę reikšmę, tačiau baudžiamosiose bylose pirmiausia turi būti įrodymai, o tik tada, priimdamas galutinį apibendrintą sprendimą, teisėjas gali remtis ir savo vidiniu įsitikinimu, nes jis gyvai mato proceso dalyvius.

5 klausimas. Remiantis Jūsų praktika, kokie išoriniai veiksniai (pvz., teismų praktika, bylos viešumas) daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimams?

Atsakymas:

Apskritai jokie išoriniai veiksniai neturėtų daryti įtakos teisėjo vidiniam įsitikinimui. Tačiau praktikoje, kai tenka susipažinti su nuosprendžiais, matyti, kad nors ir nedažnai, bet pasitaiko atvejų, kai reikšmės turi proceso dalyvių elgesys. Svarbu, kaip save teismo procese pristato nukentėjusysis arba kaltinamasis, kaip jie elgiasi, ar liudytojai yra susitarę, ar nesusitarę. Taip pat reikšmės gali turėti advokato ir prokuroro vaidmuo procese.

6 klausimas. Ar esate pastebėję, kad teisėjai gali turėti tam tikras išankstines nuostatas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pvz., smurtiniai ar seksualiniai nusikaltimai)? Kaip tai pasireiškia praktikoje?

Atsakymas:

Iš tikrųjų taip neturėtų būti – teisėjai neturėtų turėti išankstinės nuomonės. Tačiau kiek tenka susidurti praktikoje, tokių atvejų pasitaiko. Kartais akivaizdžiai matyti, kad nuomonė susiformuoja beveik pirmojo posėdžio metu. Pavyzdžiui, smurto bylose kartais vertinama net išoriškai – kokie asmenys ateina į teismo posėdį, ar tai socialiai stabilus žmogus, ar socialiai pažeidžiamas asmuo. Pavyzdžiui, jei kaltinamasis pagal bylos medžiagą ir teisėjo vertinimą yra dirbantis žmogus, turintis verslą arba galimai politikas, o kita pusė yra socialiai pažeidžiamas asmuo, pavyzdžiui, priklausomas nuo alkoholio ar narkotikų, vertinimas kartais gali krypti į tai, kad galimai meluoja būtent tas socialiai pažeidžiamas asmuo, ypač jeigu jis kaltės nepripažįsta. Tokiu atveju gali būti labiau tikima nukentėjusiuoju. Ir atvirkščiai – jeigu situacija apsverčia, vėl gali būti matomas kitoks vertinimas. Taip pat pasitaiko atvejų, kai vertinama labai išoriškai. Pavyzdžiui, smurto bylose, kai nukentėjusysis yra stambus, aukštas, stiprus žmogus, o kaltininkas – mažesnio sudėjimo, smulkesnis asmuo, teismas kartais labai išoriškai vertina, ar tas mažesnis asmuo galėjo panaudoti smurtą ir sukelti fizinį skausmą. Ypač tada, kai kitų įrodymų nėra, o yra tik nukentėjusiojo teiginys apie fizinį skausmą. Tokiais atvejais kartais akivaizdžiai matyti, kad sprendimo kryptį galima numatyti dar iki jo paskelbimo, o gavus sprendimą į rankas pasitvirtina, jog kaip prokuroras iš esmės buvai atspėjęs būsimą teismo sprendimą.

7 klausimas. Ar kaltinamojo elgesys teismo proceso metu (pvz., bendravimas, provokuojantis elgesys, nuoširdumas) gali turėti įtakos teisėjo sprendimams? Jei taip – kaip tai pastebite?

Atsakymas:

Manau, kad sprendimui dėl kaltės kaltinamojo elgesys neturėtų turėti įtakos, nes kaltinamasis turi teisę gintis, turi teisę ir meluoti, tai yra įtvirtinta. Tačiau jo elgesys gali turėti tam tikros įtakos bausmės skyrimui, bausmės dydžiui. Pavyzdžiui, posėdžio metu prokuroras kartais mato, kad kaltinamasis nerodo nuoširdumo, tačiau teisėjas gali tai vertinti kitaip. Kiekvienas proceso dalyvis skirtingai priima ir vertina tą pačią informaciją. Todėl kaltinamojo elgesys gali turėti įtakos būtent

bausmės skyrimui. Gali būti paskirta švelnesnė bausmė, jeigu kaltinamasis teismo posėdžio metu atrodo nuoširdžiai besigailintis, atsiprašinėja, žada keistis, žada kažką daryti ateityje. Tokiais atvejais teisėjas gali į tai atsižvelgti.

8 klausimas. Ar, Jūsų nuomone, tokie veiksniai kaip teisėjo nuovargis, stresas ar emocinė būseną gali turėti įtakos sprendimų priėmimui? Ar esate tai pastebėję praktikoje?

Atsakymas:

Manau, kad galutiniam sprendimo priėmimui – ne. Tačiau tai tikrai gali turėti įtakos pačiam proceso vedimui. Mes, prokurorai, kurie gyvai dalyvaujame teismo posėdžiuose, tai matome. Gali pasitaikyti bylos vilkinimo atvejų, nors tai reti atvejai. Taip pat gali būti daromos pertraukos, procesas gali vykti nenuosekliai. Tokių situacijų praktikoje tikrai pasitaiko.

9 klausimas. Ar praktikoje pastebite, kad skirtingi teisėjai tuos pačius įrodymus vertina nevienodai? Nuo ko tai dažniausiai priklauso?

Atsakymas:

Taip, šimtu procentų nevienodai. Tai labai priklauso nuo bylos kategorijos. Kaip minėjome pokalbio pradžioje, yra tam tikros bylų kategorijos, kuriose labai stipriai pasireiškia vidinis įsitikinimas. Taip pat egzistuoja skirtinga teismų praktika – net Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, apygardos teismų praktika kartais gali būti skirtinga. Ypač tai matyti smurto artimoje aplinkoje bylose, taip pat bylose dėl smurto prieš mažamečius ar nepilnamečius vaikus. Tokiose bylose teisėjai priima labai skirtingus sprendimus. Gali būti, kad vienas teismas toje pačioje ar labai panašioje situacijoje priimtų apkaltinamąjį nuosprendį, o kitas – išteisinamąjį. Tai ir yra teisėjo vidinio įsitikinimo reikšmė, nes labai sudėtinga vertinti bylą tada, kai nėra objektyvių įrodymų, kai yra tik nukentėjusiojo ir kaltinamojo parodymai. Pavyzdžiui, fizinio skausmo sukėlimo atvejais, kai nėra specialisto išvados, nėra kitų objektyvių duomenų, o yra tik nukentėjusiojo teiginys, kad jam skaudėjo, vertinimas tampa labai sudėtingas. Tai ypač aktualu, kai kalbama apie smurtą prieš vaikus, pavyzdžiui, kai vaikas sako, kad jam skaudėjo, o suaugęs asmuo ginasi ir pateikia įvairias versijas. Tokiais atvejais teismas kartais labiau tiki viena arba kita puse. Dėl klausimo, ar tokiam vertinimui gali turėti įtakos tai, ar pats teisėjas turi vaikų, manau, kad ne. Tikrai ne. Esame bandę tai analizuoti, ir iš praktikos nematyti, kad teisėjo vaikų turėjimas ar neturėjimas, amžius, šeiminė padėtis, socialinė branda ar jo kaip visuomenės nario statusas turėtų reikšmės tokių bylų vertinimui.

10 klausimas. Kaip, Jūsų nuomone, būtų galima sumažinti subjektyvių veiksmų įtaką ir užtikrinti didesnę teisėjo sprendimų objektyvumą?

Atsakymas:

Manau, kad reikėtų keisti įstatymą, ypač kalbant apie tokias normas, kurios susijusios su fizinio skausmo sukėlimu. Įstatymų leidėjas turėtų aiškiau apsispręsti, kaip turi pasireikšti fizinio skausmo

sukėlimas. Galbūt reikėtų aiškiau apibrėžti šią normą arba numatyti, kad tokiais atvejais turi būti objektyvūs duomenys, pavyzdžiui, specialisto išvada. Kita vertus, galbūt fizinio skausmo sukėlimą tam tikrais atvejais reikėtų vertinti ne baudžiamosios, o administracinės atsakomybės kontekste, nes fizinio skausmo sukėlimą pamatuoti labai sudėtinga. Kiekvienas žmogus skirtingai jaučia tą patį poveikį – vienam tas pats smūgis sukels skausmą, kitam ne. Todėl, siekiant sumažinti skirtingą interpretavimą ir subjektyvų vertinimą, reikėtų bandyti tikslinti ar keisti teisės normas.

Interviu su Respondentu Nr. 2

1 klausimas. Kiek metų dirbate prokuroru?

Atsakymas:

Dirbu prokuroru 18 metų.

2 klausimas. Su kokio pobūdžio bylomis dažniausiai dirbate?

Atsakymas:

Dirbu su įvairiomis baudžiamosiomis bylomis – nuo nesunkaus sveikatos sutrikdymo (ypač smurto artimoje aplinkoje bylose pagal BK 138 straipsnį) iki sukčiavimo, dokumentų klastojimo, vagysčių. Iš esmės dirbu tik su baudžiamosiomis bylomis.

3 klausimas. Kaip Jūs, kaip prokuroras, suprantate teisėjo „vidinį įsitikinimą“ vertinant įrodymus?

Atsakymas:

Vidinį įsitikinimą suprantu kaip teisėjo gebėjimą įsigilinti į visą bylos medžiagą ir ją įvertinus susidaryti aiškią nuomonę dėl kaltės ar nekaltumo. Teisėjas turi pats įsitikinti, kad prieš jį esantis asmuo yra kaltas arba nekaltas.

4 klausimas. Jūsų nuomone, kokią reikšmę vidinis įsitikinimas turi priimant sprendimus baudžiamosiose bylose?

Atsakymas:

Manau, kad vidinis įsitikinimas turėtų turėti esminę reikšmę – jis gali net nulemti galutinį sprendimą, t. y. apkaltinamąjį arba išteisinamąjį nuosprendį.

5 klausimas. Remiantis Jūsų praktika, kokie išoriniai veiksniai (pvz., teismų praktika, bylos viešumas) daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimams?

Atsakymas:

Manau, kad svarbiausias išorinis veiksnys yra pats bylos pateikimas – kaip surinkti ir pateikti įrodymai. Labai svarbu, kad byla būtų tinkamai parengta, kad būtų surinkti visi reikalingi duomenys, kurie gali tapti įrodymais. Tokiu atveju teisėjui lengviau formuoti vidinį įsitikinimą. Taip pat svarbus paties teisėjo aktyvumas siekiant patikrinti pateiktą informaciją.

6 klausimas. Ar esate pastebėję, kad teisėjai gali turėti tam tikras išankstines nuostatas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pvz., smurtiniai ar seksualiniai nusikaltimai)? Kaip tai pasireiškia praktikoje?

Atsakymas:

Teisėjai neturėtų turėti išankstinių nuostatų, tačiau jie į bylą ateina jau susipažinę su jos medžiaga, todėl būna pasiruošę ir įvertinę situaciją – numatę, kokius klausimus užduos, ko galbūt trūksta. Tai natūralus pasiruošimo procesas. Iš savo praktikos galiu pasakyti, kad teisėjai kartais gali turėti tam tikrą išankstinę nuomonę, tačiau ji paprastai nėra akivaizdi. Lietuvos teismuose dirba profesionalūs žmonės, ir retai pasitaiko atvejų, kad teisėjas aiškiai parodytų, jog jau yra įsitikinęs dėl kaltės ar nekaltumo. Vis dėlto tam tikras nusistatymas gali pasireikšti per tendencingesnius klausimus proceso metu, nors atvirai šališko elgesio dažniausiai nepastebima.

7 klausimas. Ar kaltinamojo elgesys teismo proceso metu (pvz., bendravimas, provokuojantis elgesys, nuoširdumas) gali turėti įtakos teisėjo sprendimams? Jei taip – kaip tai pastebite?

Atsakymas:

Teoriškai kaltinamojo elgesys neturėtų turėti įtakos, nes jis ginasi, jaudinasi ir gali elgtis įvairiai. Teisėjas turi išlikti profesionalus ir nepasiduoti emocijoms ar provokacijoms. Tačiau praktikoje, kadangi visi yra žmonės, kaltinamojo elgesys gali turėti tam tikros įtakos – ypač vertinant situaciją ar skiriant bausmę. Svarbu, kad tai nevirstų tendencingu nusistatymu ar „baudimu“ už elgesį teismo salėje.

8 klausimas. Ar, Jūsų nuomone, tokie veiksniai kaip teisėjo nuovargis, stresas ar emocinė būseną gali turėti įtakos sprendimų priėmimui? Ar esate tai pastebėję praktikoje?

Atsakymas:

Taip, manau, kad gali, nes teisėjai yra žmonės. Tokiais atvejais teisėjas turėtų pats įvertinti savo būseną ir, jeigu mato, kad negalės priimti objektyvaus ir logiško sprendimo, turėtų atidėti bylos nagrinėjimą. Tačiau apskritai sistema yra sukurta taip, kad egzistuoja kontrolės mechanizmai – galimybė skųsti sprendimus aukštesnės instancijos teismams.

9 klausimas. Ar praktikoje pastebite, kad skirtingi teisėjai tuos pačius įrodymus vertina nevienodai? Nuo ko tai dažniausiai priklauso?

Atsakymas:

Taip, tai yra visiškai natūralu. Skirtingi teisėjai gali skirtingai vertinti tuos pačius parodymus ar įrodymus. Tai priklauso nuo jų profesinės patirties, gyvenimiškos patirties ir individualaus požiūrio. Tai atsispindi ir apeliacijos bei kasacijos procesuose – jei visi teisėjai vertintų vienodai, tokių procesų apskritai nereikėtų. Skirtingas įrodymų vertinimas yra neišvengiamas ir leidžia patikrinti sprendimų pagrįstumą.

10 klausimas. Kaip, Jūsų nuomone, būtų galima sumažinti subjektyvių veiksmų įtaką ir užtikrinti didesnį teisėjo sprendimų objektyvumą?

Atsakymas:

Manau, kad Lietuvoje tai jau gana gerai užtikrinta per galimybę skusti sprendimus aukštesnės instancijos teismams – tai leidžia patikrinti, ar sprendimas buvo priimtas teisingai. Taip pat labai svarbi yra teisėjų atranka. Mano nuomone, teisėjas turėtų būti ne tik turintis tinkamą išsilavinimą, bet ir pakankamai gyvenimiškos patirties. Galbūt turėtų būti nustatytas amžiaus cenzas – teisėjais neturėtų tapti per jauni asmenys. Be to, teisėjai, prieš pradėdami eiti šias pareigas, turėtų būti dirbę kitus teisinius darbus – pavyzdžiui, prokurorais ar advokatais. Tai padėtų geriau suprasti kaltinamojo psichologiją ir bylos aplinkybes. Nemanau, kad teismuose reikalingi visuomenės atstovai (kaip kai kuriose valstybėse), nes jie neturi pakankamai teisinių žinių ir jų vertinimas galėtų būti pernelyg subjektyvus. Apibendrinant, teisėjo objektyvumą labiausiai užtikrina jo profesinė patirtis, žinios ir gyvenimiška branda.

Interviu su Respondentu Nr. 3

1 klausimas. Kiek metų dirbate advokatu?

Atsakymas:

Dirbu advokate nuo 2005 metų.

2 klausimas. Su kokio pobūdžio bylomis dažniausiai dirbate?

Atsakymas:

Mano praktika apima baudžiamąsias, civilines ir administracines bylas, tačiau dominuoja baudžiamosios bylos, taip pat bylos, susijusios su civiline atsakomybe, šeimos teisės santykiais bei nemokumo procesais.

3 klausimas. Kaip Jūs, kaip advokatas, suprantate teisėjo „vidinį įsitikinimą“ vertinant įrodymus?

Atsakymas:

Teisėjo vidinis įsitikinimas yra įrodymų vertinimo rezultatas, grindžiamas laisvo įrodymų vertinimo principu, įtvirtintu Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas 20 straipsnyje. Jis reiškia, kad įrodymai vertinami ne formaliai, o pagal jų turinį, tarpusavio ryšį ir patikimumą. Teisėjas nėra saistomas iš anksto nustatytų įrodinėjimo taisyklių. Sprendimas turi būti grindžiamas visapusišku, objektyviu ir nešališku bylos aplinkybių ištyrimu. Taigi, vidinis įsitikinimas nėra subjektyvi nuomonė – tai racionaliai pagrįstas įrodymų vertinimo rezultatas, kuris privalo būti motyvuotas teismo sprendime.

4 klausimas. Jūsų nuomone, kokią reikšmę vidinis įsitikinimas turi priimant sprendimus baudžiamosiose bylose?

Atsakymas:

Baudžiamajame procese vidinis įsitikinimas yra esminis sprendimo pagrindas, nes kaltinimas turi būti įrodytas „be pagrįstų abejonių“, bet kokios abejonės aiškinamos kaltinamojo naudai (in dubio pro reo principas), teismo nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis.

5 klausimas. Remiantis Jūsų praktika, kokie išoriniai veiksniai (pvz., teismų praktika, bylos viešumas) daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimams?

Atsakymas:

Teismų praktika (ypač Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuojama jurisprudencija); teisės aktų aiškinimas; bylos viešumas ir rezonansas; prokuratūros pozicija ir įrodymų kokybė.

6 klausimas. Ar esate pastebėję, kad teisėjai gali turėti tam tikras išankstines nuostatas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pvz., smurtiniai ar seksualiniai nusikaltimai)? Kaip tai pasireiškia praktikoje?

Atsakymas:

Teisėjas privalo būti nešališkas (BPK 58 str.), tačiau praktikoje tam tikrų kategorijų bylose (pvz., smurtiniai ar seksualiniai nusikaltimai) pastebimas didesnis atsargumas. Išankstinės nuostatos nėra deklaruojamos, tačiau gali pasireikšti įrodymų vertinimo intensyvumu ir kritiškumo lygiu.

7 klausimas. Ar kaltinamojo elgesys teismo proceso metu (pvz., bendravimas, provokuojantis elgesys, nuoširdumas) gali turėti įtakos teisėjo sprendimams? Jei taip – kaip tai pastebite?

Atsakymas:

Praktikoje vertinama kaltinamojo nuoseklumas, nuoširdumas, procesinis elgesys. Nors formaliai sprendimas turi būti grindžiamas tik įrodymais, tačiau kaltinamojo elgesys gali turėti reikšmės vertinant jo parodymų patikimumą, skiriant bausmę (BK 54 str.). Taigi, kaltinamojo elgesys neturi lemti kaltės nustatymo, tačiau realiai turi įtakos įrodymų vertinimui ir bausmės individualizavimui.

8 klausimas. Ar, Jūsų nuomone, tokie veiksniai kaip teisėjo nuovargis, stresas ar emocinė būsena gali turėti įtakos sprendimų priėmimui? Ar esate tai pastebėję praktikoje?

Atsakymas:

Neturėtų, nes sprendimai turi būti racionalūs ir motyvuoti. Tačiau faktinė realybė yra kita - didelis bylų krūvis, ilgi posėdžiai, emocinis krūvis baudžiamosiose bylose ir kitose didelės apimties bylose, kas gali turėti įtakos.

9 klausimas. Ar praktikoje pastebite, kad skirtingi teisėjai tuos pačius įrodymus vertina nevienodai? Nuo ko tai dažniausiai priklauso?

Atsakymas:

Taip, praktikoje tai dažnas reiškinys. Priežastys gali būti įvairios: skirtinga profesinė patirtis; skirtingas įrodymų vertinimo standartų taikymas; individualus teisės aiškinimas.

10 klausimas. Kaip, Jūsų nuomone, būtų galima sumažinti subjektyvių veiksnių įtaką ir užtikrinti didesnę teisėjo sprendimų objektyvumą?

Atsakymas:

Turi būti nuoseklus Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos laikymasis, aiškesni įrodymų vertinimo standartai, sprendimų motyvavimo kokybės stiprinimas, procesinių garantijų (šalių rungimosi principo) užtikrinimas, teisėjų kvalifikacijos kėlimas.

Interviu su Respondentu Nr. 4

1 klausimas. Kiek metų dirbate advokatu?

Atsakymas:

Advokatu dirbu apie 15 metų.

2 klausimas. Su kokio pobūdžio bylomis dažniausiai dirbate?

Atsakymas:

Dažniausiai dirbu su baudžiamosiomis bylomis. Tai apima gana platų spektrą – nuo smurto artimoje aplinkoje, vagysčių, sukčiavimo iki sudėtingesnių ekonominių nusikaltimų.

3 klausimas. Kaip Jūs, kaip advokatas, suprantate teisėjo „vidinį įsitikinimą“ vertinant įrodymus?

Atsakymas:

Vidinį įsitikinimą suprantu kaip teisėjo asmeninį, tačiau įrodymais pagrįstą vertinimą, susiformuojantį analizuojant bylos medžiagą. Tai nėra vien subjektyvi nuomonė – ji turi būti grindžiama įrodymų visuma ir jų tarpusavio ryšiu.

4 klausimas. Jūsų nuomone, kokią reikšmę vidinis įsitikinimas turi priimant sprendimus baudžiamosiose bylose?

Atsakymas:

Sakyčiau, kad vidinis įsitikinimas turi labai didelę reikšmę, nes būtent jis lemia galutinį teisėjo sprendimą – ar asmuo bus pripažintas kaltu, ar išteisintas. Net ir esant panašioms įrodymams, sprendimas gali priklausyti nuo to, kaip teisėjas juos interpretuoja.

5 klausimas. Remiantis Jūsų praktika, kokie išoriniai veiksniai (pvz., teismų praktika, bylos viešumas) daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimams?

Atsakymas:

Didžiausią įtaką daro teismų praktika, ypač aukštesnių instancijų teismų išaiškinimai. Jie formuoja tam tikrus standartus, kuriais vadovaujasi žemesnių instancijų teisėjai. Taip pat reikšmingas yra

bylos viešumas – rezonansinėse bylose teisėjai gali jausti visuomenės ir žiniasklaidos spaudimą, kuris, nors ir neturėtų turėti įtakos sprendimui, tam tikrais atvejais gali veikti bendrą vertinimo kontekstą.

6 klausimas. Ar esate pastebėję, kad teisėjai gali turėti tam tikras išankstines nuostatas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pvz., smurtiniai ar seksualiniai nusikaltimai)? Kaip tai pasireiškia praktikoje?

Atsakymas:

Taip, tam tikrais atvejais tai galima pastebėti, ypač smurtinių ar seksualinių nusikaltimų bylose. Tokiose situacijose teisėjai gali būti linkę griežčiau vertinti kaltinamojo poziciją arba kritiškiau vertinti jo parodymus. Tai dažniausiai pasireiškia klausimų pobūdžiu ar bendru bylos vertinimo tonu.

7 klausimas. Ar kaltinamojo elgesys teismo proceso metu (pvz., bendravimas, provokuojantis elgesys, nuoširdumas) gali turėti įtakos teisėjo sprendimams? Jei taip – kaip tai pastebite?

Atsakymas:

Taip, gali. Nors teoriškai sprendimas dėl kaltės turėtų būti grindžiamas tik įrodymais, praktikoje kaltinamojo elgesys gali turėti reikšmės. Pavyzdžiui, nuoširdus prisipažinimas, bendradarbiavimas su teismu ar pagarbus elgesys gali turėti įtakos skiriamos bausmės dydžiui. Tuo tarpu provokuojantis ar nepagarbus elgesys gali sudaryti neigiamą įspūdį.

8 klausimas. Ar, Jūsų nuomone, tokie veiksniai kaip teisėjo nuovargis, stresas ar emocinė būsena gali turėti įtakos sprendimų priėmimui? Ar esate tai pastebėję praktikoje?

Atsakymas:

Manau, kad taip, nes teisėjai yra žmonės. Nors profesionalumas turėtų padėti suvaldyti šiuos veiksnius, praktikoje jie gali turėti tam tikros įtakos, ypač sudėtingose, ilgai trunkančiose ar emociškai jautriose bylose.

9 klausimas. Ar praktikoje pastebite, kad skirtingi teisėjai tuos pačius įrodymus vertina nevienodai? Nuo ko tai dažniausiai priklauso?

Atsakymas:

Taip, gana dažnas reiškinys. Tai priklauso nuo teisėjo patirties, jo požiūrio į įrodymų vertinimą, taip pat nuo individualaus supratimo apie įrodymų pakankamumą. Skirtingi teisėjai gali skirtingai vertinti liudytojų parodymus, ekspertų išvadas ar kitus duomenis.

10 klausimas. Kaip, Jūsų nuomone, būtų galima sumažinti subjektyvių veiksnių įtaką ir užtikrinti didesnę teisėjo sprendimų objektyvumą?

Atsakymas:

Manau, kad svarbiausia yra nuosekli ir aiški teismų praktika bei detalesnis teisės normų reglamentavimas. Taip pat didelę reikšmę turi sprendimų motyvavimas – kuo išsamiau pagrindžiamas sprendimas, tuo lengviau įvertinti jo objektyvumą. Be to, svarbus yra teisėjų kvalifikacijos kėlimas ir kritinis požiūris į savo sprendimų priėmimo procesą.

Interviu su Respondentu Nr. 5

1 klausimas. Kiek metų dirbate teisėju?

Atsakymas:

Mano, kaip teisėjos, darbo stažas siekia beveik 19 metų.

2 klausimas. Su kokio pobūdžio bylomis dažniausiai dirbate?

Atsakymas:

Faktiškai visą savo darbo laikotarpį, nesant nustatytos specializacijos, nagrinėjau visų kategorijų bylas, t. y. civilines, administracinių nusižengimų ir baudžiamąsias bylas. Taip pat kaitumo tvarka atlikau ikiteisminio tyrimo teisėjos funkcijas. Nuo praėjusių metų kovo mėnesio pabaigos nagrinėju baudžiamąsias ir administracinių nusižengimų bylas, o pagal grafiką taip pat atlieku ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas.

3 klausimas. Kaip Jūs, kaip teisėjas, suprantate teisėjo „vidinį įsitikinimą“ vertinant įrodymus?

Atsakymas:

Vertinant įrodymus svarbūs ne tik rašytiniai bylos dokumentai ir jų analizė, bet ir proceso dalyvių parodymai, paaiškinimai, apklausiamų asmenų stebėseną bei jų kūno kalbą. Reikšmės turi duomenų sugretinimas, prieštaravimų šalinimas, parodymų patikimumas, taip pat asmenų emocinė būseną, jų valios išraiška, parodymų nuoširdumas arba, priešingai, siekis apkalbėti ar nurodyti neteisingas faktines aplinkybes. Visi šie veiksniai, kartu su teisėjo teisine sąmone, formuoja vidinį įsitikinimą. Teisėjas įrodymus vertina atlikęs visos bylos duomenų analizę, vadovaudamasis teisine sąmone ir vidiniu įsitikinimu.

4 klausimas. Jūsų nuomone, kokią reikšmę vidinis įsitikinimas turi priimant sprendimus baudžiamosiose bylose?

Atsakymas:

Vidinis įsitikinimas turi didelę reikšmę, kadangi išanalizavus visus faktinius bylos duomenis ir atlikus įrodymų analizę, priimamas vienoks ar kitoks procesinis sprendimas. Pavyzdžiui, civiliniame procese, jei šalys nepasiekia taikaus ginčo sprendimo, sprendimas priimamas būtent remiantis įrodymų vertinimu ir susiformavusiu vidiniu įsitikinimu.

5 klausimas. Remiantis Jūsų praktika, kokie išoriniai veiksniai (pvz., teismų praktika, bylos viešumas) daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimams?

Atsakymas:

Priimamiems sprendimams neturėtų daryti įtakos nei socialiniai, nei politiniai, nei kiti išoriniai veiksniai. Esminis dalykas yra tinkamas faktinių bylos aplinkybių nustatymas ir jų pagrindimas įrodymais, taip pat visų bylos duomenų visumos įvertinimas vadovaujantis teisine sąmone. Suformuota teismų praktika yra svarbi tik tais atvejais, kai bylos aplinkybės yra tapačios, priešingu atveju precedentas negali būti mechaniškai taikomas.

6 klausimas. Ar esate pastebėję, kad teisėjai gali turėti tam tikras išankstines nuostatas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pvz., smurtiniai ar seksualiniai nusikaltimai)? Kaip tai pasireiškia praktikoje?

Atsakymas:

Bylose, kurios sulaukia didesnio visuomenės dėmesio, itin svarbus teisėjo atsparumas ir gebėjimas atsiriboti nuo išorinio spaudimo, ypač iš visuomenės informavimo priemonių. Tokiose situacijose būtina koncentracija, savitvarda ir susitelkimas į bylos esmę. Teisėjas turi vertinti įrodymus objektyviai, siekdamas nustatyti tiesą ir priimti pagrįstą bei teisėtą sprendimą.

7 klausimas. Ar kaltinamojo elgesys teismo proceso metu (pvz., bendravimas, provokuojantis elgesys, nuoširdumas) gali turėti įtakos teisėjo sprendimams? Jei taip – kaip tai pastebite?

Atsakymas:

Tokiais atvejais svarbi gyvenimiška ir profesinė patirtis, gebėjimas išlaikyti emocinę pusiausvyrą, kontroliuoti savo reakcijas bei vadovautis racionaliu mąstymu. Objektyvumą padeda užtikrinti asmeninės dalykinės savybės ir profesionalumas.

8 klausimas. Ar, Jūsų nuomone, tokie veiksniai kaip teisėjo nuovargis, stresas ar emocinė būseną gali turėti įtakos sprendimų priėmimui? Ar esate tai pastebėję praktikoje?

Atsakymas:

Proceso dalyvio elgesys žmogiškąja prasme gali formuoti tam tikrą nuomonę, tačiau jis neturėtų esmingai lemti bylos baigties, nes visais atvejais vertinama įrodymų visuma. Vis dėlto, vertinant lengvinančias aplinkybes, reikšmės gali turėti nuoširdumas, kritiškas požiūris, gailėjimasis ar atsiprašymas, ypač individualizuojant bausmę.

9 klausimas. Ar praktikoje pastebite, kad skirtingi teisėjai tuos pačius įrodymus vertina nevienodai? Nuo ko tai dažniausiai priklauso?

Atsakymas:

Didelis darbo krūvis ir bylų srautai reikalauja gero darbo organizavimo ir laiko planavimo. Siekiant užtikrinti kokybišką darbą, svarbu skirti laiko poilsiui ir asmeninei veiklai. Praktikoje padeda tokios

priemonės kaip pasivaikščiavimai gamtoje, sportas, kultūriniai renginiai ar kita mėgstama veikla, leidžianti palaikyti emocinę pusiausvyrą.

10 klausimas. Kaip, Jūsų nuomone, būtų galima sumažinti subjektyvių veiksnių įtaką ir užtikrinti didesnę teisėjo sprendimų objektyvumą?

Atsakymas:

Tokiais atvejais pirmiausia vertinami surinkti įrodymai atitinkamoje proceso stadijoje, taip pat įtariamojo ar kaltinamojo, prokuroro ir gynėjo pateikti duomenys. Vidinis įsitikinimas formuojamas įvertinus visų šių duomenų visumą.

Interviu su Respondentu Nr. 6

1 klausimas. Kiek metų dirbate teisėju?

Atsakymas:

Teisėju dirbau daugiau nei 20 metų. Teisėjo karjerą pradėjau 2003 metais ir dirbau iki 2021 metų. Šiuo metu jau esu pasitraukęs iš teisėjo pareigų.

2 klausimas. Su kokio pobūdžio bylomis dažniausiai dirbate?

Atsakymas:

Karjeros pradžioje nagrinėjau įvairių kategorijų bylas – tiek baudžiamąsias, tiek civilines. Vėliau specializavausi civilinėse bylose, ypač komercinio pobūdžio ginčuose. Taip pat nagrinėjau šeimos ir darbo bylas, tačiau pagrindinė specializacija ilgainiui tapo komerciniai ginčai.

3 klausimas. Kaip Jūs, kaip teisėjas, suprantate teisėjo „vidinį įsitikinimą“ vertinant įrodymus?

Atsakymas:

Šitas gana sudėtingas klausimas. Viena vertus, vidinis įsitikinimas yra apibrėžtas įstatyme – jis turi būti grindžiamas įrodymais. Kita vertus, realybėje jis formuojasi ne tik iš įrodymų, bet ir iš teisėjo pasaulėžiūros bei požiūrio į teisę. Pavyzdžiui, teisėjai gali skirtis pagal savo mąstymo būdą – vienas gali būti labiau orientuotas į griežtą įrodinėjimo standartą, kitam gali pakakti mažesnio įrodytumo lygio. Baudžiamosiose bylose įrodymų standartas turi būti labai aukštas – turi nelikti pagrįstų abejonių. Tuo tarpu civiliniame procese situacija kiek kitokia – čia svarbi tampa įrodinėjimo pareiga: kas turi pareigą įrodinėti ir ar ją įvykdė. Net galima sakyti, kad kartais civilinėje byloje gali nebūti pakankamai įrodymų, tačiau sprendimas vis tiek priimamas pagal tai, kuri šalis neįvykdė įrodinėjimo pareigos. Tokiu atveju vidinis įsitikinimas tampa labiau susijęs su procesinėmis taisyklėmis nei su absoliučiu įrodymų vertinimu. Vidinis įsitikinimas ypač išryškėja tada, kai yra sudėtingi faktiniai klausimai. Tokiose situacijose teisėjas vertina ne tik pačius įrodymus, bet ir jų pateikimo būdą, jų logiką, bendrą bylos kontekstą. Praktikoje yra tekę girdėti ir tokių teisėjų

pasisakymų, kad jie pirmiausia bando nustatyti, „kas šioje byloje yra blogasis“, ir tuomet jau ieško argumentų tai pozicijai pagrįsti. Tai, žinoma, nėra idealus modelis, bet tokie dalykai realybėje pasitaiko.

4 klausimas. Jūsų nuomone, kokią reikšmę vidinis įsitikinimas turi priimant sprendimus baudžiamosiose bylose?

Atsakymas:

Vidinis įsitikinimas turi esminę reikšmę – iš esmės nuo jo priklauso galutinis sprendimas. Jei teisėjas yra susiformavęs vienokį įsitikinimą, jis dažniausiai taip ir sprendžia bylą. Galiu pateikti konkretų pavyzdį iš praktikos. Buvo byla, kurioje visi formalūs įrodymai rodė vieną rezultatą, tačiau man jie atrodė neįtikinami. Tai buvo situacija, kai po asmens mirties atsirado notaro patvirtinta sutartis dėl didelės pinigų sumos paskolinimo, kuri, atsižvelgiant į asmens socialinę padėtį, atrodė nelogiška. Nors formaliai viskas buvo tvarkoje – buvo ir notaro patvirtinimas, ir įrašas apie pinigų perdavimą – tačiau gyvenimiškai tai atrodė neįtikinama. Bandžiau tikrinti aplinkybes – ar asmuo pradėjo kitaip gyventi, ar matėsi finansiniai pokyčiai – tačiau nieko panašaus nebuvo. Todėl, nepaisant formalių įrodymų, sprendimas buvo priimtas jais nepasitikint. Ši byla net nebuvo skundžiama, kas leidžia manyti, kad sprendimas buvo priimtas pagrįstai. Tai rodo, kad vidinis įsitikinimas gali lemti sprendimą net ir tada, kai formaliai įrodymai atrodo pakankami.

5 klausimas. Remiantis Jūsų praktika, kokie išoriniai veiksniai (pvz., teismų praktika, bylos viešumas) daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimams?

Atsakymas:

Teismų praktika ir teisės aiškinimas daro reikšmingą įtaką. Tačiau taip pat egzistuoja ir pavojingi išoriniai veiksniai, pavyzdžiui, viešoji informacija. Jeigu visuomenėje susiformuoja nuomonė, kad asmuo yra kaltas, teisėjui gali būti sudėtinga visiškai nuo to atsiriboti. Tokiu atveju atsiranda tam tikras spaudimas – ar laikytis visuomenės lūkesčių, ar griežtai vadovautis tik bylos medžiaga.

6 klausimas. Ar esate pastebėję, kad teisėjai gali turėti tam tikras išankstines nuostatas dėl tam tikrų nusikalstamų veikų (pvz., smurtiniai ar seksualiniai nusikaltimai)? Kaip tai pasireiškia praktikoje?

Atsakymas:

Rezonansinėse bylose dažnai būna taip, kad visuomenė jau iš anksto būna nusprendusi, kas yra „geras“ ir kas yra „blogas“. Tačiau teisėjas turi atsiriboti nuo tokių vertinimų. Net ir asmuo, kuris visuomenėje vertinamas neigiamai, teisiškai gali būti teisus konkrečioje byloje. Todėl teisėjo užduotis yra rasti balansą tarp teisės normų taikymo ir objektyvaus bylos vertinimo, nepaisant išorinių nuomonių.

7 klausimas. Ar kaltinamojo elgesys teismo proceso metu (pvz., bendravimas, provokuojantis elgesys, nuoširdumas) gali turėti įtakos teisėjo sprendimams? Jei taip – kaip tai pastebite?

Atsakymas:

Taip, teisėjai yra žmonės, todėl tam tikros bylos gali sukelti stipresnes emocijas. Pavyzdžiui, bylose, susijusiose su smurtu ar šeimos santykiais, gali atsirasti asmeninis santykis su situacija. Tačiau profesionalumas reiškia gebėjimą šias emocijas kontroliuoti. Jeigu teisėjas pasiduoda emocijoms, tai jau rodo profesionalumo trūkumą, nors praktikoje tai nėra lengva, nes teisėjas nėra „bejausmis“ žmogus.

8 klausimas. Ar, Jūsų nuomone, tokie veiksniai kaip teisėjo nuovargis, stresas ar emocinė būsena gali turėti įtakos sprendimų priėmimui? Ar esate tai pastebėję praktikoje?

Atsakymas:

Formaliai neturėtų, tačiau realybėje gali turėti. Yra buvę situacijų, kai proceso dalyvių elgesys sukelia teisėjui neigiamą reakciją. Pavyzdžiui, yra tekę girdėti atvejį, kai advokatas po baigiamosios kalbos demonstratyviai išvyko atostogauti, o teisėjas liko spręsti bylą. Tokia situacija sukėlė neigiamą emociją teisėjui. Tokie dalykai rodo, kad proceso dalyvių elgesys gali turėti netiesioginės įtakos.

9 klausimas. Ar praktikoje pastebite, kad skirtingi teisėjai tuos pačius įrodymus vertina nevienodai? Nuo ko tai dažniausiai priklauso?

Atsakymas:

Be abejo, gali. Nuovargis mažina dėmesingumą, stresas ir emocinė būsena gali iškreipti vertinimą. Kai žmogus yra geros būklės, jis dirba kitaip nei tada, kai yra pavargęs ar patiria stresą. Tai natūralu ir teisėjams.

10 klausimas. Kaip, Jūsų nuomone, būtų galima sumažinti subjektyvių veiksnių įtaką ir užtikrinti didesnę teisėjo sprendimų objektyvumą?

Atsakymas:

Pagrindinis kriterijus yra įstatyme nustatytos sąlygos – turi būti pakankamas pagrindas taikyti kardomąją priemonę. Jei tokių pagrindų nėra, negali būti ir pagrįsto vidinio įsitikinimo. Tačiau praktikoje pasitaiko ir situacijų, kai sprendimas remiasi tam tikra intuicija. Pavyzdžiui, yra buvę atvejų, kai priimant sprendimą buvo pasitikėta asmens nuoširdumu, nors objektyviai tai galėjo būti abejotina.

VEIKSNIAI, TURINTYS ĮTAKOS TEISĖJO VIDINIAM ĮSITIKINIMUI VERTINANT SURINKTUS DUOMENIS

Magistro baigiamasis darbas

SANTRAUKA

Darbo aktualumas. Teisėjo vidinio įsitikinimo principas yra svarbus įrodymų vertinimo procese, nes būtent pagal jį teisėjas sprendžia, kuriais duomenimis galima remtis priimant sprendimą. Šis principas yra įtvirtintas teisės aktuose ir aptariamas teisės doktrinoje, tačiau dažniausiai nagrinėjamas kaip procesinė taisyklė. Praktikoje sprendimų priėmimas nėra vien tik teisės normų taikymas – jam įtakos turi ir kiti veiksniai, tokie kaip teisėjo patirtis, požiūris, emocinė būsena ar bylos kontekstas. Lietuvos teisės moksle šie aspektai dažniausiai nagrinėjami atskirai, todėl trūksta platesnio požiūrio į tai, kaip iš tikrųjų formuojasi teisėjo vidinis įsitikinimas.

Darbo objektas – teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi lemiantys veiksniai.

Darbo tikslas – išanalizuoti veiksnius, darančius įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi vertinant įrodymus ir priimant sprendimą.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti teisingumo sampratą, tiesos nustatymo reikšmę ir įstatymo viršenybės principą teisingumo vykdymo kontekste.
2. Išnagrinėti teisėjo sprendimo priėmimo procesą ir įrodymų vertinimo principus
3. Įvertinti išorinius veiksnius, darančius įtaką teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi, įskaitant teismų praktiką, teisės aiškinimą ir informacinę aplinką.
4. Išnagrinėti vidinius veiksnius, susijusius su teisėjo teisine sąmone, vertybinėmis nuostatomis, profesine patirtimi ir psichologiniais sprendimų priėmimo aspektais.
5. Empiriškai įvertinti išorinių ir vidinių veiksnių reikšmę teisėjo vidinio įsitikinimo formavimuisi.

Darbo metodai.

1. Mokslinės literatūros, teisės aktų ir teismų praktikos analizė bei apibendrinimas taikyta siekiant atskleisti teisėjo vidinio įsitikinimo sampratą, įrodymų vertinimo principo reikšmę bei nustatyti pagrindinius veiksnius, darančius įtaką teisėjo sprendimų priėmimui.
2. Sisteminės analizės metodas taikytas vertinant teisės normas kaip vientisos teisinės sistemos dalį, analizuojant jų tarpusavio ryšius bei nustatant įrodymų vertinimo principo vietą tarp kitų procesinės teisės principų.

3. Sisteminės analizės metodas taikytas vertinant teisės normas kaip vientisos teisinės sistemos dalį, analizuojant jų tarpusavio ryšius bei nustatant įrodymų vertinimo principo vietą tarp kitų procesinės teisės principų.

4. Interviu (pusiau struktūruotas) metodas taikytas empirinio tyrimo metu, apklausiant teisėjus, prokurorą ir advokatą. Interviu metu buvo siekiama nustatyti, kokie veiksniai, teisės praktikų vertinimu, daro didžiausią įtaką teisėjo sprendimų priėmimui. Buvo naudojamas iš anksto parengtas klausimų planas.

5. Kokybinės turinio analizės metodas taikytas analizuojant interviu metu surinktus duomenis, siekiant išskirti pagrindines temas, tendencijas ir praktikoje pasireiškiančius aspektus.

Tyrimo rezultatai ir išvados.

Rekomendacijos.

Baigiamojo darbo struktūra. Šį baigiamąjį darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, literatūros sąrašas, santrumpų sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 9 lentelės. Iš viso baigiamąjį darbą sudaro 89 puslapiai.

FACTORS INFLUENCING A JUDGE'S INNER CONVICTION WHEN EVALUATING EVIDENCE

Master's Thesis

SUMMARY

Relevance of the research. The principle of a judge's inner conviction plays an important role in the evaluation of evidence, as it determines which data can be relied upon when making a decision. This principle is established in legal acts and discussed in legal doctrine, but it is most often analyzed as a procedural rule. In practice, however, decision-making is not limited to the application of legal norms alone – it is also influenced by other factors, such as the judge's experience, attitude, emotional state, and the context of the case. In Lithuanian legal scholarship, these aspects are usually examined separately, therefore there is a lack of a broader approach to how a judge's inner conviction is actually formed.

Object of the research – factors influencing the formation of a judge's inner conviction.

Aim of the research – to analyze the factors that influence the formation of a judge's inner conviction when evaluating evidence and making a decision.

Objectives of the research:

1. To analyze the concept of justice, the importance of establishing the truth, and the principle of the rule of law in the context of the administration of justice.
2. To examine the process of judicial decision-making and the principles of evidence evaluation.
3. To assess external factors influencing the formation of a judge's inner conviction, including case law, legal interpretation, and the informational environment.
4. To analyze internal factors related to the judge's legal consciousness, values, professional experience, and psychological aspects of decision-making.
5. To empirically assess the significance of internal and external factors in the formation of a judge's inner conviction.

Research methods.

1. Analysis and summarization of scientific literature, legal acts, and case law were applied in order to define the concept of a judge's inner conviction, the role of evidence evaluation, and the main factors influencing judicial decision-making.
2. The systemic analysis method was used to examine legal norms as part of a coherent legal system, analyzing their interrelations and determining the place of the principle of evidence evaluation among other procedural principles.

3. The systemic analysis method was also applied to assess legal norms as a unified system and to identify their interconnections within procedural law.

4. A semi-structured interview method was used in the empirical part of the research, interviewing judges, a prosecutor, and an advocate. The aim of the interviews was to determine which factors, according to legal practitioners, have the greatest influence on judicial decision-making. A pre-prepared set of questions was used.

5. Qualitative content analysis was applied to analyze the data collected during the interviews, in order to identify key themes, trends, and practical aspects.

Research results and conclusions.

Recommendations.

Structure of the thesis. The thesis consists of an introduction, three chapters, a list of references, a list of abbreviations, summaries in Lithuanian and English, and appendices. The research data are illustrated by 9 tables. The total length of the thesis is 89 pages.